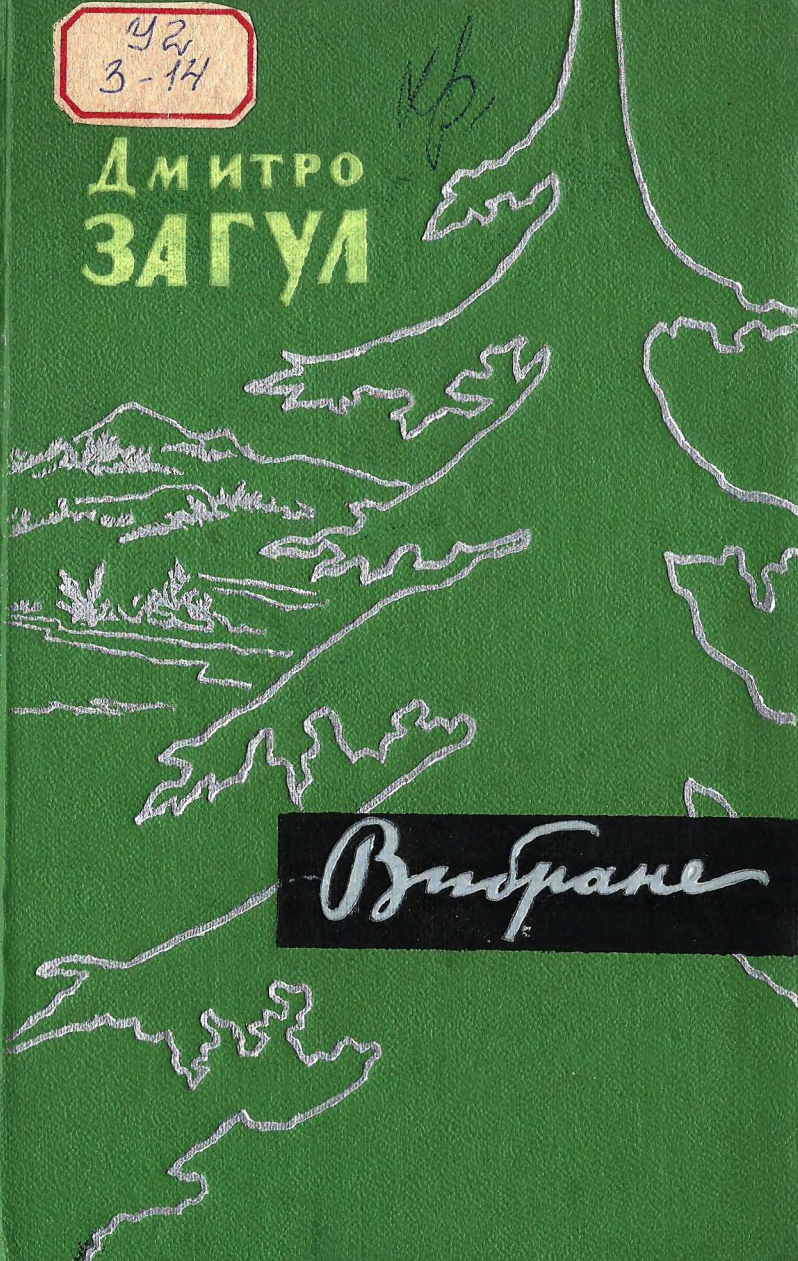

У 2
З-14

ДМИТРО
ЗАГУЛ

Вибране

ДМИТРО
ЗАГУЛ

Вибране

Радянський письменник

Київ — 1961

У 2
З-14

Вступна стаття, упорядкування і примітки
Н. Томашука та Л. Чернеця

ШЛЯХ ПОЕТА

Радянське літературознавство за останні роки багато зробило для того, щоб глибше вивчити літературний процес 20—30-х років та показати, як у перші пореволюційні роки перемагали принципи нового реалістичного мистецтва, що було запліднене ідеями марксизму-ленінізму, формувалося в самій гущі життя.

Після XX з'їзду КПРС наша літературознавча наука збагатилася новими теоретичними працями, дослідженнями творчості таких письменників — співців революції, як В. Блакитний, В. Чумак, І. Микитенко, М. Ірчан та інші. Але поряд з тими письменниками, що боролися за інтереси народу, прагнули стверджувати ленінський принцип партійності, були й такі, які лише в процесі бурхливого розвитку радянського життя знайшли своє місце в лавах радянських письменників.

Вони не були з тими, хто вороже ставився до радянської дійсності, але й у перші пореволюційні роки не були активними творцями соціалістичного мистецтва, хоч і багато друкувалися в пресі. Так, в перші роки революції футуристи, символісти, майбутні неокласики брали участь в літературному процесі, але виходили з позицій, далеких від радянського мистецтва. Проте ці групи не були

однорідними, вони об'єднували людей, різних за своїми поглядами на мистецтво, на зв'язок літератури з життям народу. Кращі, чесні й талановиті учасники цих груп знайшли в собі силу і мужність розірвати з ідеалістичними уявленнями про мистецтво, стати на шлях творення соціалістичної літератури. Заслуговує на увагу і творчий доробок талановитого поета й перекладача Дмитра Загула, який складними, інколи плутаними стежками йшов від символізму до реалізму, до оспівування радянської дійсності.

Дмитро Юрійович Загул народився 28 серпня 1890 року в бідній селянській родині в підгірському селі Мілієві, на північній Буковині (нині Вижницького району, Чернівецької області). Край смerek і вкритих імлістим туманом гір, край Федьковича і Кобилянської був його батьківщиною. Чудова природа, народна творчість гуцулів з її казковим світом та легендами про славних захисників народу — опришків Олексу Довбуша, Петрія та Муху — з дитинства вабили майбутнього поета. «Скільки пісень переслухав я з цієї своєрідної гуцульської епопеї!» — згадував пізніше Д. Загул¹. Та фантастичність старовинних переказів не заступала і не могла заступити перед хлопцем злиднів та горя, які він бачив у селянському житті. Велика родина Д. Загула жила дуже бідно. «Заробіток у «пана-дідича» не міг вистачити, а своєї землі — клаптик суглинку та супіску. Доводилось жати на панському лану за п'ятнадцятий сніп або працювати за 40 копійок з досвіта до ночі... Ми сліпли од голоду (така хвороба була в нас од недоїдання)»². Д. Загул рано залишився сиротою і змалку вазнав на собі поне-

¹ *Дмитро Загул*, Автобіографія, див.: Дмитро Загул, Мотиви, поезій збірка IV (1923—1926), Державне видавництво України, 1927, стор. 32.

² Там же, стор. 33.

віряння та злиднів. Про своє дитинство він писав в одному з ранніх віршів:

Ніби гріб, хатинка низька,
Де на світ родився я;
Там була моя колиска,
Там живе рідня моя.

Я родився серед смутку,
Виростав я в морі сліз...
В кождім кутику-закутку
Чув прокльони, зойки скрізь.

.

З нужди батько в гріб звалився
І лишив нас без часу...
Я в широкий світ пустився;
Може, щастя принесу...

«Ніби гріб, хатинка низька»

Читати й писати навчився Д. Загул від сестри, потім навчався в сільській школі. Тут він виявив велику любов до книги. Читав багато пригодницької літератури, а згодом до його рук стали потрапляти поезії Шевченка, Федьковича, Франка, оповідання й повісті Квітки, Гоголя, Стороженка та інших, українські журнали («Правда», «Наука», «Зоря»), старі календарі, етнографічні збірники. Сільський вчитель Василь Завадюк, помітивши неабиякі здібності хлопця, прищеплював йому любов до рідного слова, а згодом, у 1903 році, влаштував його до другої чернівецької гімназії, яку Загул закінчив у 1912 році.

В біографії поета знаходимо таку характеристику освіти в Австро-Угорщині на початку ХХ ст.: «Класична німецько-українська гімназія і бурса¹ поклали на мене свою глибоку печатку. Тих років я не зможу забути, так вони в'їлися втямку... Хто не знає австрійської класичної

¹ Д. Загул жив у бурсі, що була при німецько-українській гімназії.

гімназії, той і не зрозуміє, чого світогляд галицької та буковинської інтелігенції такий до жаху обмежений. Там вчили специфічному австрійському кар'єризму і рутенсько-австрійському патріотизму»¹. Коли до цієї характеристики додати, що на Буковині не було тоді справді революційної партії, а зате чимало існувало організацій, починаючи від австро-марксистів і кінчаючи різними націоналістичними, які набили руку на політичному крутістві, то стане зрозумілим, як важко було юнакові знайти правильний шлях у житті і в літературі.

Гімназична освіта, яка, за словами поета, зводилась до «напихання» дітей знаннями, що витворювали якийсь туманний ідеалізм під флером буржуазно-попівської ідеології»², не задовольняла інтересів тямущого і допитливого юнака. В ці роки він багато читає творів української, античної, німецької та польської художньої літератури. У гімназії, незважаючи на «дуже строгий режим», Дмитро Загул належав до таємного гуртка молоді, що була зв'язана з радикальною партією Галичини та з робітниками соціал-демократами в Чернівцях. Прагнення виробити ясне світорозуміння спонукує Загула до заборонених видань. В числі книг, які читав гімназист, були праці Маркса і Енгельса, матеріаліста Фейєрбаха і марксиста Плеханова, соціологічні праці Бебеля, Драгоманова, Каутського, політичні статті Л. Толстого, а також анархіста Бакуніна, реакційних філософів Ніцше, Штірнера та ін. Таке безсистемне читання різноманітної літератури, звичайно, не могло не позначитись на виробленні світогляду молодої людини. На той час у Загула, як справедливо зазначає акад. О. І. Білецький, «од привнесених з дому настроїв

¹ Дмитро Загул, Автобіографія, див.: Дмитро Загул. Мотиви, поезій збірка IV (1923—1926), Державне видавництво України, 1927, стор. 34.

² Там же, стор. 34.

і зародків світогляду не залишилося й сліду... Старе одійшло, молоде хаотично шумувало в голові молодому поетові...»¹ Все ж провідною рисою у поглядах Загула на життя тих часів була любов до простої, трудящої людини.

До часу навчання в гімназії відносяться і перші поетичні спроби юнака. Цьому він у значній мірі завдячує викладачеві латинської мови Юліанові Кобилянському, Єратові видатної письменщиці. Ю. Кобилянський всіляко заохочував Загула до творчої роботи, підтримував перші його починання. Зокрема він радив обдарованому юнакові складати віршем домашні завдання, перекладати латинських авторів українською мовою. Тоді Д. Загул переклав другу пісню Вергілієвої «Енеїди», кілька сатир Горация тощо.

В 1909 році молодий поет надрукував у газеті «Буковина» два вірші з циклу «Весняні ночі». («Високо угору здійму свої руки» та «Що мені із того, мила»). Згодом появляються нові цикли поезій («Весняні мрії», «Думки», «В темряві», «Хвилі кохання»).

На час дебюту Загула в літературі на західноукраїнських землях значного поширення набирає модернізм. Нсабнякою активністю відзначалися представники львівської «Молодої музи», які особливо після придушення російської революції 1905—1907 рр. проповідували втечу від дійсності, від реального життя у світ містики. Своїми «теоретичними» та «критичними» статтями, кволими віршами, в яких оспівували сум і зневіру, вони заповняли сторінки і буковинських видань. Певний час редактором «Буковини» був найактивніший молодомузівець О. Луцький, який намагався зібрати навколо газети талановиту молодь і спрямувати її творчість на декадентський шлях.

¹ О. Білецький, Дмитро Загул, див.: Дмитро Загул, Мотиви, Державне видавництво України, 1927, стор. 11.

Все це, безперечно, впливало і на формування літературних уподобань молодого Загула.

В 1913 році в Чернівцях виходить збірка поезій Д. Загула «Мережка», до якої увійшли вірші, надруковані раніше в буковинській періодиці. У збірці позначилися найрізноманітніші впливи: на одних віршах відчувається вплив Г. Гейне з його терпкою іронією («Гнуться високі тополи»), на інших — впливи громадських поривів раннього О. Олеся («Ждуть нас тучі неминучі»), «чистої поезії» М. Вороного та розпачливого квиління молодомузівців. В загальному ж ця збірка не виходить за межі українського модернізму.

Молодий поет іноді гостро критикує сучасну дійсність, над якою «чорна ніч розпростерла свої крила», співає пісню рідній природі, «дужим душам, що працюють», «людській праці і красі». Його ліричний герой — мрійник, мучений коханням, не позбавлений поривів працювати на користь рідного краю, хоч знає, що на шляху чекатимуть важкі випробування:

Ждуть нас тучі неминучі,
Непривітний жде нас час;
Ждуть нас бурі, дні понурі,
Темні тюрми ждуть на нас.
Та ніщо нас не злякає,
Силу духу не злама...

«Ждуть нас тучі неминучі»

Закликаючи прогресивну інтелігенцію боротися за визволення пригнобленого краю, Д. Загул, однак, в соціальному плані не пішов далі абстрактних гасел «святої любові» до «працюючих людей», які так часто проголошувала ліберально-народницька інтелігенція. Тоді Д. Загул не зміг зрозуміти, що за такими облудними гаслами «любові до меншого брата» найчастіше приховувалися класові цілі української буржуазії. Проте Д. Загул уже

тоді відмежував себе від тих псевдопатріотів, які шукали своїх суспільних ідеалів у минулих княжих часах, схиляли голови перед цісарським престолом.

Гей, що мені тамки князі та престоли?
Їх час в порошину оберне..
Загине їх слава, і щастя поволі
Загине і більше й не верне.

«Розвійтеся з вітром, думки невеселі»

Поетичні устремління молодого Загула скеровані в майбутнє.

У збірці «Мережка» знаходимо вірші, які свідчать про нахил Загула до філософської лірики. У поезії «Тихо втікають століття» він задумується над загадкою всіх таємниць — корінним питанням людського буття, розвитку суспільства, але не знаходить відповіді на них, і це породжує тужні настрої. Молодий поет зневірюється у всьому земному, шукає спокою і краси у вимріяному поетичному світі, де не чути людського стогону, де «сяє божеська краса».

В моїй душі дзвеніли пісні,
Веселі, ніжні, променисті
І чисті, як тога роса.
І бачив я країну дивну,
Красками всіма переливну,
Де сяє божеська краса.

«Було то ранньою весною»

Втеча у вимріяні світи була не позою молодого поета, а своєрідним протестом проти потворних форм у взаєминах між людьми, породжених капіталістичним ладом, виявом страждань юнака, який бачив свій край національно поневоленим цісарською Австро-Угорщиною. Та водночас Д. Загул усвідомлював, що втеча в краї надзоряні, далекі, які він вифантазував у години мороку і смутку

через свою беспорядність розібратися в складних питаннях суспільного життя, — не є справжнім шляхом поета. У вірші «Не слухають мене дзвінкії рими», що був написаний у 1912 р., Д. Загул з іронією починає ставитись до «чистої поезії», бо роздуми над нужденним життям народу породжують у його серці «тисячі болючих ран». Поет каже:

Нема на мені божої окраси,
Я земний чоловік!
Прости мені, оспіваний Парнасе,
Що я від тебе втік!

«Не слухають мене дзвінкії рими»

Ті «тисячі ран», що відкрилися в серці поета під впливом роздумів над дійсністю, приводять його згодом до громадських мотивів («Загнали дзвони»).

Зв'язок з життям народу не дав потонути початковому авторові в декадентській трясовині. Крізь нашарування літературних впливів та штампів час від часу пробиваються щиронародні мотиви та життєрадісні оптимістичні настрої. Найбільше вони помітні в тих віршах, де поет звертається до фольклорних джерел.

Ранні поезії Д. Загула відзначаються глибокою ліричністю, музичними інтонаціями, поет добре володіє технікою вірша, порівняно чистою літературною мовою.

Вихід збірки «Мережка», як і виступи Д. Загула в періодичній пресі з циклами віршів, радо привітали українські письменники Буковини старшого покоління — О. Маковей, О. Кобилянська, С. Яричевський та інші. Вони вбачали в молодому авторові майбутнього талановитого поета. І справді, ця збірка своїми кращими віршами засвідчила появу неабиякого, хоч ще й не сформованого ліричного таланту та водночас показала, що оточення, в якому формувався Д. Загул, було дуже несприятливим.

Після закінчення гімназії в 1912 р. Д. Загул стає постійним співробітником чернівецьких газет — «Нової Буковини» та «Народного голосу», відвідує лекції у Чернівецькому університеті, продовжує свою літературну діяльність. Він пише фейлстони, статті, перекладає баладу Шіллера «Пісня про дзвін», деяких українських поетів німецькою мовою. Робота в газетах, а через них глибше ознайомлення з політичною обстановкою, що напружувалася напередодні світової війни, сприяли значному прозріванню поета в політичних питаннях. Це відбилося у публіцистиці Д. Загула. У статті «До психології політики» він говорить про те, що майже всі буржуазні політичні діячі були насамперед захисниками інтересів пануючих класів¹

Д. Загул різко критикує людиноненависницьку філософію Ніцше, деструктивні анархістські концепції Бакушина і закликає українську інтелігенцію, все прогресивне громадянство «трудитися безвпинно в тім напрямі, щоб чимсь прилучитися до будови будучого ідеального світу, де не буде ні пана, ні підданого, ні жодних інших різниць і противностей»².

Ця праця в ім'я «майбутньої правди» повинна, на думку поета, йти під гаслом «патріотизму», національності, культурності і моральності»³.

Значний поворот у бік демократизму та народності намітився і в поезії Д. Загула. З цього погляду характерний вірш «Заграли дзвони», в якому вперше сильно прозвучали громадські мотиви, заклики до боротьби проти тиранів, що зарили народну долю в могилу.

¹ Газ.: «Нова Буковина» від 27 і 30 липня 1913 р., № 54, 55.

² Розум і нерозумне серце, газ.: «Нова Буковина» від 31 серпня — 3 вересня 1913 р., № 64—65.

³ Там же.

Висловлена думка про потребу зміни суспільного життя в ім'я тих, хто живе «під обдертою мужицькою стріхою». Цим ідеям відповідають кований ритм вірша, закличні інтонації, риторичні запитання. В поезії «Заграли дзвони» гармонійно поєднані громадський пафос з глибоким ліризмом, що був виявом уболівань поета над тяжкою долею людей праці.

Та з цієї колії становлення Д. Загула як народного поета на довгий час вибили події першої світової війни. У лютому 1915 р., коли російські війська відступали з Буковини, Д. Загул був взятий заложником і разом з іншими відправлений до Росії. Жив він у Нижньому Новгороді, Одесі, а потім переїхав до Києва. Тут працював на різних канцелярських роботах, приватним учителем. У Києві Д. Загул відшукав свого земляка поета В. Кобилянського і разом з ним згодом включився в бурхливе літературне життя. В перші роки перебування на Східній Україні Д. Загул пише багато віршів, але нічого не друкує. Лише зрідка для заробітку він виступає зі статтями у московській газеті «Благая весть». В 1917 році, після Лютневої революції, коли наступило полегшення для української преси, Загул підготував збірку «З зелених гір», яка була надрукована в тому ж році, але з'явилась у світ у 1918 році. У короткій передмові до збірки від видавництва «Час» підкреслювалось, що Д. Загул «молодий поет зеленої Буковини», його мелодійні пісні «можуть дати певну утіху аматорам поетичної творчості»¹.

Своїми мотивами збірка «З зелених гір» багатша від попередньої. Поет розширив і коло своїх літературних інтересів — переклавши ряд поезій Бальмонта та переспівавши українськими віршами мудрості древніх пророків — Єремії, Соломона та Еклезіяста.

Навколишнє життя, як зазначає поет, повнозвучно

¹ Дмитро Загул, *З зелених гір*, К., 1918. стор. 2.

торкається струн його душі і «звуки пісень викликає». Викликає роздуми про людське життя, про щастя, яке «носить доля» «десь високо над землею», про нерозгадану таємницю буття.

Все пізнати, розв'язати,
Зрозуміти вщерь,
Все в піснях переказати, —

таке надто широке завдання ставить перед собою Д. Загул. Заяви подібного характеру можна сприйняти як свідчення того, що Д. Загул серйозно замислювався над своїми обов'язками поета, як пристрасне шукання свого місця в літературі. Та значення цієї проблеми полягає поки що тільки у постановці. Правильне її розв'язання прийде значно пізніше, в роки дозрілої творчості, коли Д. Загул порве з символістськими канонами, з філософським спогляданням дійсності і стане активним співцем радянського життя. Зараз же поетові шукання закінчуються визначенням характеру своєї пісні в душі романтичної поезії.

Пісня — то мрія про щастя майбутнє,
Полумінь перших огнів, —
Перше кохання вовік незабутнє, —
Пісня — то щастя зрадливе, облуднє,
Повне привабливих снів.

«Пісня — то мрія про щастя майбутнє»

Загул остаточно хоче відмежуватися від поезії, що опівувала «мерців та могили» і «в підземеллі проливала сльози рясні», з лірикою скигління «над святощами давнини». Він з юнацьким запалом проголошує:

Лечу на сонячнім промінню,
А в серці запал молодий,
І недотепному квилінню
Не дам я вирватись з грудий.

«З глибин руїни і пустелі»

Так, недотепному квилінню не може бути місця ні в постовій душі, ні в душі його ліричного героя. Але ці настанови у значній мірі лишилися тільки декларацією. Загул не зміг перебороти журби і смутку. Настрої скорботи, а іноді й зневіри дають себе знати у багатьох поезіях на громадські теми. Зумовлені вони насамперед суспільними обставинами, почуваннями політично несформованого поета в перші роки перебування його на Наддніпрянській Україні, коли в громадському житті воєнних років «панував могильний задумливий спокій». До того ж були і особисті причини. Як заложник, австрійський підданий Д. Загул на кожному кроці відчував до себе насторожене ставлення, відчуження з боку навіть тієї частини свіченого громадянства, яка була опозиційно настроєна до царизму. Цим відчуженням породжені такі рядки одного з віршів збірки, словнені відчуття трагічної самотності:

Моя душа — то ангел раю,
Упавший херувим.
Чужим між рідними блукаю,
Даремно щастя тут шукаю...
Не тут, не тут мій дім!

«Моя душа — то ангел раю»

У передреволюційні роки Дмитро Загул не зв'язав своєї долі з певним суспільним класом, а виходив з абстрактно гуманістичних, по суті дрібнобуржуазних засад добра і любові до всіх. Позбавлений чітких політичних та громадсько-суспільних ідеалів, поет бачить, як під п'ятою реакції, жорстокої цензури зазнає розпаду дрібнобуржуазний рух взагалі, відчуває, як руйнуються його власні переконання. На деякий час Загул опинився на роздоріжжі. З одного боку, він стверджує: «Ми споріднені з землею, розрослися в ній корінням», та з другого — остаточно переконується, що побудувати майбутній

ідеальний світ під лозунгом «патріотизму, національності, культурності і моральності» — це ніщо інше, як «марні мрії».

Розчарування у можливості розв'язати життєві суперечності шляхом «уморальнення людей» викликає вибухи песимістичних скарг на людське безсилля, на відсутність крил, щоб піднятися над непривабливою сучасною буденщиною. Захоплення творчістю російських символістів (Бальмонт і ін.), яке припадає на ці роки, намагання наслідувати їх посилює романтичні шукання виходу за межі повсякденного, в сфери надземного. Поет зрікається тих ідей та мотивів, що прозвучали у згаданому раніше вірші «Заграли дзвони». Він покидає «заспані оселі на сумній землі», цей «край зневір і смутку». І, «щоб серце знов не затужило і вдруге сльози не лились», Д. Загул без страху бути чужим і незрозумілим для тих, хто живе «під обдертою мужицькою стріхою», полинув за «мрією огнистою» в царство фантазії. Цей порив у світ «непорочної мрії» супроводжувався прагненням досягнути досконалих форм гармонії, вічної краси.

Ловлю невловимі хвилини життя,
Лечу за святою красою.
Пісні переливні — ті діти чуття —
Посію до сонця росюю.

«Багато акордів на струнах моїх»

Та Д. Загул не зміг відірватися від дійсності і подібно до Бальмонта судити про неї з «надземної висоти», хоч земне щастя і здається йому подекуди ілюзорним. Поетичні устремління Д. Загула лишилися такими ж романтичними, як і раніше. Яскравим доказом цього є поезії наступного розділу збірки — лірика про кохання та природу. В циклі ж поезій «З Підгір'я» говориться про реальні й конкретні явища життя, про все близьке і

рідне поєтові. Тут Д. Загул виступає продовжувачем фольклорно-пісенних традицій Ю. Соловйовича.

Джерела ліричних віршів про кохання найкраще визначив сам поет:

Мрії ззеліяні, сні перемріяні
Довго я в серці складав.
Сльози колишній, ночі невітшій
Я на пісні перелляв.
В них поскладалося все, що кохалося,
Все, що прожито колись.

В інтимній ліриці Д. Загул найповніше розкрив свій талант лірика, людини тонкої і ніжної душі. Він оспівав красу першого кохання і дружби, основаної на повазі до подруги юнацьких літ. Образ милої ліричному героєві особи проходить через усі вірші. Через поєтове ставлення до неї глибоко розкриваються почуття ліричного героя. Часом цей образ символізує йому рідний край — Буковину. Чітко окресленого ліричного образу коханої в жодній з поезій Д. Загула немає. У читача він вимальовується з окремих деталей, розпорошених у всьому циклі «Лірика II». Кожна деталь—образ, що виникає в уяві героя, навіває йому дорогі і неповторні спомини, викликає боротьбу контрастних почуттів і думок. На цій протилежності контрастних почуттів, що становлять внутрішню основу розвитку ліричного сюжету, пізнається і колись розквітле у всій повноті перше кохання, від якого в душі героя лишилися світлі спомини та розбиті надії, розкриваються його кришталю чисто, сильні і неушкоджені почуття. За таким же контрастом, але між уявним і дійсним, побудована одна з перлин ліричної поезії — «Ти приходиш до мене щоночі», яка стала улюбленою народною піснею, поширеною і за межами України. Народними піснями стали й інші вірші цієї збірки («Із буйнесеньким вітром в погоні»).

У передвоєнні роки Д. Загул, як сам він зазначав у статті «Подарунок Буковині», ще не позбувся повністю буковинського провінціалізму й «автохтонських» настроїв. Коли його співбрат по перу, буковинець В. Кобилянський, що в 1912 р. емігрував на Україну, уже напередодні соціалістичної революції відчував себе сином цілої України і прагнув долучити свій голос до голосів наддніпрянських поетів («У тебе, коханий мій краю», 1916 р.), то Д. Загул почував себе ще насамперед буковинцем. Тому не випадково свої мрії, «журбою окрилені пісні» він посилає до рідної йому Верховини.

Вірші циклу «З Підгір'я» написані в той час, коли на Буковині відбувалися кровопролитні бої між арміями двох імперіалістичних хижаків — царської Росії та цісарської Австро-Угорщини. Війна принесла на Буковину руїни, епідемії, голод. Та не політична доля улюбленого й уярмленого краю поки що бентежить поетову душу. У віршах циклу «З Підгір'я» знаходимо задушевні ліричні роздуми — спогади про стареньку матір, заклопотану щоденними турботами, сестер, що чекають свого брата з далекої дороги. З ніжною любов'ю поет змальовує рідну природу Гуцульщини, знаходячи для цього теплі і ніжні слова. Оспівування краси природи не було для Загула самоціллю. Картини природи допомагають поетові розкрити внутрішній світ ліричного героя, його роздуми. Тому пейзажі змальовані без зайвої деталізації, не дуже багаті барвами та кольорами, але завжди відзначаються витонченою ліричною настроєвістю.

З боку форми збірка «З зелених гір» теж значно багатша від попередньої. Поет використовує різноманітну строфічну будову, ритміку, нові поетичні прийоми. Лірика відзначається звуковою інструментовкою, плавними музичними інтонаціями, звуковими та синтаксичними повторами, що збагачують ліричну емоційність і настроє-

вість поезій. Та водночас у збірці помітний інколи потяг Д. Загула до використання символістської поетики. Це виявляється у складних архаїчних метафорах («Моя душа — упавший херувим»), в нахилі до створення абстрактних алегоричних образів. Більшість цих образів-символів ще не є важкими для розуміння, та й сам поет часто розкриває їх наступними рядками.

У збірці «З зелених гір», як справедливо відмічає акад. О. І. Білецький, Д. Загул «в дуже незначній мірі виявляє себе як символіст. Символізм як поезія відтінків, натяків, що шукає суто емоціонального впливу на читачів, що намагається стерти межі між поезією і музикою, не даючи певних слів-назв речам, а закорінюючи лише «ідею» про них... — був ще чужий Загулові... Далекий ще тут Загул і від символізму — цебто від того світогляду, який в реальній дійсності шукає відповідності світові, що є по той бік, вбачаючи «под грубою корою вещества нетленную порфиру...»¹.

Лютнева буржуазно-демократична революція 1917 року застала Загула в Києві. Як і багато інших представників творчої інтелігенції, що не мали тоді ясного класового світогляду, лютнево-березневі події на Україні Д. Загул сприйняв у дусі національної революції, національного відродження українського народу. У статті про В. Кобилянського він писав: «Кобилянський ніколи не захоплювався українським виключним патріотизмом, шовінізмом. Він не розумів навіть мого колишнього захоплення відродженням української державності в 1917 р., і на цю тему ми з ним не раз палко сперечалися»².

¹ О. Білецький, Дмитро Загул, див.: Дмитро Загул, Мотиви. Державне видавництво України, 1927, стор. 13.

² В. Кобилянський, Твори, За редакцією і з передмовою Д. Загула, в-во «Західна Україна», 1930, стор. XXVIII.

Політично недосвідченому поетові тоді важко було зрозуміти, що тільки пролетарська всеросійська революція зможе принести соціальну і національну волю українському народові, створить умови для побудови вільної української держави «працюючих мас».

Ідеї національного відродження знайшли відгук і в деяких поезіях цього часу, зокрема в циклі «З рідного поля» (1917 р.), де висловлено жалі за тим, що не всі пробудились зі сну, коли вже «небо заясніло, проміння сонця ген на сході зайнялось». Але підтримки буржуазній Центральній раді Д. Загул не виявив ніде: ні своєю діяльністю, ні у своїх статтях, ні у поезіях. Він не належав до жодної політичної партії і взагалі дуже мало друкувався в 1917 році. Тоді він був зайнятий перекладом «Фауста» Гете.

Пізніше, переглядаючи свій життєво-творчий шлях, Д. Загул у вірші «Моя сердечна Україно» вказував, що вже тоді:

...од зрадників лукавих
Стояв я осторонь,
І не торкнулося криваве
Срібло моїх долонь.

Життя, розвиток подій на Україні кінця 1917—і особливо 1918 рр., зрадницька діяльність націоналістичних політиканів щодо українського народу сприяють прозріванню Д. Загула, людини, в серці якої «росла і цвіла любов до пригноблених мас». Скоро переконавшись в демагогічних обіцянках діячів буржуазних партій, поет, однак, не зразу зрозумів суть революційної ситуації в країні, не зразу, отже, повернувся відкритим лицем до революційних мас. Поки що він вирішує триматися осторонь від революційної боротьби, бо лякається хаосу, що його, на думку поета, несуть криваві класові битви,

лякається руйнації святощів мистецтва. Поет воліє споглядати

Крізь шибку малого віконця...
В ту мить, як по заході сонця
Конають кроваві огні,

і повністю віддатися літературній праці.

У 1918 році Д. Загул разом з П. Тичиною, Я. Савченком, О. Слісаренком, В. Кобилянським, М. Семенком та художниками і театральними діячами Марком Терещенком, А. Петрицьким та Лесем Курбасом бере участь у заснуванні символістської групи «Біла студія», яка видала єдиний номер «Літературно-критичного альманаху» (1918 р.), а сама в цьому ж році перетворилася у товариство співців «вселюдської краси» та «надкласових ідеалів», теж символістську організацію «Музагет».

Беручи активну участь у літературно-громадському житті, Д. Загул виступає з позицій поета-символіста, пропагуючи у своїх статтях принципи ідеалістичної естетики і поезики («Шукання», «Поезія як мистецтво»). Обидві ці статті, написані в 1918 р. (перша влітку, друга — восени), яскраво відбивають ідейно-естетичну еволюцію Д. Загула протягом одного року і водночас є свідченням несталості поглядів на мистецтво у найвищих представників символістської групи.

На основі статті «Поезія як мистецтво», звичайно, не можна говорити про повний злам у літературно-естетичних поглядах Д. Загула, про його поворот у бік реалістичного мистецтва, народності, хоч тут і знаходимо важливу думку про те, що «народ сам є творцем і консультантом (споживачем.— Н. Т., Л. Ч.) свого мистецтва». Д. Загул ще визнає право на існування таких художніх напрямів і стилів, як символізм, імпресіонізм, правильно оцінюючи їх походження і сутність «як такого роду поетичного мистецтва, що втікає від буденного життя». Для

нього поки що «не дуже важно, які роди почувань і думок горять в душі поета, нас,— каже Загул,— цікавить більше те, чи вони захопили його думку в самій глибині і чи під цим внутрішнім захопленням показали вони йому цілий світ в новому величному світлі»¹.

У теоретичних міркуваннях Загула про поетичне мистецтво яскраво відбився той розпад ідейно-теоретичних засад українського символізму, що вже по суті намітився, а то й визрівав серед «музагетівців».

Учасник символістських організацій Я. Савченко згодом писав про Д. Загула: «Письменники-символісти, а серед них Дмитро Загул — всі прийшли в жовтневу добу, щоб своєю новою, визволеною від символістичних форм творчістю, своєю культурно-громадською роботою стати щиро на службу пожовтневому письменству». Та це сталося пізніше, коли відбувся розпад символізму на Україні (1919—1920 рр.), коли значна частина його учасників, розірвавши з старими уявленнями і в художній практиці, перейшла до оспівування революційної дійсності (П. Тичина, В. Кобилянський, М. Терещенко та ін.).

У 1918—19 рр. поети-символісти випускають кілька збірок творів: О. Слісаренко — «На березі Кастальському», В. Ярошенко — «Світотінь» і «Луни», Я. Савченко — «Поезії». У їхніх поезіях відбився страх перед життям, особливо перед революційною дійсністю з її кривавими боями, гострими класовими конфліктами, людськими драмами. Можливо, найяскравіше виявив ці настрої страху і безсилля, надривного песимізму і містики найправіший символіст Яків Савченко:

Тепер одно — заснуть в могилі,
Життя з собою положить,

¹ І. Майдан, Поезія як мистецтво, альманах «Музагет», К., вид. «Сяйво», 1919, ч. 1—3, стор. 94.

Згасить свічки давно зотлілі
І в хаті вікна зачинить.
Нехай кладе свої печаті
Рука сувора і німа.
Хай стане тиша в моїй хаті,
Хай прийде ніч і буде тьма.

«Поезії», 1918

Втеча від дійсності була органічно поєднана зі створенням поезії умовної, поезії знаків, натяків, напівтонів, поезії для вибраних під гаслом «аполітичності» і «мистецтва для мистецтва». У цьому руслі поки що розвивалася і поетична творчість Д. Загула. У 1919 році виходить його книжка «На грані», складена з віршів, написаних у двох попередніх роках. Тут поет опанував форму і техніку віршування, довівши її до витонченості і довершення. Але філософське споглядання світу затьмарюється ускладненою і малозрозумілою символікою, абстрактними образами; вірші вражають несподіваними асоціаціями, надто складними метафорами. У збірці «На грані», як і в низці віршів у періодичних виданнях 1918 р., нема вже того молодечого запалу і горіння, що були раніше. Тут ніби конденсуються уразливі сторони таланту Д. Загула, який зайшов у глухий кут і виявив повну розгубленість, болучі суперечності. Намагання осмислити сенс людського буття поза простором і часом, досягнути вічні цілі, побачити красу, ніким не бачену — неможливі. А оскільки так — Д. Загул приходиться до трагічного надломлення, трагічної свідомості про непотрібність людських змагань, бо у знесиллі опадають руки навіть у кращих творців життя.

Замовкне, пожовкне, зів'яне
Вся творчість людської руки...
Навіщо ж поети словами
Вбирають після і думки.

«До чорного моря Нірвани»

Земне щастя — це лиш полохлива тінь, бо всі блукають
серед примар життя.

Де сон, де дійсність — я не знаю,
Границь душею не схоплю...
Де сон, де дійсність? — годі! годі!
Нічому віри я не йму.

«Де сон, де дійсність — я не знаю»

Якщо раніше у поета були якісь бажання, якісь пориви, хай і в «краї надзоряні, далекі» він летів «на сонячнім промінню», то тепер — «ненавидь сонце і світло денне, забудь себе» — з безнадійною розпукою на серці складає свої крила, бо й там,

На грані вічного нічого,
Думок нема.
Німих язик, німа розмова,—
Душа німа.

Поет прийшов, за справедливим визначенням акад. О. І. Білецького, до «містичного нігілізму», потрапив у пастку. Далі йти було нікуди. Книга справляє гнітюче враження. І якби поет і далі розвивався у цьому плані, то пішов би у літературне небуття. Але він своєчасно зупинився на тій дорозі, зупинився з невгомним серцем, яке поки що на самоті «співало з вітром в унісон», видобувало із своєї глибини слова протесту проти самого себе:

Ні! я вам не вірю, що кінець так скоро,
Що й оця надія згине з нами враз.
Що впаде остання нетривка опора
І безодня чорна поховає нас.

Ні, я вам не вірю, що даремна праця,
Запал і завзяття довгих поколінь,
Що діждатся щастя нам таки не вдасться
І прийдеться впасти трупами в глибінь.

«І невже ж це правда, що напередодні»

Ідейно-творче оздоровлення приносить Д. Загулові 1919 рік. Після вигнання іноземних загарбників і буржуазно-націоналістичної контрреволюції на Радянській Україні відбуваються великі соціальні зміни в суспільному житті, починається будівництво нової культури. Розгортається і шириться революційний рух на західних землях України, в Галичині і Буковині, що окрилювало мрію і Д. Загула про возз'єднання його рідного краю в єдиній Українській Радянській державі. У Києві 10 травня виходить перший номер газети «Галицький комуніст», яку видавав Тимчасовий комітет Східної Галичини. З червня 1919 року він перетворюється у Крайовий комітет Комуністичної партії Східної Галичини і Буковини. «Галицький комуніст» звертається з закликом до робітників і селян розвивати свої духовні творчі здібності, брати участь у творенні нової літератури. На його сторінках з'являються зразки творчості мас, виступають і поети, вже відомі на Україні. У «Галицькому комуністі» беруть участь О. Досвітній, І. Кулик, С. Пилипенко, трохи згодом долучається до них Мирослав Ірчан і Д. Загул.

Боротьба за соціалістичну революцію, за перемогу Великого Жовтня на Україні — це була така межа, яка чітко пролягла не лише в світовій історії, але й у житті та свідомості кожної окремої людини. Логіка класової боротьби визначила основні тенденції і в розвитку літературного життя. Після перемоги Великого Жовтня на Україні відбувається перехід на позиції реалізму і тих українських письменників, що були зв'язані з естетикою символізму. В. Кобилянський своїм віршем «Браття бруду і бруку» перший серед них сердечно привітав богунців і таращанців — славних визволителів Києва. Павло Тичина виступає з віршами про героїку громадянської війни — «Як упав же він з коня» та «На майдані»,

М. Терещенко, продершись крізь хащі футуризму, створює прекрасну поему про китайського кулі Цен-цяна, який вмер за владу Рад.

Зв'язок з життям, якого не порвав Д. Загул навіть у час написання віршів збірки «На грані», любов до пригноблених мас, тверезі думки про літературу, висловлені в статті «Поезія як мистецтво», — все це не дало Д. Загулові потонути в трясовині декадентщини і допомогло йому позитивно сприйняти нову, радянську дійсність. Д. Загул включається в літературно-громадську роботу, в будівництво української радянської культури. Він виступає з поезіями, перекладами та статтями в першому радянському літературно-художньому журналі «Мистецтво» (1919—1920 рр.), збірнику «Веснянки» (1919 р.), виданнях Всеукрліткому, в альманасі «Червоний вінок» (1919 р.), в якому прозвучали революційні мотиви в поезіях В. Чумака, В. Блакитного, П. Тичини та ін. Разом з П. Тичиною, Й. Жуком, Ю. Івановим-Меженком він керує «Майстернею художнього слова для теоретичного і практичного вивчення літератури», що була створена на допомогу початкуючим письменникам. Під час роботи в «Майстерні художнього слова...» Д. Загул бачив, що багатьом робітникам і селянам, раніше відторгнутим від культури, а тепер залученим партійною пресою до літературної творчості, була конче потрібна кваліфікована допомога, особливо тим, що робили перші кроки в галузі мистецтва. Чуйний до вимог часу, Д. Загул усвідомлює свій обов'язок перед народом — потребу створити для початківців своєрідний підручник з теорії літератури. В 1923 році появляється його «Поетика» — перший систематизований курс з теорії літератури. Ця книга у свій час надала значну допомогу початківцям у їх літературному навчанні.

Активна участь у культурно-громадській роботі сприяє

оновленню художньої творчості поета. У лютому місяці, після визволення червоними полками Києва, Д. Загул написав триптих «Poesia militans», сповнений бадьорих життєстверджуючих настроїв. З новим юнацьким запалом, радісним світовідчуванням він оспівує, правда дещо абстрактно, могутній і нестримний ентузіазм тих, хто з крилами велетнів-орлів пішов без вагань і сумнівів назустріч радісному дню нового світу.

Хай гине все, що жить не варте,
У кого замість сййва — дим.
На бік — у кого биті карти!
З дороги силам молодим!

.

Хай гине все, що жить не може,
Хто любить марева могил!
На бік! — хто став на роздрожже
І дальше йти не має сил!

А в нас титанські дужі ноги
І крила велетнів-орлів!
На бік, ворони! Геть з дороги!
На вас горить наш лютий гнів.

«Pereant morituri»

Відчуття нового знайшло свій вияв і в другому вірші триптиха «Odi profanum vulgus». Тут поет вдається до сатиричних інтонацій, різко картаючи «юрбу купецтва» — брехливих крамарів від літератури, які виносять на літературний базар «крадених пісень»:

Сидять, торгують цілий день,—
І давніх крадених пісень
Кричать, кричать, кричать безперестанку.

Уже тут можна бачити, як поет вістря своєї іронії скеровує проти тих, хто не бачить нового і намагається

затримати його прихід. У своєму відомому вірші «Ходять по квітах» П. Тичина тоді писав про бездушних ремісників, що «поеми тчуть», послав їм прокляття, викривав декадентську поезію. Якоюсь мірою і Д. Загул усвідомлює це.

Дальшим поглибленням цього є третій вірш «Sic transit», в якому оспівуються революційні події в Західній Європі, що від них:

Поблідли жемчуги в тіатрі...
Заграли блискавиці в хмарі,
Заплакали царі...

Процес становлення Д. Загула, як радянського революційного поета проходив, звичайно, не прямолінійно і не без вагань. Якщо перемога пролетарської революції, будівництво нового життя оздоровляє творчість поета і в цілому привносить у його поезію бадьорий життєрадісний настрій, то все ж Д. Загул як інтелігент, що стояв осторонь запеклих боїв з контрреволюційними силами, не зразу зрозумів характер тих класових боїв, що розгорнулися в цей час на Україні. Не зразу переборював сумніви й вагання. Так, у вірші «Третій завіт», вперше надрукованому в березневому номері газети «Боротьба» за 1919 р., Д. Загул оцінює обстановку в країні, виходячи з абстрактно-гуманістичних засад. Трохи пізніше у вірші «Серце одчинене» поет, розкриваючи суперечності своєї душі, вказує і на ті причини, що заважали йому дати класову оцінку ситуації в країні.

І хоч прощання з «абстрактним пастирем», наймення якому «братня любов», — ідеєю всепрощення, що знайшла вияв і в образі Марії в поезії «Марія і Мара», завдало болю поетові, все ж він свідомо і рішуче стає під прапор пролетарської революції, бо там у «найдалшому кутику» серця

Ховався великий гнів —
Не хотілося смутку,
А вогнів.

«Серце одчинене»

Сприймавши революційну перебудову старого світу, новий день «як мрію злотокоосу, як пісню стоголосу, як промінь сонця золотий», поет звертається до реального життя, розриває з поезією умовного ілюзорного світу, з її образами та ідеями, коротше кажучи, переступає через свій поріг недавнього символізму і стає активним працівником радянської літератури. У своєрідній поетичній сповіді «Сьогодні я не той, що вчора» Д. Загула заявляє:

Сьогодні я не той, що вчора,
І ватра мрій — не та сама,
Бо впала непрозора штора
За тим, що було і вже нема.

.

Між ним і мною — ніч безодні,
І згадка — як якась брехня...
Вітаю радісне сьогодні,
Чекаю завтрашнього дня.

Таким чином, у 1919 році намітилася здорова тенденція в творчості поета, яка прокладала все ширшу дорогу до оспівування радянської дійсності, до тем класової боротьби народу проти гнобителів, тенденція, «пройнята інтересами пролетарської доби». З цього русла не змогли вибити Д. Загула ні тимчасовий відступ червоних військ із Києва, ні шибениці та розстріли денікінської контрреволюції, що лютувала на Україні. Вільний вітер нової доби, «вітер-буревій» міцно увірвався «новими вікнами» в творчість Дмитра Загула. І він, закликаючи людей до штурму, стає сурмачем «нового дня», «нової сили».

То з робітничого кварталу
Непереможна сила йде —
Руйнує вищівле — без жалю,
Будує світле, молоде.

Вставай, пригноблений віками!
Ламай трухлявини віків!
Безмежний простір перед нами,
За нами полумінь і гнів.

Вставай, скликай людей до штурму!
То дзвонить зброя, вихрить дим.
Із рук господніх вирвав сурму
Земний нестримний херувим.

Він має зілля чародійне
На лемент і на плач.
Минуле вирите, розвіяне,
А над сьогоднішнім Сурмач!

«Сурмач»

В 1919 році Д. Загул багато і плідно працює над перекладами: він перекладає поему О. Блока «Дванадцять» поему Гейне «Німеччина», багато його політичних і сатиричних віршів. Разом із своїм земляком В. Кобилянським у 1918 році Д. Загул видає дві «Книги пісень» Гейне, а в наступному — збірку його «Нових пісень». В цей час Загул активний учасник процесу творення нової радянської культури, співробітник радянських газет і журналів, у яких друкує ряд публіцистичних статей на політичні та антирелігійні теми («Войовнича Польща», «Шевченко й Галичина», «Революційні свята та роковини», «Що таке віра?» тощо).

У 1920 році в Києві виходить літературний збірник «Гроно», в якому поруч з поезіями В. Поліщука, М. Терещенка та ін. знаходимо і вірші Д. Загула. В цьому альманасі декларувалось, що учасники групи «Гроно»

хотіли «знайти синтез існуючих течій, взявши од них все найбільш здорове, природне і відповідаюче принципу зрозумілості»¹. Шукав спочатку такого синтезу і Д. Загул, але згодом усвідомив, що нове революційне мистецтво явно відмінне і не може базуватися на еклектичному поєднанні різних стильових тенденцій. Сама дійсність допомагає поетові повністю позбутися ілюзій недавнього минулого, стати на шлях нового мистецтва.

У 1925 році виходить збірка Д. Загула «Наш день», у якій зібрані вірші, датовані 1919—1923 роками. Провідною визначальною темою збірки є радянська дійсність, наш день. Своїм змістом і проблематикою вірші цієї збірки славили боротьбу за здобутки Жовтня, за Радянську владу, славили велике майбутнє нашої країни, що будувала соціалізм. В поезії Д. Загула з'являються нові жанри: гімн-прокламація, епічна поема, ода революції, поетична ораторія, вірші-роздуми про сучасну поетові дійсність і майбутнє оновленої країни. З'являються нові образи, поетичні прийоми і засоби відображення, змінюється і тембр голосу поета. Збірка «Наш день» була своєрідною творчою декларацією Д. Загула, який своє поетичне слово приєднав до боротьби і праці революційних народних мас.

Скільки німих у вас пісень!
Тільки торкнись! поруш!
Я буду грати ніч і день
На арфах ваших душ.

«Ранкове сонце»

Збірка «Наш день» відзначається добре продуманою композицією: вона складається з трьох промовисто названих розділів, кожен з яких відбиває певний етап роз-

¹ «Гроно», Літературно-мистецький збірник, К., 1920, стор. 3.

витку життя Радянської України і поетової свідомості: «Жовтневий вихор», «Сурмач», «Ранкове сонце». Відкривається збірка програмним віршем «Жовтневий вихор», в якому поет славить Велику соціалістичну революцію, сприйнявши її як потужний і нестримний рух народних мас, пройнятих ідеями суспільного перетворення життя.

Образ жовтневого вихору, що «в навальному зрості звалив стародавній лад», посідає чільне місце у збірці. Він символізує собою, подібно як і в П. Тичини, революційну всеочищаючу силу, що міцними руками «з потужним криком грізно й бурно» зруйнувала ганебні інституції старого світу — «плетиво дужих ґрат» і розвіяла «чорної ночі примари» не тільки в суспільному житті, а й у людській свідомості.

Прийшов у стомлені оселі
З юрбою радісних пісень,
Заколихав трухляві стелі,
Переорав сухі пустелі
І засвітив веселий день.

Вітай, великий чародію!
Тобі, осінньому, хвала!
Перетворив ти в дійсність мрію
І справдив зоряну надію,
Що в серці од віків цвіла.

«Привіт осінньому»

У віршах «На полях», «Згадка» («Хто косить під осінь отави»), змальовуючи картини жорстоких класових боїв в українському селі періоду громадянської війни, Д. Загул розкриває перед нами, як з перемогою над ворогами, під прапором молота і серпа ставали впевненіми, «рішучими кроки наших братів, сестер», народжувалася нова соціалістична свідомість у вчорашніх селян-трудівників. І від їх імені поет заявляє:

Розбудимо всюди нечулих
На мільйони — не гонів — миль...

«Згадка»

Нестримний порив жовтневого вітру-буревію, що втілює в собі динаміку революційного розмаху, Д. Загул змальовує в переважній більшості крупними мазками, вдаючись до асоціативних зв'язків, гіперболізованих тропів, що обіймають собою сферу різного роду людських почувань, земного та космічного простору.

Вихре, радісний вітре!
Товаришу вільних верхів!
Рвійно грає в повітрі
Твій розколиханий спів,—
Б'є в блакитні попітри,
Дзвонить у цитри дротів.

«Жовтневий вихор»

Добір гіперболізованих образотворчих засобів у Д. Загула не йшов від тієї «космічної поезії», що набрала значного поширення в 20-ті роки; вони зумовлені насамперед поетовим романтичним баченням світу, сприйманням грандіозних звершень як величної музики революції. Її відчував Д. Загул і в мирній творчій праці на широких просторах радянської землі, що очистилася в грозові дні революції.

Нехай гуде дзвінка
Мелодія дротів,
Як пісня юнака
На радісний мотив,
Потужно, як рука
Селян, робітників.

Дзвони, дзвони, о музико дротів,
Над городом, над селами, простором...

«Обжинкова»

Д. Загул уважно придивляється до тих соціальних змін, що відбуваються в країні, змальовує широкі епічні картини творчих буднів, в яких оспівує вільну працю, і «товариша-селянина», і «брата-робітника», і працівників культурного фронту, бо всі вони «в поті чола» своїми силами будують велике майбутнє:

Де буде світло, радісно, прозоро,
Де буде серцю і рукам просторо
І легко так для працьовитих мас...

«Майбутнє»

Майбутнє вабить і кличе поета, йому присвячує свої вірші, його співцем він хоче бути:

Про тебе марю, марю ніч і день.
Майбутнє, ти мотив моїх пісень,
До тебе ритм і кожна рима кличе —
Й вони твої надійні будівничі.

«Майбутнє»

Дивлячись на світ очима народу, який почав будувати нове життя, поет не лишається тільки спостерігачем і мрійником, а виступає активним учасником, трибуном і пропагандистом. В поемі «Гімн-прокламація» роздуми Д. Загула про велику мету радянського народу виливаються в щирі, душевну розмову з «товаришем-селянином», в щирі поради-заклик, що йшли від самої глибини поетового серця. Написана білим віршем, ця поема мала агітаційний характер.

Товаришу мій, селянине,
До твого серця — про спільну працю —
Я, співець України,
Складаю оцю прокламацію.
Я — твій найближчий друг,
Що дбає про спільне добро,

Хоч у тебе знаряддям коса і плуг,
А в мене папір і перо.
А третій між нами — брат-робітник,
Що змалку до молота звик,
Своїми руками в крицю б'є —
І плуг і перо він кує.
В поті чола здобуваємо хліб.

«Гімн-прокламація»

В поемі, продовжуючи традиції революційної літератури минулого і насамперед розвиваючи далі думки Шевченка про те, що «на оновленій землі врага не буде су-постата», Д. Загул закликає селянина-трудівника множити творчі сили, щоб «по всім широкім світі прославить труд мозольної руки». Поет закликає не до війни й розбрату, а до мирної праці, до єднання під гуманістичним гаслом «праці, любові й знання». Ці слова-заклики, які так часто зустрічалися у дореволюційних віршах Д. Загула, мають тепер класову, інтернаціональну основу.

Дорога єдина, дорога одна
У селянина і робітника:
Кривдників-трутнів між нами нема,
Бо в кожного з нас роботяща рука.

Праця, любов і знання —
Одвіку трійця свята.
А наша спільна мета —
Праці всесвітнє єднання.

«Гімн-прокламація»

Почуттям інтернаціонального єднання пройняті поезії Д. Загула «Захід», «Ворожим городам», «Обжинкова», в яких висловлюється певність у тому, що і в країнах капіталістичного Заходу «правда вибухне на світ» і стомлені «лицарі фабрик і шахт»

Переживуть наш буйний Жовтень,
Побачать наш червоний світ.

«Ворожим городам»

Поет картає буржуазних націоналістів, які за брязкіт чужого срібла разом з іноземними інтервентами готували «народу страту», гнівно відповідає на гадюче сичання туполобих буржуазних писак, які зводили наклепи на радянську державу, на соціалістичний лад. Він висловлює переконання, що

... прийде час: по всій Європі
Такий настане лад і спокій,
Якого здавна ми ждемо.

«Ворожим городам»

У збірці «Наш день» Д. Загул виступає глибоко сучасним поетом, поетом політичним, що ставить перо, як прикордонний вартовий багнет, на сторожі завоювань великої народної революції.

Збірка «Наш день» позначена серйозним шуканням поетом не тільки нових тем, мотивів, але й мистецьких засобів зображення дійсності. Жовтнева революція надихнула поета, надала сил по-новому сприйняти увесь світ, глибоко зрозуміти радість соціальних змагань нашого народу і стати самому активним борцем у тих змаганнях. Ідейне злиття поета з народними масами проявляється не тільки в яскраво змальованих картинах творчих дерзань народу і в емоційних рядках саморозкриття своїх настроїв (поезія «Настрій»), а й в пристрасному, схвилюваному голосі поета, що знайшов відбиття в інтонаційному звучанні віршів.

Це виявляється насамперед у безпосередньому зверненні до читача, в пафосних закликах, в ораторській інтонації. Поет не боїться ввести в тканину вірша і розмовні інтонації, публіцистичну лексику. Ораторсько-інтонаційний вірш Д. Загула характеризується не тільки вільною побудовою строфи, а й різноманітністю ритмомелодики, частим усіченням ударного рядка. Якщо раніше,

особливо в збірці «На грані», образи характеризувались абстрактністю і розпливчастістю, то тепер свої поетичні образи Д. Загул прагне перевести в план реалістичної символіки, відбити через них нестримний рух революційних мас до творчої праці, розкрити пафос боротьби за новий радянський лад. Так само й деструкція, ламання старих, звичних для поета строф і метрів було цілеспрямованим, йшло під знаком творчих шукань, зумовлених прагненням бути точним і зрозумілим для широкої читацької аудиторії. Музичність тропів і часте звертання до звукових та синтаксичних повторів, якими досконало оволодів поет, також набувають іншого спрямування. Тепер Д. Загул не прагне при допомозі «музичних» і малозрозумілих образів відвести увагу читача від пекучих земних питань в світ містики, а використовує як засіб пізнання явищ життя, для емоційного розкриття власних думок і почувань, настроїв революційних мас. Поетична мова відзначається метафоричністю і водночас ясністю. Таким чином, громадський пафос сприяв ширшому мистецькому баченню світу, виходу поета на шлях соціалістичного мистецтва.

Естетські критики свого часу (Зеров і ін.) докоряли поетові за те, що він у збірці «Наш день» в ім'я тенденції відмовився від багатой образності, так властивої для збірки «На грані», внаслідок чого, мовляв, у Д. Загула переважає суха розсудливість. Інші говорили, що в своїх революційних віршах Загул лишається більше елігоном символізму, ніж творцем нової пролетарської літератури, що в його гімнах революції нема великої сили переконання. Цілком зрозуміло, що в цей період, коли поет шукав нові форми висловлення своїх думок з метою бути доступним для широкого читача, він не скрізь зміг домогтися гармонійної єдності між змістом і формою. В його поезіях є чимало й декларативності, плакатності,

іноді вдало чи невдало заримованих гасел тощо. В процесі творчого «видужування» поета все це було неминучим. Але звинувачення в тому, що Загулова поезія позбавлена образності, як і в тому, що в одах революції немає сили переконання, — були безпідставними. На подібні докори поет із властивою йому скромністю відповідав:

Може й так.
Я не справдив надій
і малого гуртка...
Але знаю:
В праці важкій
не скривила рука.
Може й так.
Я одсталий для вас,—
віра моя замала...
Але я знаю:
Любов до пригноблених мас
в моїм серці росла і цвіла,
.
Тільки брехня:
Я не кликав ніколи назад.
Не покличу й тепер!

«Може й так»

Збірка «Наш день» була своєрідною творчою декларацією поета, висвітлювала важливі політично-філософські питання. У ній розкриваються риси нової свідомості радянського поета-інтелігента, який у перші пореволюційні роки як попутник чесно боровся проти залишків старого у власній свідомості, йшов назустріч революційному народові, а потім, щиро сприйнявши ідеї Жовтня, став активним творцем нового життя. У збірці достатньо виразно виявляється і розрив поета із споглядальною поезією, лірикою рефлексів, самоспостережень і самоаналізу в ім'я активного мистецтва — поезії громадянського пафосу, пристрасного заклику до боротьби за утвер-

дження влади Рад, хоч цей процес був і нелегким для поета. Тиск декадентських традицій, інтелігентську роздвоєність поет відчував інколи досить виразно. Так, у циклі віршів «Лірика скрут і турбот», що були написані у 1924 році і потім включені до збірки «Мотиви», перед нами постає картина його болісних змагань з самим собою при переборенні потягу до «вбогої лірики злиднів, скрут і турбот», що надходить у хвилини втоми і не дає поетові спокою. Та він знаходить силу відігнати настрої «нудних особистих квилень», перебороти рефлексії інтелігентської роздвоєності, що «позбігались на герць до поета», бо навколишнє бурхливе життя (і шум водоспаду, і гамір народу) вже давно настроїло його пісню на новий, мажорний лад. Вірші циклу «Лірика скрут і турбот» були чесною самосповіддю, самоперевіркою поета, і в цій перевірці перемагає поет революційний, поет—сурмач нового дня.

Сили ще стільки,
І запал ще є!
Я— не сумний очерет.
Д'горі, д'горі, серце моє!
Я ще живий поет!

«Вечірня»

Чітко визначивши свої позиції в лавах радянської літератури, Д. Загул в 20-х роках розгортає широку громадсько-культурну і політично-виховну роботу. В 1925 році він вступає до лав Спілки революційно-селянських письменників «Плуг», бере участь у створенні об'єднання революційних письменників «Західна Україна» і співробітничав у його виданнях.

В 20-ті роки Д. Загул активно виступав як поет, перекладач, літературний критик, публіцист. Йому належить велика кількість статей в теорії та історії літератури

(«Спад ліризму в сучасній українській поезії», «Зріст і сила творчості П. Тичини», «Рима в «Кобзарі» Т. Шевченка», «Стара й сучасна строфіка», «Механізм верлібру», «Фауст в історії всесвітньої літератури» тощо). Його поезії, переклади, статті та рецензії на твори сучасних письменників друкувалися в київських і харківських журналах («Глобус», «Життя і революція», «Червоний шлях», «Плуг» і ін.), виходили окремими книжками.

У статтях Д. Загула проявилася його щира турбота про велику радянську літературу, гідну нашого часу. Поема хвилює проблематика, актуальність та висока майстерність поезії. Ставлячи в приклад багатьом українським поетам творчість Тичини, Д. Загул в одній із статей писав: «У Тичини, найбільшого з наших ліриків,— більша половина збірки про себе, про своє оточення, свої думи, почуття, настрої. Але в Тичини крізь оте «Я» пробивається таке, що цікавить усіх: індивідуальна його лірика вся має громадський характер»¹. Ця проблема поєднання громадської і особистої лірики, проблема шукання нового стилю глибоко хвилювала в той час і Д. Загула. Епічний елемент, що потужним струменем увійшов до збірки «Наш день», знайшов свій вияв у змалюванні широких образів-картин праці. Тепер поет звертається до створення ліричного портрета (поема «Марійка»), до жанру героїчної балади, що було цілком новим явищем в його поезії — («Будка 440»). Героїчна балада Д. Загула написана на матеріалі громадянської війни, витримана в реалістичних фарбах. У ній розкривається подвиг невідомого вартового, який охороняв міст. Скромний боєць революції, тяжко поранений білобандитами, збирає всі сили, щоб знешкодити міну:

¹ *І. Майдан*. Зріст і сила творчості Павла Тичини, «Червоний шлях», 1926, № 10, стор. 192.

Приліз під міст на колінах
І мертвий звалився з ніг.

Створюється образ одного з мужніх людей, про яких так виразно сказав М. Тихонов:

Гвозди бы делать из этих людей,
Не было б в мире крепче гвоздей.

Балада «Будка 440», незважаючи на трагічну долю героя, звучить оптимістично. Навальну силу бійців революції, їх нестримний порив очистити рідну землю від контрреволюції поет підкреслює в рефрені, що проходить через увесь твір:

Попам'ятають барони
Червоний Перекоп.

Важливо відзначити, що в баладі головним героєм виступає не одна людина, а цілий колектив лицарів революції.

Балада «Будка 440» написана з емоційною наснагою, сповнена великого драматизму і експресії.

В середині 20-х років Д. Загул вдається до створення революційної маршової пісні. Тоді, як відомо, через пісню проходив шлях багатьох українських поетів до повноцінного радянського мистецтва. Широкої популярності набули вірші-пісні І. Кулика, І. Шевченка, А. Паніва, І. Микитенка та багатьох інших. Д. Загул створює свою пісню-марш «Грими, грими, могутня пісне!» Вірш, написаний у 1925 році, свого часу набув широкої популярності і любові. Покладений на музику В. Верховинцем, він став справді масовою народною піснею, яку можна було почути і в Харківському клубі пролетарського студентства, і в гуртожитковій робітників, під звуки цієї пісні марширували курсанти Школи червоних старшин. Студенти червоноармійці приносили її, як і інші пісні того часу, в села, в робітничі селища. Пісня звучала переможним

акордом нашої сили, сили нашої Радянської Армії. Радянська Армія, що боронить волю, труд і спокій трудящих,— це армія, яка йде ленінським шляхом, яка упевнена в перемозі революційної справи.

Судьба братів — на нашій зброї,
А в серці — ленінський завіт.
Держіть штики наготові,
Герої, ми здобудем світ!

У 1926 році громадськість Радянської України відзначила 20 років літературної праці Д. Загула, а в наступному році вийшла за редакцією акад. О. І. Білецького і з його передмовою збірка віршів «Мотиви», що була творчим підсумком літературної діяльності поета за попередній час. Збірка свідчила про дальше ідейно-творче зростання радянського поета, зміцнення його на позиціях реалізму.

Ідейно-політичні позиції Д. Загула як радянського революційного поета особливо чітко розкрилися в так званій «літературній дискусії» 1925—28 років, яку відкрив М. Хвильовий «своїми претензійними, сповненими нападком на радянську літературу статтями»¹. У цій дискусії, як відомо, прийняли участь всі літературно-письменницькі організації, виявивши своє ставлення до загальнокультурного, державного і політичного розвитку Радянської України. Перед радянськими письменниками стояло тоді важливе завдання — перебороти ворожі радянському народові націонал-ухильницькі концепції хвильовистів та буржуазно-естетські теорії неокласиків, викрити їхні спроби використати художнє слово для пропаганди своїх мізерних ідейок. Під керівництвом Комуністичної партії радянська громадськість перемогла у цій

¹ Історія української літератури, т. II, вид. АН УРСР, К., 1957, стор. 97.

боротьбі. Серед поетів, що взяли участь у полеміці, у боротьбі за шляхи розвитку радянської літератури, був і Д. Загул. У брошурі «Література чи літературщина» (1926 р.) Д. Загул показав себе визначним і гострим полемістом. Окремі оцінки літературних явищ, можливо, і не зовсім правильні, але основна настанова брошури, спрямована на викриття «апостола азіатського ренесансу»—Хвильового, з одного боку, і «неокласиків»—з другого, була правильною і принциповою.

Дмитро Загул, розкриваючи основні позиції неокласиків, що йшли від літературщини, від європейського класицизму, викриваючи їх буржуазно-реставраторські гасла, доводить, що реакційні представники «неокласиків» у наступі на радянське революційне мистецтво єдналися з контрреволюційними гаслами Хвильового. Посилаючись на праці Белінського, Мерінга, Плеханова, Лафарга, Маркса, Д. Загул доводить, що поет є сином доби, і розкриває залежність його творчості від суспільного життя. Закінчуючи свою статтю, Д. Загул стверджує, що шлях радянського мистецтва—це народність: ні «неокласика», ні гасла хвильовистів не можуть бути прийнятними для нашої революційної літератури. Поет твердо усвідомлює, що на Радянській Україні твориться нове мистецтво, органічно зв'язане з народом, його життям і працею, тому він заперечує все те, що йшло від індивідуалізму, від естетської вишуканості в літературі.

Збірка «Мотиви» починається полемічно загостреним віршем, скерованим проти спроб неокласиків відмежуватися від життя. Він звучить як декларація радянського митця.

Не в тишині формується поет,
Не в самоті німих чернечих келій.
В юрбі людей, бурхливій і веселій,
Він розіклав барвистий свій намет.

«Різні мотиви»

Велична картина напруженої праці радянських людей, які під керівництвом Комуністичної партії будують новий світ, захоплює і Д. Загула, допомагає йому чітко визначити своє місце «в рабочем строю». Не тікати від життя, а бути в самій гущавині його, відтворити всю багатогранність і різнобарвність життя — ось завдання поета.

Живий поет — не класик, не естет,—
Він дійсний світ одбити в пісні мусить!
Життя, як море, змінне і бурхливе,—
Він мусить знати всі його мотиви.

Д. Загул звертається до молоді, до нового покоління поетів, серед яких в середині 20-х років знайшлися і за-непадники типу Фальківського, що їм життя здавалося лише мінором. Подібним поетам Д. Загул адресує свої вірші «Молодим співцям» та «Даремно ти турбуєшся, поете», в яких теж закликає відкинути «скигління віршем на папері», штучний, не властивий молоді песимізм, дивитись у далеч і повним голосом співати про нове життя.

Сонячні панелі, ранки золоті, —
Що ж ви невеселі, друзі молоді?
Звідки в вас ті жалі? Звідки той мотив?
Вам одкриті далі неймовірних днів.
Ні за чим тужити — перед вами світ!
Вами не прожито й трьох десятків літ.
Киньте непотрібний і нудний мінор!
Задзвоніть як срібний, як веселий хор.

«Молодим співцям»

Вся збірка «Мотиви» пройнята радісним світовідчужанням, настроєм оптимізму, вірою поета в щастя людини. І коли Загул в «Далеких закликах» говорить:

О любя земле, рідна земле,
Пилинко в бурі світовій!
Далекі заклики даремні.—
Бо я до смерті — тільки твій,—

то ця відданість базується на активній любові поета до рідної землі, до людей, до праці, яка, за вдалим висловом Тичини, переростає в красу.

Д. Загул глибоко усвідомлює, що бути поетом нашого часу — значить вкласти всі свої сили в натхненну творчість на благо Вітчизни, віддати народові всю свою любов:

І скільки сили, скільки вміння,
І скільки вистачить часу,
Я все вкладу в одне горіння,
В одне терпіння все внесу.

Цикл «Дифірамби» звучить активним протестом проти всього інертного, оджилого. Поет співає хвалу творчому рухові людини і стрімкому водоспадові, що спільно оновлюють неосяжні простори рідної землі, весні і сонцю, що вливають в людське серце тепло і радість, вливають животворні соки. Звертаючись до сонця, поет каже:

Та скільки б ти його не роздало,
Не виляло на всі світи й безодні,
А вічно в тебе огнене чоло,
Нутро твоє гаряче й до сьогодні!

«Сонце і серце»

Таке ж гаряче і поетове серце. Скільки б не розлило тепла і любові «поміж серця убогі та холодні», воно залишається невичерпним джерелом «вільної ритмованої мови», що хвилює людські емоції, гуртує людей в колектив, прокладає шлях новій соціалістичній моралі і вириває з сердець терни та бур'ян. Поет рішуче вступає в двобій з носіями втоми, інертності, безпредметної туги за минулим — усім тим, що в'яже людину з старим буржуазним світом. В поезії «Два світи» такому безцільному мрійникові, що колись пусто розгубив юнацькі надії і не зробив жодної важливої дії в житті, Д. Загул про-

тиставляє загартованого у вирі громадянської війни юнака, сповненого великих мрій, широкого погляду на дійсність, твердо визначеної класової позиції. Антитеза стає улюбленим поетичним засобом поета. Він неодноразово звертається до минулого рідної землі, щоб повніше розкрити суть «великих нових заповітів», що «оздоблюють радісний день», духовну красу людини соціалістичного світу, утвердити життя як діяння, як творчий патріотичний подвиг, «бо праця, праця од живого — серцям гарячим, золотим».

За таким принципом антитези побудована ліро-епічна поема «Геліополіс», де поет в яскравих поетичних образах і картинах оспівує романтику творчої праці на Дніпробуді.

Поема «Геліополіс» була написана в той час, коли тільки починалося будівництво Дніпрогесу (1927 р.), а перед очима поета-романтика, що сміло і впевнено дивився в майбутнє, вже розкриваються повернені до життя широкі степові простори, постає нова картина індустріального міста в сяйві електричних вогнів.

Тепер на весь оцей простір,
На древню Скітію імлісту
Засяє мілійоном зір
Веселих ліхтарів намисто,
Звідсіль розілле вздовж і вшир
Свою енергію вогнисту
Людини гордий архитвір —
Величне електричне місто.

Поема «Геліополіс», як і роком раніше написана поема В. Сосюри «Дніпрельстан», прозвучала «ліричним гімном на честь Радянської Батьківщини, Комуністичної партії і радянського народу»¹.

¹ Олексій Кудін, Творчість Володимира Сосюри, див.: Володимир Сосюра, Твори в трьох томах, Держлітвидав, К., 1957, т. I, стор. 25.

Радість поета за перетворення країни відчувається скрізь, куди б не глянуло його уважне око. Його захоплює і героїчна праця трудівників Дніпрогесу, і будівників велетенських заводів, і веселий гудок машиніста, що прорізує дрімотний сон вікових пралісів, бо з цим гудком йде наступ людини на дику незайману природу («Сон лісів»).

Д. Загул уміє ніжно і зримо змалювати пейзаж широкого залитого сонцем степу з його переливами барв та звуків, і гірський пейзаж Гуцульщини, і багатобарвний пейзаж українського степового села («Сон лісів», «Осінній вечір», «Вечірне», «На відпочинку»).

Досконалі пейзажні малюнки знаходимо і в попередній збірці поета. У вірші «Бабине літо» (зб. «Наш день») Д. Загул уже показав великий талант пейзажиста, що оволодів незвичайною пластикою вислову, емоціональністю, умів надати пейзажеві конкретних рис і викликати в читача відповідний настрій.

Упали приморозки ранні
На молоду озимину...
Берези в білому убранні
Гудуть мелодію сумну.
В ці дні, задумливо-багряні,
Я свого серця не збагну.

Снується біле павутиння,
Тоненька нитка павука.
Струна настроєна осіння,
Така струнка та нетривка.
Чиясь рука прозоро-синя
Щодня розмотує клубка.

Там, де пройшли серпи та коси,
Що обголили чорну грудь,
Тепер щоночі вічні сльози
Сріблястим інеєм падуть,
А вдень вітри голодні... босі

Журливі арії ведуть.

.
На тускле золото полови,
На сірі, вицвілі стіжки,
На ті садки, на ті діброви
Аж до лінивої ріки —
Нитки снуються павукові,
Шовкові, срібні ниточки.

Змальовуючи природу рідної Батьківщини, Д. Загул, як і раніше, прагне насамперед розкрити свої думки і настрої, почування ліричного героя. Та коли в дореволюційній пейзажній ліриці, інколи і в збірці «Наш день» при змалюванні чи то романтичної природи Гуцульщини, чи пейзажу степового села Д. Загул шукав «таємних відповідностей» своєму елегійному настроєві, породженому розлукою з рідним краєм, то в збірці «Мотиви» поет намагається звільнитися від пантеїстичного ставлення до природи, «не прагне розпустити, потопити свою свідомість у її бутті». ¹ У стрімкому рокоті бурхливих вод Черемошу поет чує не тільки вільну пісню, а й пісню гуцульського горя, стогін поневолених братів, що глибокою тугою з гірських верховин несеться в доли Буковини. Сам по собі не вабить тепер поетової душі і пейзаж українського степу. У віршах «Вечірне», «Осінній мотив» та ін., де також знаходимо досконалі задушевно-поетичні малюнки степового пейзажу, овіяні легким елегійним настроєм, Д. Загул розкриває свої роздуми про красу комсомольської юності, висловлює почуття жалю за тим, що не завжди життєстверджуюче звучала його пісня, що не завжди корисно витрачалися творчі сили, звучать мотиви туги за поневоленими братами і сестрами, що «живуть на Заході». Іноді чуються скарги на самотність, на відір-

О. Білецький, Дмитро Загул, див.: Дмитро Загул, Мотиви, ДВУ, 1927, стор. 23.

ваність від життя, але поет не перетворює особисту драму в непоправну трагедію і знаходить сили протиставити «золотавому осінньому вмиранню» природи бадьорі настрої ліричного героя, перейнятого вірою в безсмертя краси природи і людської творчості («Перший мій погляд», «Осінній вечір»).

Д. Загул щиро прагнув поставити свій хист на службу революційних завоювань. По відношенню до тих поетів, що розгубилися в час непу та індустріалізації країни, втратили революційну перспективу, і в їх творчості з'явилися занепадницькі мотиви туги і суму, нарікання на місто, Д. Загул надає перевагу виручому соціалістичному містові з його гомінкою симфонією, яка органічно вливається в поетову пісню. Саме в місті «у танку молодім» зводиться «будівля майбутнього» — символ міцної соціалістичної ходи. Цілком можливо, що Д. Загул і скеровує свій вірш «Будівля майбутнього» проти тих поетів, які не розгледіли паростків нового в індустріалізації країни, впадали в розпач або замикалися в башті з «слонової кості». Поет пише:

Тендітні й слабі
Проклинають наш труд,
Бо для них у тобі —
Тільки галас і бруд.
Ім ніжних пісень
І мелодії рим!...
Ім — розкіш Атен,
Ім — гордий Рим.
.
.
.
Доки збудуємо
Радісний дім,
Не буде ні башти, ні вас!
У танці молодім
Крутиться час.

Оспівуючи соціалістичне місто, де в першу чергу знаходять матеріальне втілення соціалістичні ідеї, Д. Загул,

однак, впадає в другу крайність, коли не бачить ніяких змін у житті села. Степове українське село виступає в Загулових поезіях втіленням «дикого спокою і тиші»; тут він відчуває себе безпритульним сиротою. Звертаючись до села, він каже:

Давно вже ниточка порвалась
Та, що єднала нас колись,
І гуркіт міст, і крик, і галас
В мою мелодію влились.

«На селі»

Лише згодом поет переборов цю антитезність і усвідомив гармонію інтересів міста і села, як одну із провідних закономірностей радянського ладу (поема «Геліополіс»).

Живучи на Радянській Україні, де очищена земля буяла в творчому цвітінні, Д. Загул ні на хвилину не забуває про уярмлену Буковину, ту землю, яка зростила його, про братів і сестер, які ще носять «чужої держави іржаве ярмо». Штучний кордон по Дністру і Збручі не міг відділити тривожного серця революційного поета від дум та сподівань західноукраїнських трудящих. І з кожним роком тема поневоленої румунськими боярами Буковини все міцніше входить до творчості поета. Якщо в дожовтневі роки Д. Загул звертався до показу життя буковинців як митець переважно інтимного плану, то тепер, в часі дозрілої творчості, він усвідомив, що тільки радянський лад принесе справжню волю Буковині. У збірках «Наш день» і «Мотиви» висвітлення цієї теми набирає якісно нового ідейно-художнього звучання. Поета хвилює життя і класова боротьба трудящих-буковинців, їх політична доля. Хоч кожна нова звістка, що доносилася з просяклих кров'ю піль, була до болю сумною, кожне повідомлення газет про арешти, тюрми і пролиту кров краями серце поета, все ж він твердо вірить, що настане скоро

той час, коли на Підгір'ї розгориться полум'я боротьби і оновлене життя прийде на полонини і верховини.

І створимо вільну спілку,
Таку, як туч — без панських пут і тенет,
Ви — неможливий люд,—
І я — ваш тривожний поет.

«Братам поза межі»

Поет хоче, щоб його пристрасне надійне слово «до друзів незабутніх, до стомлених сестер», прорвавшись через кордон, сприяло їх класовому прозріванню, підносило визвольний дух, посилювало надію на возз'єднання у вільній сім'ї радянських народів. З цією метою Д. Загул застерігає братів із-за Дністра і Пруту, щоб вони не вірили облудним буржуазним проповідям миру і згоди, уславлює подвиги легендарного месника «за всі кривди бідного люду» — Олекси Довбуша, звертається від імені вільних братів з Радянської України з палким закликком до боротьби.

З-за буйних річок, де степ і воля,
За панські межі, де гніт і кров,
До тебе, темна, голото гола,
Летить за вітром моя любов.

Де в тюрмах гинуть брати та сестри,—
В очах зневіра, а в серці біль,—
Хай буде буря — той гніт рознести,
Хай прийде ще раз рішучий бій!

Тобі, нещасна, голото гола,
Не довго ждати ясних вогнів.
По наших горах, по наших долах
Горить ненависть, палає гнів.

За панські межі, за Збруч і Дністер
До вас лунає мій братський клич:
Ловіть ознаки! Чекайте звісток!
Гартуйте зброю в бурхливу ніч!

«З-за буйних річок...»

У циклі віршів «Лірика скрут і турбот» Д. Загул писав:

Не про сині волошки дівочих очей,
Не про білі лілеї долонь...
Од солодко-ніжних і тужних речей
Давно я вже став осторонь.

Наступною творчістю поет підтвердив свою заяву щодо «тужних речей» і «білих лілей долонь». Та в цій заяві Д. Загула бринить і неправомірне протиставлення громадської лірики ліриці інтимній. Згодом він і сам усвідомив недоречність такого протиставлення, відмови від інтимної лірики. У збірці «Наш день» пейзажну й інтимну лірику поет відсунув на другий план, а свій ліричний голос прагнув «розлити» у поезіях на громадські теми, одухотворивши їх високим патріотичним чуттям. В «Мотивах» поет піднявся до високих зразків синтезу інтимних і громадських мотивів, гармонійно поєднавши їх. Водночас тут маємо і значну кількість інтимних поезій, позначених печаттю справжньої майстерності у розкритті чистих людських почувань («Дівоча туга», «О, моя остання світла мріє», «Перед осінню»).

Збірка «Мотиви» була значним досягненням Дмитра Загула, поета, який чітко визначив свої позиції в культурному і політичному житті країни. Твердо укріпившись на позиціях реалізму, Д. Загул сміло дивився вперед, у велике майбутнє радянського народу і поступово оволодівав новим творчим методом, методом соціалістичного реалізму.

З кінця 20-х років з оригінальними поезіями в періодичній пресі Д. Загул виступав рідко. Лише на початку 30-х років він підготував нову збірку недрукованих поезій, яка через незалежні від нього обставини в друкові не з'явилася. Очевидно, і писав тоді віршів Д. Загул не дуже багато, бо віддався перекладацькій, літературно-критичній і видавничій діяльності.

В галузі перекладів Д. Загул працював багато і плідно і показав себе висококультурним перекладачем кращих здобутків класичної німецької та сучасної російської, чеської, німецької, єврейської і датської поезії та прози (Блок, Бальмонт, Бехер, Газенклевер, Гейне, Гете, Шіллер, Нексе та багато інших). Своїми перекладами Загул зробив значний внесок в українську культурну скарбницю; вони можуть служити добрим зразком і сучасним нашим перекладачам іноземної літератури як такі, що відзначаються суттєвою і текстуальною та ритмічною точністю оригіналу, а також образною і поетичною досконалістю. Серед перекладів особливо слід відзначити «Фауста» Гете, книги лірики та політичних сатир Гейне, «Вибір німецьких балад» та «Балади» Шіллера.

Цікавими і змістовними були критичні й літературознавчі статті Загула, в яких він намагався бути активним учасником літературно-політичної боротьби, стверджував активну роль художнього слова у боротьбі за нове соціалістичне суспільство. Багато з них зберегли свою наукову цінність і на сьогодні. Загул чимало зробив на Радянській Україні у справі популяризації та правильного висвітлення творчої спадщини Ю. Федьковича, В. Кобилянського, В. Бобинського.

Так, у 1930 році він підготував на підставі широкого використання рукописної спадщини збірку творів свого земляка В. Кобилянського. Ця збірка досить добре розкривала перед радянськими читачами творчий шлях талановитого поета. У змістовній передмові показується шлях В. Кобилянського до революційної літератури, його гостра цікавість до громадянської боротьби, яка в той час точилася на Україні.

Звертаючись до творчості Ю. Федьковича, В. Бобинського і подаючи передмови до збірок їх творів, Д. Загул завжди намагався глибоко розкрити творчу

сволюцію поетів, показати їх зв'язок з життям та боротьбою народу.

Цікаві і змістовні статті залишив Д. Загул про зарубіжних письменників (Ф. Шіллера, Г. Гейне, Г. Брандеса, Жорж Занд та інших), а також статті з теорії літератури («Дещо про баладу», «Рима в «Кобзарі» Т. Шевченка» тощо).

Обірвалося життя поета на початку 30-х років, у той час, коли він дійшов свого зросту, вийшов на широкі шляхи радянського мистецтва, став активним його учасником.

Творчий шлях Д. Загула — ще одна яскрава сторінка з нашого літературного життя 20—30-х років. Це ще одне переконливе свідчення могутнього впливу сучасності, життя, ідей марксизму-ленінізму на розвиток художнього слова. Радянська дійсність допомогла Д. Загулові позбутися вантажу минулого, подолати свої ідеалістичні уявлення, стати радянським митцем. Широко віддав себе і свій хист Д. Загул радянському народові, вніс свою частку в творення багатогранної і різноманітної своїми художніми формами літератури соціалістичного реалізму і цим заслужив, щоб його чесне ім'я увійшло в скарбницю нашого радянського мистецтва.

Н. Томашук, Л. Чернець.

Оригинальні
твори

ЗАГРАЛИ ДЗВОНИ

Заграли дзвони, заграли дзвони,
Заграли...
Із буйним вітром на перегони
помчали.
Несуть розраду, несуть потіху
з собою
І під музицьку обдерту стріху
спокою...
Принесли щастє, принесли волю,
свободу,
Прийшла надія на кращу долю
народу...
Заграли дзвони, веселі дзвони
воскресні,
Несуться світом шумливі тони
небесні...
Коли ж для тебе заграють дзвони,
народе?
Коли замовкнуть твої прокльони
й незгоди?
Коли ласкаво на наші рани
те сонце

Крізь чорні хмари хоч раз прогляне
в віконце?
Шумлять лісочки, шумлять потоки
весняні...
Коли згояться наші глибокі
ті рани?
Заграйте, дзвони, хоч раз до бою
весело!
А прийде щасте і прийде воля
між села!
Ударте, громи, ударте, сильні
перуни,
Воскреснуть, може, раби безсильні
із труни!
Воскресне, може, народна доля
з могили!
Її тирани посеред поля
зарили.
Заграли дзвони, веселі дзвони
воскресні.
Несуться світом шумливі тони
небесні.
Коли ж для тебе заграють дзвони,
народе?
Коли замовкнуть твої прокльони
й незгоди?..

1913 р.

ІЗ ЗБІРКИ «З ЗЕЛЕНИХ ГІР»

1918

З ЦИКЛУ «ЛІРИКА I»

* * *

Пісня — то мрія про щастя майбутнє,
Полумінь перших огнів, —
Перше кохання вівік незабутнє,
Пісня — то щастя зрадливе, облуднє,
Повне привабливих снів.

Пісня — то голос страждання безмірного,
Першого смутку туман, —
Пісня — то стогін зітхання вечірнього,
Серця безсилового, серця покірного,
Біль незагоєних ран.

Пісня — то спомини щастя колишнього.
Згадка надій і весни, —
Відгомін серця сумного, невтішного,
Що серед галасу й реготу грішного
Снить незабутнії сни.

* * *

З глибин руїни і пустелі,
З долини смутку і плачу
В краї надзоряні, веселі
На крилах пісень і я лечу.

Думками лину над землею.
Мені так тісно на землі!
А разом з піснею моєю
Летять у вирій журавлі.

Їх крик бентежить мою душу,
Та з ними враз не закричу!
Ще вище вилетіти мушу
Від журавлиного плачу.

Лечу на сонячнім промінню,
А в серці запал молодий.
І недотепному квилінню
Не дам я вирватись з грудий.

* * *

Багато акордів на струнах моїх,
Душа їм і ліку не знає,
Життя повнозвучно торкається їх
І звуки пісень викликає.
Ловлю невловимі хвилини життя,
Лечу за святою красою,
Пісні переливні — ті діти чуття —
Посію до сонця росюю.

Пряду павутинки тонесенький льон,
Я тчу і мережаю ткани.
Життя повнозвучне перейде, як сон,
Зістануться співи весняні.
Гори, сподівайся і в нічку, і вдень!
О серце, будь сміливим, гордим!
І виспівай душу потоком пісень,
І вмри за останнім акордом!

* * *

Слова недоговорені, приборкані пісні,
Летіть в краї надзоряні, як пташки голосні!..
І мрії недомріяні в буденщині життя,
Словами неопірені, летіть без вороття!

З грудей моїх, як з кліточки, пускаю вас
у світ,
До листячка, до квіточки з рососою припадіть!
За снами сподіваннячка, що снилися давно,
Летіть, мої зітханячка, як пташки крізь
вікно!

* * *

Як душа до душі заговоре
Про далекий і страчений рай,
То здригаються скелі і гори,
І змовкає журливий ручай.

Вони знають той смуток душевний,
Що в піснях виливають серця,

Вони чують той голос таємний,
Що шепоче до серця співця.

І того так здригаються гори,
І того затихає ручай:
Їм знайоме всесвітнє горе
І за згубленим раєм одчай.

* * *

Тихше, серце моє! Хай остання хвилинка
кохання
Пролетить, прошумить непомітно!
Хай остання пісня-зітхання
Згомонить і пропаде безслідно!..
Тихше, серце моє!
Тихше, серце моє! — То не смерть, то не
смерть наблизилась,
Лиш розбились мої сподівання.
Казка-щастя так гарно скінчилась,
І проспівана пісня остання...
Тихше, серце моє!
Тихше, серце моє! — То розбилась
найкраща надія,
І розсіялось світло химерне...
Вже ніяка рожева мрія
Пережитого більше не верне...
Тихше, серце моє!..

З ЦИКЛУ «МРИКА II»

* * *

Голубонько мила, не сердься,
Читаючи скарги мої,
Бо кожний удар мого серця
Про тебе говорить мені.

Тобою живе моя пісня,—
Ти кожної пісеньки тканьь.
Голубонько мила, не смійся
З моїх нерозумних зітхань!

О, якби ти тільки кохала,
То ти не сміяла б ся, ні!
А вкупі зі мною зітхала,
Читаючи скарги мої.

Голубонько мила, не сердься,
Що тужно по струнах я б'ю;
Ті струни тужливого серця
Виспівують тугу мою.

* * *

Ти чудова, як вечір весною,
Ти чарівна, як нічка в маю,—
О, з якою гіркою журбою
Я дивлюся на вроду твою!

Як вечірня зоря над горою,
Так твій погляд веселий горить,—
Я багато хотів би з тобою
Про любов, про печаль говорить.

Наче сонечка захід рум'яний,
Твої щічки принадні горять...
Я тобою, красо моя, п'яний
І ні слова не можу сказати.

Як вечірня імла за рікою,
В'ються коси розкішні твої,—
Нерозгадним жалем і журбою
Оповіла ти душу мені.

* * *

Де взяти слів таких жагучих,
Таких нечуваних проклять?
І біль тих ран моїх пекучих
В слова співучі переллять.

Щодня, щовечора, щоранку
Зітхає серце те слабе
І, хоч квилить безперестанку,
Не може зрушити тебе.

* * *

Вечірньою годиною за мрією огнистою
Душа моя, окрилена, здіймається, летить
За білою хмариною, хмаринкою вовнистою,
Що крилами незримиими прорізує блакить.

Хмаринка вже до обрію рожевого долинула,
І крильця позолочені розтанули в імлі.
В годиноньку недобрую душа моя покинула
Доріжки протолочені до щастя на землі.

З вечірніми росинками, сльозинками
прозорими,
На землю безпросвітную душа моя паде,
І скаржиться на доленьку, і в небо б'є
докорами.
Що щастя заповітного не бачила ніде.

* * *

Із буйнесеньким вітром в погоні
Я до милої ввечері біг,—
Мов несли мене бистрії коні,
Під собою не чуючи ніг.
Моє серце, як лист, затремтіло,
Як в садочку побачив її,—
А вона невесела сиділа
І не глянула в вічі мені.
Лиш головку склонила в долоні,
Похилилась, як в лузі, лоза.
Задрижали устонька червоні,
А по личку скотилась сльоза.

* * *

Мов та лілія ніжна і біла,
Що росте на дзеркальній воді,
Так і ти в моїм серці зацвіла,
Пелюстки розгорнула бліді.

Нахилила маленьку головку
І до серця шепочеш: люблю...
І листками м'якенького шовку
Оповіла ти душу мою.

Я з кохання і сохну, і млію,
Та ніколи його не згашу,
Бо в душі я твій образ лелію,
Мов лілею ту, в серці ношу.

* * *

Мрії злеліяні, сни перемріяні
Довго я в серці складав,
Сльози колишні, ночі невішні
Я на пісні перелляв.
В них поскладалося все, що кохалося,
Все, що прожито колись.
Звуки їх носяться, з серця так
просяться,
Рвуться у далеч кудись.
З вітром розвійтеся, росами сійтеся,
Линьте по рідній землі!
З хмарами грайтеся, в сонці купайтеся,
Співи весняні мої!

* * *

Не ходи, моя квітко, в садочок,
Де пахучі троянди цвітуть!
Не зривай там весняних квіточок
І троянд не пришпилюй на груди,
Бо на грудях вони помарніють
Без проміннів, тепла і роси...
І дрібні пелюстки почорніють,
І не стане святої краси.
Не ходи, моя мила, в садочок
Під листочки розквітлих вишень!
Я сплету тобі, квітко, віночок
З невеселих любовних пісень.
А вони не загинуть ніколи,
Не змарніють без сонця листи,
А між ними і ти, моя доле,
Будеш вічно чарівно цвісти.

* * *

Я спитав, чи ти кохала,
Чи пізнала вже любов?
Чи щовечора зітхала
Після зустрічей, розмов?
Ти на жовтому пісочку
Пишеш пальчиком: люблю...
Змиє хвиля по часочку
Першу відповідь твою.
А моя любов не перша...
Але все забуду я,
На скрижалях свого серця
Я вписав твоє ім'я.

* * *

Ти приходиш до мене щоночі
В ту хвилинку, як міцно я сплю,
Зазираєш в заплакані очі
І шепочеш: не плач... я люблю!..

Я слова твої чую душою
І крізь сон усміхаюсь тобі,
Твої очі горять надо мною
В невимовній, глибокій журбі.

Ти жагуче мене обнімаєш,
В тих обіймах я млію вві сні,
Поцілунками душу виймаєш,
Вириваєш ти серце мені.

Відкриваю заплакані очі...
Навкруги — порожнеча німа.
В тишині таємничої ночі
Мого щастя нема як нема...

З ЦИКЛУ «З ПІДГІР'Я»

* * *

Коли на долоню наклоню чоло,
То все привиджається рідне село.
І стежечка кожда і кождий куточок,
Хатинка старенька і темний садочок,
Де серце, не знаючи злиднів, жило.

Он там моє щастя безжурне цвіло,—
Над чистим потоком вільшина схилилась,
Самітна смерічка на лан задивилась;
Під нею веселе бурлить джерело...
Лиш там, тільки там моє щастя було.

* * *

Зеленими листками шумлять старі ліси,
Деся линуть над вершками таємні голоси.
Вітри лісам шепочуть казки зелених гір,
Тихесенько бренькочуть на струнах срібних
лір.
Я в смутку та в задумі блукаю по гаю,
В тім шелесті та й шумі слова чийсь ловлю.

Хтось тужить за красою, зітхає по весні,
І срібною росою падуть слізки рясні.

Колишуться смереки, гойдається сосна,
Про щастя недалеко говорить їм весна.

* * *

В дзеркалі Черемшу скелі високії
Ломлються, кришуться, б'ються.
Хвилі нестримнії річки глибокої
З гордощів скель тих сміються.

Змалечку ріс я над хвилями смілими,
Хвилям подібний зробився...
Образ реального з вічними цілями
В серці в кусочки розбився.

* * *

Далеко від рідного краю,
На лоні розлогих степів
Злітає у далеч безкраю
Журбою окрилений спів.

Як пташка за літом у вирій,
Летять і кигочуть пісні
І хочуть в розмовоньці ширій
Розвіяти смутки свої.

До тебе, моя Верховино,
Зелене Підгір'я моє,
Я їх посилаю щоднини,
Як сумно на серці стає.

* * *

Розіслалась далека дорога
В непривітну чужину мені...
Прощавай, моя хатко убога!
Прощавайте, достатки мої!

Я не знаю, коли ще побачу,
Як сьогодні покину я вас.
Та дрібними сльозами заплачу
На чужині за вами не раз.

* * *

Ти звідки, пісенько весела,
До мене пташкою прийшла?
— Перелітала рідні села,
Твоє коханнячко знайшла.
А що там, пісенько, чувати?
Що діє дівчина моя?
— Переказала привітати
Тебе лебідонька твоя.
А як без мене проживає?
Чи дуже журиться вона?

— В пісні журбу переливає,
Тебе чекаючи щодня.
А може, гарний подарунчик
Передала вона мені?
— Один гарячий поцілунчик
Тобі в далекій стороні.

КОЛОМИЙКИ

* * *

Як деколи здрімається, то сниться Підгір'я,
І думонька вертається на рідне подвір'я.
Там ненечка старесенька засмучена ходить,
Щовечора, ріднесенька, як пташка, заводить.
Сльозинками дрібненькими подвір'ячко
росить,
На серденьку тяженькеє каміннячко носить.
Щовечора вбивається сестричка Катруся
І в матінки питається, чи я ще вернуся.
Давно мені змережана сорочечка біла,
За сволоком залежана сопілочка мила.
А братчик мій прочитує щосвята папері —
Про мене він розпитує і спить без вечері.
Я з рідними розлучений, заплакані очі,
Від досвіта засмучений до темної ночі.
А пісенька, як пташечки легесеньке пір'я,
Летить собі до хаточки на рідне Підгір'я.

* * *

Покотилися по заріночку ¹
Та бистресенькі хвилі,
Зажурилися, мій легіничку,
Твої сестроньки милі.
«Хто ж то буде нам на сопілочку
Коло кичери ² грати?
А хто ж буде там у неділочку
Нас увечері ждати?»
Розіслалися полониною ³
Та біленькі тумани,
Ой зісталася сиротиною
Твоя дівчина в мами.

* * *

Ой полиньте, мої думи, на зелені гори!
Задзвонить тремтючі струни, зашумить,
як море!
Розлетіться по Бескиді на шовкові квіти,
Покотіться по рокиті, як слова трембіти!
Привітайте темні бори, жалібні ялиці,
Поклоніться Чорногорі, сніговій цариці.
Над рікою зупиніться, що пливе до Прута,
І в хатинку подивіться, де недоля люта.
А як тамки вас пізнають мої сестри милі,
Біді ручки заламають і впадуть безсилі.

¹ Зарінок — рівне місце біля ріки, де пасеться худоба.

² Кичера — вершок гори.

³ Полонина — сіножать, пасовисько в горах.

З ЦИКЛУ «НА БІБЛІЙНІ ТЕМИ»

(З «Пісні пісень Соломона»)

* * *

«Ось зима минула вже,
Дош^т перестав, перейшов».
(2, 11 — 14)

Вже давно перестали морози,
Прошуміли холодні дощі,
Розцвілись виноградні лози,
Зеленіють в садочку кущі.
Стала казкою ніченька ясна,
Голос горлиці чути в саду.
Встань та вийди в садочок,
прекрасна,
Я тебе на розмовоньку жду.
Смоківниця листки розпустила,
Вкрили землю квітки запашні...
Чарівниця-весна наступила,
По гаях залунали пісні.
Мов голубка всю зиму на скелі,
Ти ховалася довгії дні...
Покажи свої очка веселі,
Дай почути свій голос мені!

* * *

«Піднімися, вітре, з півночі,
принесися, вітре, з полудня,
повійте на сад мій,
і поллються пахощі його».
(4, 16—17).

Повійте, вітри полудневі,
На мій таємничий садок,
Хай пахощі ніжні поллються
З моїх щонайкращих квіток.

З пахучих листочків поллеться
Розкішний весни аромат,
Прийди, мій коханий, в садочок,
Так пишно розцвівся твій сад!

* * *

«Голос коханого мого!
Ось він іде...»
(2, 8—10).

Голос милого далеко
Чує серденько моє,
Оленятком скаче легко
І на хвильку не стає.
Він до сарноньки своєї
Через гай перелетить,
Через гори, через скелі —
Погляд радісно тремтить.
Під дверцятами чекає,
Заглядає до вікна,
Не говорить, а співає:
«Вийди, пташечко моя!»

Скажи мені, любий мій, де ти блукаєш,—
Чи в горах, чи тут при долині?
Де стадо пасеш ти і де спочиваєш
Опівдні в гарячій годині?

Я так уморилась, я так утомилась,
Що й ніг під собою не чую,
Весь день за тобою, мій милий, дивилась...
І нічку без тебе ночую.

Чи ще мені довго прийдеться тинятись
Поміж не твоїми шатрами?
Боюся, що далі почнуть насміхатись
Твої побратими над нами.

«Як цього не знаєш, моє янголятко,
То йди за моїми вівцями,
Паси свої білі маленькі козлятка —
Щодня не блуди манівцями!»

ІЗ ЗБІРКИ «НА ГРАНІ»

1919

* * *

Не схиляйтеся, стебельця,
серед спілих піль!
Розливайся, пісне серця,
виливай свій біль!

Грайте, дзвони великодні,
в цей великий день!
Хоч сьогодні, хоч сьогодні
дайте нам пісень!

Розіслалась перед нами
далечінь ясна.
Смерть і холод над ланами,
а в душі весна.

* * *

Я йду в країну мрій,
Де жив перед віками,
Де перший крок дрібний
Несмілими ночами
До щастя вів.

Я в тій країні мрій
Несправними руками
Віночок золотий
Сплітав перед віками
З веселих снів.

А в тій країні мрій
Нема ні сліз, ні горя,
Ні болю, ні нещастя,
Ні того зла.

Бо в ту країну мрій
З життя — страшного моря
Фантазія квітчаста
Ще сліз не занесла.

* * *

І невже ж це правда, що напередодні
Вічної руїни, певного кінця,
Освітило сонце на краю безодні
Променем надії змучені серця?

Ні! я вам не вірю, що кінець так скоро,
Що й оця надія згине з нами враз.
Що впаде остання нетривка опора
І безодня чорна поховає нас.

Ні, я вам не вірю, що даремна праця,
Запал і завзяття довгих поколінь,
Що діждатся щастя нам таки
не вдасться
І прийдеться впасти трупами в глибіню.

Бувають хвилини спокою порожнього,
Без бурі, без болю, без волі...
В безодні знесилля німого
Дрімають придушені болі —
А серце байдужне до всього
Непевного, злого, тривожного.

Здається, що ти десь далеко закинутий
Від радощів, суму та й горя...
Здається, що все тільки спить
На споді глибокого моря —
А десь над тобою сміється
Світ сонця, тобою покинутий.

ДЕКОЛИ...

Деколи хочеться серцю
Квіткою бути пахучою,
Деколи хочеться в небі
Зіркою стати горючою.

Деколи хочеться серцю
Стати терном чи кропивою,
Хочеться впасти на землю
Раптом потопою-зливою.

* * *

Хочеться ніжний подих вітру
На тонкострунну схопити арфу,
Хочеться взяти на палітру
Ніким ще не відану барву.

Хочеться серцем розбагнути
Країн незримих всі таємниці,
Чулою душею хочеться почути
Нечутний спів німої криці.

* * *

Згасає день за синіми лісами,
За синіми лісами лягла імла;
Пливають рожеві хмари небесами,
І тихо з небесами злилась земля.

Стоять квітки, окроплені росою,
Окроплена росою, тремтить трава.
Мої думки захоплені красою,
Захоплені красою мої слова.

* * *

Я чую пісню, мов крізь сон:
Далекий Черемош гуркоче;
Мені вчувається щоначі
Той шелест листя, шум сосон.
І щось тій пісні в унісон
Так ніжно в серці зашепоче...
Я чую пісню — мов крізь сон,
Далекий Черемош гуркоче.

То спів засмучених флюяр,
То стогін журної трембіти,—
Зашелестять шовкові квіти,
І з серця скотиться тягар.
Туди, де скелі аж до хмар,
Хотів би соколом злетіти,
Де спів засмучених флюяр,
Де стогін журної трембіти...

Я бачу кичери в імлі,
Зелені сосни та ялиці,
Сумні смерічки-жалібниці,
Гірські потоки голосні.
Там грають мавоньки лісні.—
Дівчата вільної цариці.
Я бачу кичери вві сні,
Зелені явори, ялиці.

* * *

Як тільки на арфі плачевній
Замовкне останній мій спів,
В глибокій скарбниці душевній
Багато ще лишиться слів.

Слова намистом коштовним
Осядуть мов перли, на дні.
Вони тягарем невимовним
Давитимуть серце мені.

Та більше ні скарги, ні жалів,
Ні сміху зі струн не збуджу,—
Намиста найкращих коралів
Не вкину в безодню чужу.

ІЗ ЗБІРКИ «НАШ ДЕНЬ»

1925

ЖОВТНЕВИЙ ВИХОР

ЖОВТНЕВИЙ ВИХОР

Вихре, радісний вітре!
Товаришу вільних верхів!
Рвійно грає в повітрі
Твій розколиханий спів,—
Б'є в блакитні пюпітри,
Дзвонить у цитри дротів.

То ж ти в навалньому зрості
Звалив стародавній лад.
Хто запрохав тебе в гості
До наших трухлявих хат?
Хто в щиросердому тості
Випив до тебе «віват»?

В убогих серцях, похилих,
Тебе сподівались давно...
І ось — ти сієш по селах
Нової надії зерно,—
Бродиш у жилах веселих,
Мов молоде вино.

Ні, ти не млявий легіт,
Ніжний, мов панський шовк!
В жовтневу бурхливу негідь
Голосиш довго, як вовк...
Твій переможний регіт
Ще й досі в нас не замовк.

Не всі розсіяно хмари...
Розгонь їх, вихре, розгонь!
Наслухай зойки та скарги,
Роздмухай ясний вогонь —
На чорної ночі примари,
Дарунки панських долонь!

Затоплюй хвилями груди,
Захоплюй потопою дух!
Хай прокидається всюди
Нестримний, надземний рух!
Хай вільно дихають люди,
Забудуть панський обух!

Замай, мій вітре, над нами
Огнями червоних плахт,—
Зламай міцними руками
Плетиво дужих грат!
Зітхають за вільними днями
Лицарі фабрик, шахт.

Ще не одна країна
Стогне волом у ярмі:
Коли надійде зміна?
Чи швидко той час борні?
Приходь, золота, надійна —
Воле! царівно землі!

Вихоре, вільний вітре!
Хмари розгонь, розвій!
Тільки твоя рука зітре
З людини порох старий.
О вітре! Видери, вирви
З серця сум віковий!

[1923]

МАЙБУТНЄ

Тобі, надіє трудящого люду,
До ніг падуть турботні наші будні;
І з голоду, з безладдя, з цього бруду —
Простуєм шлях у мрійливе майбутнє.
Бо ця доба, що з нами настає,
Цей рік і місяць, день і ця година —
Співають нам про владарство твоє,
Що тільки ти — надія їх єдина.

Батьки вмирають, родяться сини.
Ростуть вони і прийдуть на готове.
Чи не для них настужувались ми?
Чи не для них пролляли стільки крові?
І заснемо, як листя восени,
Одійдемо, як ті хмарки на небі...
Про тебе снили дивовижні сни,
До тебе прагли, гинули за тебе.

І селянин із плугом у руках,
Що борознами ці поля мережить,—
І той літун, що, мов той птах,
За ворогом з далекогляду стежить,—

І робітник, що глиби скелі коле,
І військовий, що спокій береже,—
З них кожний творить, кожний

молить:

Приходь уже! Приходь уже!

Чи ж не для тебе родяться співці,
Що в холоді убогої кімнати
Збирають вирази та образи багаті,
Виносять їх на площі й вулиці?..
Вони,— самітні все своє життя,—
Виховують, захоплюють борця,
Бо ритмом днів твоїх зворушують
серця.

Тобі ж і я оддав свої чуття.

І малярі малюють без кінця —
Картини, краєвиди та портрети,
А потім з рук голодного митця
Оті ескізи, радісні сюжети
Так ваблять і милують очі,
Бо це про тебе наші сні пророчі,
Ти зміст пісень, картин і всіх поем,—
Основа всіх різноманітних тем.

Дивлюсь на фільму в кілька тисяч
метрів,
На Гіггінса, Некрополь чи на Газ,—
Мене виводить із сучасних нетрів
Чиясь рука у той майбутній час,
Де буде світло, радісно, прозора,
Де буде серцю і рукам просторо,
І легко так для працьовитих мас...
Вже близько він, отой веселий час!

Як віоліна чи п'яніно дзвенить,
Мов з леготом у березні фіалка,—
А балерина голову наклонить
Чутливим жестом, мов сумна весталка,
Про тебе марю, марю ніч і день.
Майбутнє, ти мотив моїх пісень,
До тебе ритм і кожна рима кличе —
Й вони твої надійні будівничі.

Тобі складаю цю весільну сду,
Майбутня втіхо змучених сердець,
З мільйонами розкутого народу
До тебе потом молиться й співець:
Приходь уже, надіє цього люду!
Зроби вже раз минулому кінець!
Тобі одній співати буду,
Тобі сплету останній свій вінець.

[1923]

ЗАХІД

У нетрях європейських міст
Я завжди відчував утому;
Дім біля дому, дім біля дому...
А не повіриш там нікому,
Ніхто там правди не вповість.

Така там осінь і весна.
Тонкі тополі такі тендітні,
А скверики брудні та непривітні,—
І в очі пил, як тільки ясно в квітні,
А коли ні — то сльота навісна.

Там люди кволі, маси безробітні,
А дармоїди в розкоші щодня.
Серця убогі, душі бідні,—
Де в неохайні підворітні
Виходить у святки сім'я.

В підвалах вогких мучаться робочі,
Бліді обличчя блимають в імлі...
Вони не знають пахощів ріллі,
І простору не бачили їх очі,
Не чули груди подиху землі.

Під вікнами ростуть їх вутлі діти,
З високих стін — на їх забави —
тінь,

Бо не для них оті веселі квіти,
Що кличуть їх на волю, в далечінь,
До обрію за вихром полетіти.

І дочки їх ростуть на невідоме
І одцвітають хутко без пуття,
За хвильку втіхи стільки втоми.
Розгублені найкращі почуття,
Змарновано найкращий час життя.

А матері — про давні дні дитинства,
Або на ліжку в темному кутку
Придушують ознаки материнства,
Щоб легше йти на каторгу тяжку,
На працю при фабричному станку...

Тому-то втома в кожному мурі,
Цинічний сміх в вечірніх ліхтарях,
Що хочеш грому, хочеш бурі,

Щоб вирвала на ширший шлях
Оті обличчя впалі та понурі.

О, як жахливо згадувати вас,
Міста-спрути Америки й Європи,
Де серце прагне другої потопи,
Щоб затопила і розмила враз
Оту безодню муки і мерзоти.

Ні, не потопи, а вогню,
Вогню повстання, бурі, бунту,
Щоб спопелити вас до ґрунту,
Спалити вмить, в одну секунду,
Всю вашу кривду і брехню.

[1923]

БРАТАМ ПОЗА МЕЖІ

Флейтою плаче серце до вас,
Сопілкою схлипує:
Покинуті. Пасерби долі.
Любі. Рідні. Безвольні.

Зараз не вперше, а в сотий раз
Я одкриваю для вас
Десятилітні болі мої
На рідній чужині...
А з ними разом — тисячолітні
Страждання мої — болі людини
В хащах і пущах землі.

До вас, безпорадні, до вас,
З віковичних тенет
Кличе ввесь час
Вільний поет:

Люди! Брати, з тавром на чолі,
Робітники — раби землі,
Повстати час,
Порвіть же враз
Ганебні пута.

Ловлю ваш запит очима:
Що за причина?
Звідкіль цей біль,
Цей журний мотив
У світі?

Друзі! Брати! Звідкіля —
Відповідаю — не я.
З ваших хат, з ваших піль,
З фабрик, і з шахт, і з городів...
То плаче ваша земля,
То вашого рабства мотив.

Хай крапле крапля по краплі
Плач мій на плащ
Вулиць і площ,
Наче осінній дощ,
У ваші серця.

Ваші серця — з кров'ю мерця.
Порозривалися нерви,
Що сполучали нас.
І я... І ви — наче засохли,
Наче померли враз.

Хоч ми й п'ємо «дурманний опій»
І сон фанатиків снімо,
І в божевільний край утопій,
Як у провалля, пливемо,—
Та прийде час: по всій Європі
Такий настане лад і спокій,
Якого здавна ми ждемо.

Під вами порох. Бунт і бомби.
Під вами іскри в динаміт!
Розіб'ють ваші катакомби,
І правда вибухне на світ,
Як і колись, під час Жіронди.
Берлін, Париж, Нью-Йорк і Лондон
Переживуть наш буйний Жовтень,
Побачать наш червоний світ.

[1922]

ГІМН-ПРОКЛАМАЦІЯ

Благословенний піт,
Благословенний труд,
Благословенна рука
Трудівника.

В поті чола здобуваємо хліб,—
Надії його не дадуть.
Ти до праці прилипла,
Як той поліп,
Роботяща людино,
Ти працювати привикла.
Хто не працює — той осліп,

Бо праця — добро єдине.
Хто не працює — хай гине.

Товаришу мій, селянине,
До твого серця — про спільну
працю —

Я, співець України,
Складаю оцю прокламацію.
Я — твій найближчий друг,
Що дбає про спільне добро,
Хоч у тебе знаряддям коса і плуг,
А в мене папір і перо.
А третій між нами — брат-робітник,
Що змалку до молота звик,
Своїми руками в крицю б'є —
І плуг, і перо він кує.
В поті чола здобуваємо хліб.

Як тільки злізе останній сніг,
Висушить сонце болото,
Виходь, селянине, на свій переліг,
Виходь — на роботу.
Цупко обіруч тримайся чепіг,
Не шкодуй ні рук, ані ніг,
Ні м'язів, ні поту.
Ори!
Сій!
Жито, ячмінь і пшеницю
І жди благодаті-дощу згори,
Повен надій
На врожай, на сторицю.

Благословенний плуг і коса
І вчасна на полі роса,

Що зернистий вирощують сніп,
Благословенний труд,
Благословенний піт.
В поті лиця здобувається хліб.

Вставай до сходу сонця,
Виходь надвір —
Дивися, як блідне вогонь сузір,
Погоду вгадуї і мір,
Дивися, кільчиться, сходить
Посіяне зерно.

І вір —
Уродить воно —
Не тільки твоїї рідні,
Не тільки твоїї сім'ї,
Не тільки для твого дому,
А більше нікому —
Ні.
Плід матері-землі —
Зусиль і твоїх і моїх —
Для тебе, для мене, для всіх.

Хай хвилюється колосом лан —
Ти доглядач, робітник того лану,
Ти сторож його, а не пан —
Ми покінчили з панами.
Ти зерен не кільчив,
А сонце і дощ.
Не ти зогрівав його,
Праця — тільки твого.

Хай не зменшається сила
Могутнього плеча,

Щоб доля на поле твоє не носила
Вогню і меча.
Доглядай добра землі.

Ти вартовий, ти не пан.
Хай зникне з голови твоєї
Той власницький дурман.
Хто має більше, як треба,
Той, певне, грабіжник,

Хто хліба голодним не дасть —
Той братовбивця.
Дивися, мій брате,
Щоб ти біля поля і хати
Зі спільної стежки не збився.

Дорога єдина, дорога одна
У селянина і робітника:
Кривдників-трутнів між нами нема,
Бо в кожного з нас роботяща рука.

Праця, любов і знання —
Одвіку трійця свята.
А наша спільна мета —
Праці всесвітнє єднання.

Не вічний розклад,
Не розбрат,
Не ворожнеча і не війна.
Наша мета — не та.

Наша мета свята,
Прославлена здавна,
Світла і славна —
Спільне єднання
Праці, любові і знання.

Будь не рабом,
Громадянином будь.
Слухай, читай
Слово моєї любові
І руку свою подай
Співцеві-робітникові.

Благословенний піт.
Благословенний труд.
Благословенна рука
Робітника,
Хай буде наша трійця свята:
Праця, любов і знання.
Їхнє єднання — наша мета.

[1920]

ПРИВІТ ОСІННЬОМУ

...А було тихо. Було журно,
Аж доки з нетрів городів,
Мов свіжий вихор в хату курну,
З потужним криком, грізно й бурно,
Ти в наші села залетів.

Прийшов у стомлені оселі
З юрбою радісних пісень,
Заколихав трухляві стелі,
Переорав сухі пустелі
І засвітив веселий день.

Вітай, великий чародію!
Тобі, осінньому, хвала!

Перетворив ти в дійсність мрію
І справдив зоряну надію,
Що в серці од віків цвіла.

Вже шостий жовтень, як пройшов ти
По наших селах і містах...
Тепер тобі, чарівний Жовтне,
По віки вічні не замовкне
Хвала на радісних устах.

І кожне свіже покоління
Неперебіжних сотень літ
Оддасть тобі свої горіння.—
О революціє осіння,
Тобі щороку мій привіт!

[1923]

ОБЖИНКОВА

Нехай гуде дзвінка
Мелодія дротів,
Як пісня юнака
На радісний мотив,
Потужно, як рука
Селян, робітників.

Дзвони, дзвони, о музико дротів,
Над городом, над селами, простором...
Бо в мене стільки сестер і братів
Із серцем хворим і байдужим
зором,—

Хай їх розбудить цей потужний спів,
Хай скаже їм, що кволим бути —
сором.

Ще тиждень-два... Степи вже
половіють,
Колишуть їх засмажені вітри.
Вони на ниви рос-дощів навіють...
Тож радісно обличчя обітри
І заспівай, зогрій свою надію.
Твій урожай дозріє до пори.

А ждуть його — не тільки ти та діти,
По всіх світах брати-робітники,
З тобою разом будемо радіти,
Бо ти підпора нашої руки.
Твій урожай по всім широкім світі
Прославить труд мозольної руки.

За той твій хліб здобудемо машину..
Вона піде просторами степів.
І будеш менше гнути свою спину,
І веселіше забринить твій спів.
В собі самому знайдеш ту причину.
Що двигав могутній крок віків.

Нехай гуде дзвінка
Мелодія дротів,
Як пісня юнака
На радісний мотив,
Потужна, як рука
Селян, робітників.

[1924]

АВІАПІСНЯ

Пливіть, полумінні пілоти,
В повітрі — плинному склі —
До сонця до зальоти
З півсонної землі!

Линьте з леготом-вітром,
Своєвільні лицарі мрій,—
Розвійте прозорим повітрям
Попіл серця старий!

На вас майбутні надії,—
На вас, герої висот,
В кожному серці зоріє
Ваш понадземний льот.

Шикуються сили ворожі
За тином колючих дротів...
Будьте всі насторожі!
Вартуйте волю братів!

Що вам границі-кордони?!
Що вам ріки й моря?!
Вільні птиці червоні,
Під вами вільна земля!

Київ, 1923 р.

НАД ЧЕРЕМОШ

Товариші мої далекі
Під гнітом панської руки!
До вас, до вас, мої думки,
Як у вирій лелеки.

Кому свій смуток передам?
Кому його повірю?
А там, на рідному Підгір'ю,
Хто pomoже братам?

Ніхто й не згадує про тебе,
Така ти вбога і мала,—
Ах, скільки сил для тебе треба,
Буковино моя!

А тільки деколи нотатка
На шпальтах київських газет:
Арешти, тюрми, кров і крапка.
Не вирвешся з лабет.

А ви, мої далекі друзі,—
До кого ви? про віщо ви?
Чи мовчки гнетесь, як у плузі
Ті буковинські воли?

Дерзайте! Ще не все до решти
Пропало в нашій стороні,
І хутко, бачиться мені,
Пропадуть «Буки та арешти».

[1920]

З ЦИКЛУ «СУРМАЧ»

СУРМАЧ

Не крик архангельської сурми
(Не вірю я в небесний суд),
А тут ідуть народи бурні,
Червоні маєва несуть.

Хіба ж не це жертовна барва?
В вогні і крові прийде він —
Та не Христос! (Надія марна!)
Не великодній ясний дзвін.

То з робітничого кварталу
Непереможна сила йде —
Руйнує вицвіле — без жалю,
Будує світле, молоде.

І вже вгорі над димарями —
Не Магомет, Мойсей, Ісус —
Над королями, над царями
Потужний поклик розітнувсь.

Вставай, пригноблений віками!
Ламай трухлявини віків!
Безмежний простір перед нами,
За нами полумінь і гнів.

Вставай, скликай людей до шгурму!
То дзвонигь зброя, вихрить дим.
Із рук господніх вирвав сурму
Земний, нестримний херувим.

Він має зілля чародійне
На лемент і на плач.
Минуле вирите, розвіяне,
А над сьогоднішнім Сурмач!

[1919]

МАРІЯ І МАРА

Чи не марні марю мрії,
Коли стільки вже століть
Постать матері Марії
Тут примарою стоїть.

Ледве чутно скорбний голос:
«Я примарою умру!»
В мене й серце розкололось
На Марію і Мару.

З них одна стоїть марою
Під раменами хреста,
Друга гострить ясну зброю
Вирушати на міста.

З гордим прапором Марута
Серед натовпу пливе:
Пропадай, стара отруто!
Ми п'ємо вино нове!

Скорбно слухає Марія
Ще нечуваних пісень:
Переможна наша мрія!
Великодній день.

І мені, як часом сниться
Зойк заплаканих зозуль;
Та ясніше сяє криця
Під ударом куль.

Марно марили ми досі
Про Марію, про одну!
Дві, як сестри, русокосі —
Вийшли разом на війну.

Серце стримати не може
Враз утіхи і жалю.
Може, друга переможе
Тугу, страждущу мою.

І загоїть давні болі
Поневолених людей.
І розвіється на волі
Сум Марії віковий.

[1919]

НАШ ДЕНЬ

Наш день — як маків цвіт,
Що сок його — отрута...
Кувались наші пута
Не дні, а тисячу літ.

Наш день — як маків цвіт.
Отрута в ньому й сім'я...
Вбивали нам у тім'я
Ті цвяшки вже з давніх літ.

Наш день — як маків цвіт,
Того-то ми мов сонні,
Мов сонні-непритомні,
Мов п'яні тисячу літ.

Наш день — як маків цвіт,
Неначе сонне зілля...
По жилах божевілля
Буяло вже стільки літ.

А зараз він такий,
Як мрія златокоса,
Як пісня стоголоса,
Як промінь сонця золотий.

[1919]

НА ПОЛЯХ

I

Як вечір кулями плював
І ранки гаркали залізом,
Один на варті він стояв —
І не з рушницею — з одрізом.

Непереможні вороги
Порозіслали чати, стежі...

А він, в обірваній одежі,
Десь міряв межі навкруги.

І раптом куля — не в висок,
Не в груди — в задубілу ногу.
Упав з одрізом на дорогу
І в рану набивав пісок.

І з болю скреготав зубами.
Не крикнути і не піти.
Навколо прокляті кати,
І стогнуть села під панами.

Надбігло двоє.— Більшовик.—
Скажено клацнули затвори...
І пронизав останній крик
Задимлені простори.

II

Горіли панські будинки,
А з лісу все бах та бах.
Топтали підкови стежинки
По золотих житах.

А в лузі за нашим селом
Лежали в ровах селяни —
У кого рушниця, а хто з ціпком —
А пани гарцювали ланами.

І щось віщувала душа,
Що сина я вже не побачу.
В серці, мов вістря ножа,
Точило кров гарячу.

Ввечері — наші на межі —
Аж за ланами загуло.
Його в кривавій одежі
Внесли сусіди в село.

Не спиться мені по ночах...
Ні крику, ні зойку, ні сліз.
Такий одчай, неначе жах
Пройшов по селах скрізь.

Як зараз — в дірявій одежі,
А в правій — старий одріз,
Виходить мій син на межі...
Я знаю: на заріз...

ЗГАДКА

Хто косить під осінь отави,
Осінні трави без роси,
Той не жалкує минулої слави,
Ні полинялої краси.

Не слухай, що хочуть ворожки!
Не квиль на біль!
На межах зіноваті трошки,
Волошки та кукіль.

Забуде панський білий череп
Похилі верби, свій рідний герб!
На волю випав нам жереб,
А в серці — молот і серп.

Розбудимо всюди нечулих
На мільйони — не гонів — миль...
Хоч сон минулий степами блудить,
Мов божевільний Шлеміль.

Навіщо понурі тіні:
Петлюра, Денікін, Махно?
Пройшло лихоліття руїни...
Це було давно... давно.

Грає веселий вітер
На струнах золотих,
Що з наших дірявих відер
Не лється голод і тиф.

Що знову захований спокій
Військовий мішок продер,
І стали рішучими кроки
Наших братів, сестер.

МОЖЕ Й ТАК

Може й так.
Я не справдив надій
і малого гуртка...
Але знаю:
В праці важкій
не скривила рука.

Може й так.
Я одсталий для вас,—
віра моя замала...
Але знаю:

Любов до пригноблених мас
в моїм серці росла і цвіла.

Може й так.
Помилявся, схибив,
Згайнував, змарнував свій час...
Але руки свої
Потом солоним кропив
Не раз і не раз.

Тільки брехня:
Я не кликав ніколи назад.
Не покличу й тепер!
До останнього дня
Свого поту з чола
Не обтер.

[1923]

ПАМ'ЯТІ ДРУГА

*В п'яту річницю смерті
В. Кобилянського*

Втіхи ні крихти,—
а стільки терпінь!..
Душа до одчаю самотня...
Ти тільки сон,
перебіжна тінь...
Ти тільки тінь скорботна.

А хто розкаже?
Хто розповість
Про все, що в душі наболіло?

І втіха гість,
і смуток гість...
Прийшов — і піде несміло.

Стоїш у задумі,
мов сонний ліс...
Стоїш і шумиш помалу.
Не треба зітхань!
Не треба сліз!
Не треба смутку, ні жалю.

Пролетить зима,
прошумить весна,
Пробіжить-одлетить і літо.
Осінь надійде,
осінь сумна —
без пахощів і без цвіту.

Прощайся з усім.
І з нею простись,—
І сам одійди супокійно!
Може й вона заспіває колись
цю пісню твою,
цю елегію мрійну.

[1924]

НАСТРІЙ

Друзі мої!
Вороги мої!
Люде!
Яка прекрасна —
вільна земля!

Хай вічно
благословенним буде
її ім'я!

Скільки радощів!
Скільки втіхи
в кожній дрібниці малій!
В низеньких вікнах
сільської стріхи,
як у столиці
світовій.

Гойдай, лелій
наші радощі, земле,
в колисці своїй
кільцем вогневим!
Хай наше життя —
працьовите, буденне —
буде святом одним!

О вільне буття,
прекрасне і ясне,—
мов сонце надземне!
В далеких віках
ти будеш благословенне.

[1923]

З ЦИКЛУ «РАНКОВЕ СОНЦЕ»

РАНКОВЕ СОНЦЕ

Ранкове сонце — серце моє,—
Дзеркальна глибінь тепла.
З прозорим ранком воно встає...
І гляньте! Імла втікла!

Вам не чужа моя душа,—
В ній плюскіт і ваших хвиль...
Хоч вас обігнала її межа
На сотні, тисячі миль.

Убогі душі я збагачу
Барвами ніжних фарб,
Жебрацькі торби позолочу...
Беріть мій світ, мій скарб!

Скільки німих у вас пісень!
Тільки торкнись! поруш!
Я буду грати і ніч, і день
На арфах ваших душ.

Я не стурбую, спокійних дум
Журбою своєї душі.

Люблю ваш біль, люблю ваш сум
Як і радощі чужі.

Хіба ж не сонце — серце моє?
Душа — не прозора глибинь?
В повітрі замки вона снує
Над царством ваших терпінь.

[1919]

* * *

Серце одчинене. Слухаю.
А сум — вітчим —
Присікався до серця гадюкою,
Причин.

За мурами ворога-настрою
Марно час мій ішов...
Я вірив одному пастирю,
На ймення — любов.

А він гармонійною зливою
Сіяв на серце лік —
І з ноткою журливою
Прорік:

«Знай, що в кривавих подіях
Направиться кривда стара,—
Вся, що навколо — мелодія,
Радісна гра.

Дивися на все з любов'ю,
Пізнай очима втіх!

Бо ниткою шовковою
Зв'язало усіх».

А там, у найдальшому кутику.
Ховався великий гнів —
Не хотілося смутку,
А вогнів.

[1919]

* * *

Сьогодні я не той, що вчора,
І ватра мрій — не та сама,
Бо впала непрозора штора
За тим, що було і вже нема.

Моїх вражінь вчорашні свідки
Хильцем майнули за поріг...
Не буду ждати їх. Бо звідки?
З яких країн, з яких доріг?

Я випив пиво до крихітки,
Промчав, мов сон, останній гріх...
Повиливав над ранком зцідки --
Бо хто б минулого беріг?

Між ним і мною — ніч безодні,
І згадка — як якась брехня...
Вітаю радісне сьогодні,
Чекаю завтрашнього дня.

[1919]

БАБИНЕ ЛІТО

Упали приморозки ранні
На молоду озимину...
Берези в білому убранні
Гудуть мелодію сумну.
В ці дні, задумливо-багряні,
Я свого серця не збагну.

Снується біле павутиння;
Тоненька нитка павука.
Струна настроена осіння,
Така струнка та нетривка.
Чиясь рука — прозоро-синя
Щодня розмотує клубка.

Там, де пройшли серпи та коси,
Що обголили чорну грудь,
Тепер щоночі вічні сльози
Сріблястим інеєм падуть,
А вдень вітри, голодні... босі...
Журливі арії ведуть.

Де простягнулись чорні смуги
Недавно зораних левад
І де ззеленіло вдруге
Озиме жито поміж хат,
Тремтять нитки моєї туги,
Сумні мелодії бринять.

На тускле золото полови,
На сірі, вицвілі стіжки,
На ті садки, на ті діброви
Аж до лінивої ріки —
Нитки снуються павукові,
Шовкові, срібні ниточки.

На мокрі луки, на бадилля
Лягає осені срібло —
І молоде татарське зілля
Молочним цвітом процвіло...
Його кохання і весілля
Вже одлетіло, одгуло...

Вже попрощалися лелеки,
Вже оджурились журавлі —
І дні жаги, сухої спеки
Вже не дошкулюють землі...
Вона заслухана в далекі,
Якісь невиразні жалі.

Чекаю зимнього спокою,
Міцних морозів і снігів,
А хтось незримою рукою
Торкає в серці скорбний спів...
О скорбна осінь. Із тобою
І я до болю посумнів.

[1920]

ЗГАДКА

I

Бувало: в сутінку вечірнім,
Як обр'їй кров'ю догорить,
Стаю невпевненим, покірливим...

І туга пережитих літ
Закряче вороном настирливим:
Не варто марити про цвіт!

Хіба таким, мізерним, хірлявим —
Чекати кращого чогось?
Щоб потім згинуть неприміреном?

Та скільки ж поту пролилось
І скільки ж витрачено сили,
Щоб перебитися якось!

Чекай спокійної могили
І не турбуйся про людей!
Ім тільки власне, власне миле.

Ти не герой, не Прометей.
Хай інші, в кого більше віри,
Життя кладуть задля ідей!

А струни порваної ліри
Нехай про смуток і любов,
А не про голод, не про діри
І не про сон брудних голов!

II

А догорить похмурий вечір,
І ліхтарі замерехтять,
То й настрій туги недоречний
Втікає, як вечірній тать.

Засвічу лампу електричну —
Зітхання радісне з грудей —
І сяду за роботу звичну —
Бадьорий, свіжий, молодий.

І радий, що позбувся туги,
Що позабув одразу знов

Оте маріння недолуге,
І віру, й ліру, і любов.

Я не герой, не цвіт, не геній,
Я звичайніський робітник,
Що в обстанові цій буденній
Ще змалку працювати звик.

І скільки сили, скільки вміння,
І скільки вистачить часу,
Я все вкладу в одне горіння,
В одне терпіння все внесу.

Бо праця, праця од живого —
Серцям гарячим, золотим,
А не мерцям життя нового,
Що мріють про минулий дим.

Київ, 1920 р.

ІЗ ЗБІРКИ «МОТИВИ»

1927

МОТИВИ

РІЗНІ МОТИВИ

Motto:

Es bildet ein Talent sich in der der Stille,
Sich ein Charakter in dem Sturm der Welt.

(Талант поета дозріває в тиші,
А вдача тільки в бурі життєвій).

(Гете)

Не в тишині формується поет,
Не в самоті німих чернечих келій.
В юрбі людей, бурхливій і веселій,
Він розіслав барвистий свій намет.

Його життя — це брук, а не паркет,
Його палітра — площі та панелі,
Де ловить він життя високі трелі
І рух юрби до невідомих мет.

Ні тріолет, ні станса, ні сонет
Сучасного не вдарить, не зворушить.

ДИФІРАМБИ

ДИФІРАМБ ПІСНІ

Вільно ритмована мово,
Найкраще з земних чудес,
Що слово складаєш до слова,—
Ти не дарунок небес!

Тебе створила людина
В сиву давнінь віків,
Щоб ти, мов таємна пружина,
Торкала то втіху, то гнів.

Ти родиш сили могутні,
А часом безсилий плач;
Мотиви твої незабутні,
Хоч забудеться твій сіяч.

Хто твій творець, о пісне?
Не «я», не «він» і не «ти»...
Родишся ти не навмисне
І вільно летиш у світи.

І всі ми — мрійні піїти,
І всі ми — віщі співці,
Бо любимо словом горіти,
Хоч і без міри в руці.

Пісне! скільки мелодій
Ти в наших серцях плетеш!
Закрадаєшся в душу, як злодій,
Хвилюєш її і ведеш.

В мотиві одного малюнку
Одкриваєш багатий скарб
І звичайну, буденну думку
Зодягаєш у тисячі фарб.

Дрібний, невловимий натяк
Ти перетвориш на крик,
Примусиш спомин заплакати,
Чекати в майбутньому втіх.

Всі надра нашого серця
Ти розгортаєш до дна,
Показуєш, чим воно б'ється,
Чи ясна його глибина.

Виносиш на світло, в свідом^а,
Всі таємниці життя,
Всі щонайтонші заломки
Настрою, думки, чуття.

В серцях засипаєш провалля,
Вириваєш терни й бур'яни,
Щоб завжди вищим морал^{ям}
Місце давали вони.

Торкаєш у різних душах
Щонайтонших струн-тетив,
Робиш їх рідних і дужих,
Гуртуєш їх в колектив.

Наставляєш на діло корисне
Рядками ритмованих слів.
Хвала тобі, вільна пісне,
Оздобо нових віків!

1925 р.

ДИФІРАМБ ВОДОСПАДУ

(За І. Голем)

Води і люди!
Ви вічний, могутній рух!
Нестримні діти природи,
Спонука спонук.
Ви — дух!
Ви — сила!
Води і люди.

Ні гори, ні скелі —
Не стримають ваших
Стромих доріг,
Не вдержать навальний ваш біг —
Ні простори пустелі,
Ні примари богів угорі,
На хмарній небесній стелі.

Не вдержаться гори,
Де ваша сила пройде —
Звуться сині простори,
Бог упаде,—
А рух ваш не згасне ніколи,
Ніколи!..
Ніде!..

Перед променем вашим —
Кришиться криця,
Кремій, граніт.—
Перед поглядом вашим —
Зникає запања тисячоліть,—
Перед голосом вашим —
Мовчанія смерті стоїть, —
Розкриті — одверте.

О водоспаде,
Танцюристе перлистой!
Зі свого стрімкого
Водяного стовбура
На твердому пні
Ти вічно цвітеш свій танок
До сухої землі,
Міліонами струнних гілок —
Міріадами перлів-квіток.

Оддаєшся траві,
Кропиві отруйній
Над рівчаками доріг,
Гониш стрункі водограї
Соковито-зелених пальм догори.
Мерзне дрібна незабудка
В холодній твоїй росі,
А сіра маслина —
Дерево Сходу —
Мідяними помпами-смоками
Висисає твій сік,
Вічний коханку землі.

Отже ж і я,—
Я, твій безсмертний коханець,

Люба земле моя —
Розіллюся потопою-зливою
На просторах твоїх
І нестримною повіддю
Людство заллю.
Донизу!
До низу з верхів самоти!
Додолу!
Додолу лети,
Буйний дунаю!
Шумом кохання
В долах розтану,
На скелях високих
Оком своїм
Глибінь долин я зміряю.
Розженусь, розбіжусь —
І в море голів увіллюсь,
Де злидні,
Де горе нужденних.

До темних проваллів
Поборених, зморених,
Закутих, пригноблених.
До сірих пустель,
До безодень безплідних,
До безкраїх степів-бідняків,
До задимлених гаваней вигнанців —
Скрізь розіллюсь,
Зіллюся з морем
Зітхань і сліз.

Униз! униз!
До скам'янілого глибу,
В засохлу скибу,

Водоспаде, спустись!
Мушиш слухатись
Вічного трибу:
Униз! униз!

Хто роздаровує силу свою,
Непомітно стає багатцем.
Каскадами вуст,
Джерелами очей
Дарунки свої розілляю —
Я велику любов
Уночі роздаю.

Беріть мою силу!
Беріть її!
Дарую, що маю,—
Свою любов!
Буду розтрачуватись до краю,
Знову і знову,
Бо знаю я:
Невичерпні глетчери землі,
Невичерпні джерела серця!

1925 р.

ДИФІРАМБ ВЕСНІ

«Весно, ти мучиш мене...»
(Ів. Франко)

Весно! Облудна оmano!
Твоє чародійне вино,
Заправлене соком дурману.
Ми щороку, щороку п'ємо.

Ти повинь свою розіллеш,
Розбуркаєш давнє,
Що впало на дно,—
Захлюпаєш хвилями
В наше вікно —
І ми захвилюємось теж.

Ти розцвітаєш, і ми цвітемо
Мохнатими сон-квітками.
Весно, злудна mano!
Що дієш ти з нами?

Твою цілющу, одвічну міць
Ми всисаємо в серце з повітрям
І пускаєм зітхання за вітром,
Повні глибоких твоїх таємниць.

Ось підлітки-дівчата
Дивляться в далеч,
У мрійний світ,
Де солодко вабить,
Як мушку на мід¹,
Криниця втіх непочата.

Так, так, зітхання дівочі!
Знаю ваш сум, ваш сон...
Бо серце і в мене туркоче
З серцями вашими в тон.

Бо й мої замріяні очі
Поглядом ловлять день,
А душа заспівати хоче
Нових, невідомих пісень.

¹ Мід — мед.

Од дотику сонця
Ми всі тремтимо
(Десь у серці
Одкрилися рани...)
Весно, облудна mano!
Що ж це ти робиш із нами?!

1926 р.

ПЕРШИЙ МІЙ ПОГЛЯД

Мій перший погляд дитячий
На заграву сонця впав,
І промінь яскраво-гарячий
Мої очі вперше скупав.

Горіли вогні червоні
В чоловічках моїх очей,
І сонця рожеві долоні
Доторкались дитячих плечей.

Од ночі сонце втікало
За далекі, сині шпилі
І червоною кров'ю стікало
Крізь повіки, в жили мої.

Стікало краплями в очі
І в серці палало вогнем,
Щоб я не боявся ночі,
Що їде чорним конем.

Тому-то червоний колір
До божевілля люблю.

Я бачу в нім полум'я волі
І бунтарну вдачу свою.

З дощем осіннім не плачу,
Не жахаюсь холоду зим,
Бо сонячну кров гарячу
Я в серці ношу своїм.

Бо перший мій погляд дитячий
В пожежу вечірню впав,
І став я палкий і гарячий,
Як очі в сонці скупав.

1925 р.

БУДІВЛЯ МАЙБУТНЬОГО

Праця титанів,
Зоряних серць!
Не перестане
Їх вільний герць.
Високо тоне
В повітрі, мов птах;
Хто ж тобі, доме,
Виведе дах?

Тендітні й слабі
Проклинають наш труд,
Бо для них у тобі —
Тільки галас і бруд.
Їм ніжних пісень
І мелодії рим!..
Їм — розкіш Атен
Їм — гордий Рим.

А що ж таке — Рим?
Це тлінь віків, —
Його день, його спів
Ще старим догорів.
Наш час не стоїть,
Він летить, а не йде.
Башта найвища
Завтра впаде.

Доки збудуємо
Радісний дім,
Не буде ні башти, ні вас!
У танку молодім
Крутиться час.

1925 р.

СОНЦЕ І СЕРЦЕ

Високе сонце! Золотий вогонь
Ти вічно сієш у світи холодні.
Вони беруть тепло з твоїх долонь,
Як жебраки, обдерті та голодні.

Як жебраки, обдерті та голодні,
Беруть вони життя з твоїх долонь,
Хоча й нічим оддячитись не годні
Тобі за твій дарований вогонь.

Але в тобі, бездонне джерело,
Того тепла незглиблені безодні.
І скільки ти його вже розлило
Поміж серця убогі та холодні.

Та скільки б ти його не роздало,
Не виляло на всі світи й безодні,
А вічно в тебе огненне чоло,
Нутро твоє гаряче й до сьогодні!

Роздарував і я свою любов,
Аж серце стало вбоге і студене.
І довго жду, чи не поверне знов
Хоч крапелька тепла того до мене.

1926 р.

НА ВІДПОЧИНКУ

НА СЕЛІ

I

Лежать покошені, порожні
Поля безлюдні вдалині,—
Ховаю погляди тривожні,
Бо тут невесело мені.

Бо думку давить і стискає
Вороже небо в вишині,
А в грудях тане щось і тає,
Мов грудка воску на вогні.

II

Такі ж убогі ви і прості,
Сумні, покошені поля!
Чого ж до вас прибула в гості
Душа зажурена моя?

Давно вже ниточка порвалась,
Та, що єднала нас колись,
І гуркіт міст, і крик, і галас
В мою мелодію влились.

Мені чужий ваш дикий спокій,
Безмежна прóсторінь — чужа,—
Бо покохав я вир глибокий,
Де тоне камінцем душа.

Бо на дахах і щоглах міста
Я серце розіп'яв своє,
А ваша ніч — нудьга зловіста —
Мені заснути не дає.

Якесь шемрання невиразне
З села до серця доліта...
Щодня, як заграва погасне,
Я — безпритульний сирота.

III

Яка глибока тиша скрізь!
Не шелестить достигле поле;
На свіжозрошений покiс
Летять метелики і бджоли.

Єдиний невідомий птах
Вгорі крилом повітря крає,
Мій погляд блудить по степах,
І думка губиться в безкраї.

А лiнь повільна налягла
На всіх, на все, мов сон глибокий,
Давно відвик я від села,
Чужий мені цей дикий спокій.

Бо ні трамвай, ані авто
Повітря рухом не сколише.

І не зворушить тут нікто
Лінивої, глухої тиші.

Хіба рогатий чорний жук
Крильцем торкнеться до бадилля,—
Тоді глухий і низький звук
Згадає шум автомобіля.

Глухої ж ночі надворі
Згадаю світло електричне,
Коли засвітять ліхтарі
Гнилі тваринки фосфоричні.

Дивлюсь на довгий, голий шлях —
Куди ж то тягнеться він далі?
Коли б Вергілій у руках,
Читав би римські пасторалі.

Такий нестерпний довгий нуд!
Куди подітись од безділля?
Пішов би по книжки в сельбуд,—
Та ба! сьогодні не неділя.

1926 р.

ДВА СВІТИ

— Розкажи мені, сивий діду,
Про свої парубоцькі дні,
Чи ганяв ти по білому світу,
Як ось довелося мені?

Я бачив далекі країни
(Ганяли мене по фронтах) —
У вихрах війни і руїни
Забув я свій рідний дах.

Палали вогні повстання —
Поїхав і я на панів...
А потім — воля настала
(Діду! чого посумнів?)

І я молодими ногами
Переміряв гори й степи,—
Не знаю ні батька, ні мами,
Ми росли, як у лісі гриби.

Тепер по всій Україні
Багато таких, як я,
І в великій оцій переміні
Є крапля крові й моя.

Я люблю велетенські заводи,
Залізниці, мости, літаки,—
А ти — «на лоні природи» —
Грієш холодні кістки?

Я приїхав і знову поїду,
Заглядаю в кожний куток,
Не лишаю глибокого сліду,
Не збираю думок і згадок.

Бо не жалко колишнього світу,
За минулим не тужно мені.
Розкажи ж мені, сивий діду,
Про свої пережиті дні.

— Розповів би тобі, юначе,
Та чи ти зрозумієш мене?
Ти не знаєш, як вороном криче
Старече життя сумне.

Розбіглись юнацькі надії,
На дрібницях розбилися дні...
Ні одної важливої дії
Не вдалося чогось мені.

Натрудив і я свої ноги
Об каміння далеких доріг...
Промайнули давно ті дороги,
А не скажу я, скільки пробіг.

І тепер, коли сили немає,
Коли все розгубив без причин,—
Ні про віщо душа не згадає,
Не затужить уже ні за чим.

Це життя мов гнила нетеча,
Болотяна, цвіла, мілка...
На серці глуха порожнеча
І втома така важка.

А в тебе — ти більше бачив,
Ти більше див пережив,—
Розкажи ж мені ти, юначе,
Чи за чимось ти в світі тужив?

Чи гірку відчував огиду
До всього, що було і є?

.
.

Ех! марно ж ти, сивий діду,
Промарив життя своє!

ВЕЧІРНЄ

Мить по заході сонця.
Монотонно шумить очерет,
І трава, мов сонна,
Хилиться, клониться...
Спить степ.

Зеленою лінню,
Розтопленим оливом
Пливе повновода Рось...
І хочеться теплим словом
Зворушити когось.

Чого ж це ти прагнеш,
Вечірня думо моя?
Тужиш чогось — за чим,
Не наздогониш минулого дня,
Не доженеш нічим!

Співай про розбуркані сили,
Будь, як широкий степ,
Що на ньому козацькі
Чи скітські могили,
А над ними — зоряний склеп.

Мовчи про те, що минуло,
Минулі могили мовчать...
Село ще не спить,
Воно не заснуло —
А сторожко слухає пісню дівчат.

Хай місяць — мрійник банальний —
Згадає на стернях

Татар-монгол,
Ти слухай, як біля читальні
Сміється з них Комсомол.

Хутко прокинеться вечір.
Не стане історії, дум...
Почнуться веселі,
Радісні речі,
Як молоді діброви шум.

Ой знаю ж я, знаю,
Чого це ти тужиш,
Запізнена пісне моя!
Що голосом не надолужиш,
Бо що Комсомол — то не я.

Що нудно-марудно
Тягнеться праця...
А так швидко літа летять...
Ех, коли б мені двадцять,
Або хоч — двадцять і п'ять!

Ні, не мені гомоніти
Про давні та славні дні!
Ще буду шуміти,
Як радісні віти,
І горіти, як буйні вогні.

Тільки би скинути з себе
Настрій вечірніх хмар,
Безміри степу,
Шум очерету
І лінивої річки чар.

Сили ще стільки,
І запал ще є!
Я — не сумний очерет,
Д'горі, д'горі, серце моє!
Я ще живий поет!

1925 р.

СОН ЛІСІВ

Мохнаті зітхання дерев —
Шелест, шурхіт, шум...
А десь недалеко машини рев,
Що розриває цей сум.

У вершках кучерявого листя
Губиться посвист, гнів —
Веселий гудок машиніста...
Вдарив по нервах і занімів.

А до вокзалу — вісім верст
По тонкій колії коліс...
Там деколи брязкіт, і гамір, і вереск,
А далі — по-давньому — ліс.

Тисячоліття поважний тон.
Це вітер — античний поет —
Грає на струнках струнких сосон
І грубих дубів — на стежці в степ.

Чорні дупла ротів
Позіхають — порожні, нудні...
Сядеш на трухлому пні,
Забудеш, чого ти хотів.

А навколо — діди без надій,
Інваліди понурі,
Що забули, чи й були колись молоді,
Чи тільки їм снилися бурі.

А колись боротьба була й тут,
Вихори рвали буйні чуби,
Там лежав труп і тут був труп...
Та пройшла вже доба боротьби!

І зараз — задума... сум.
Мов сонна, пульсує кров...
Прокинеться трохи — і знову:
Шелести, шорохи, шуми...

1925 р.

ОСІННІЙ ВЕЧІР

Der Ströme Seelen, der Winde Wesen...¹
(G. Heym)

Плюскоти річки і шелести гаю
Тонуть прозоро в замислений вечір,
Де чисто і ясно, неначе в нетечі,
Горючі осінні ліси дотлівають.

Плинуть хмаринки у течінь гарячу,
Де сонце на заході обрій стрічає,
А сиві верби галузки печалі
Схилили в воду і довго плачуть.

¹ Душа потоку, суть вітру.

Вже вересневї дощі сполоскали
Нив непривітних поорані смуги,
А коси берізок, що жовтими стали,
Розчісує вітер гребінчиком туги.

Вечір осінній — спокій прозорий,
Обрій глибокий, мов очі дитині.
Далеко на сході вже дивляться зорі:
Коли ж той вечір погасне в долині?

За літом не плачу, за днем не зітхаю,
Я серцем сміюся, бо жаль не до речі.
Як верби з одчаю — я рук не ламаю,
Хай гине літо! хай гасне вечір!

1925 р.

ОСІННІЙ МОТИВ

І знов я стою
У пожовклім гаю,
Що серцю про старість нагадує,
А зісохле і тлінне
Листя осіннє
Крутиться й падає,
Крутиться й падає...
В душу мою.

І щомить моє серце щемить
Од натуги осінньої туги,
Бо знову до серця
Шелестом б'ється
Одірване листя,

А серце тремтить,
Воно б'ється і рветься
Й за листям пожовклим летить.
А в садках,
Що відходять у тишу,
Кров'ю горить
Золотаве вмирання,
Ходять алеями тихі зітхання
І вицвіле листя на гіллі колишуть.

Завмерло кохання
Між сосон крислатих,
Зараз там холод осінній
І випрілий запах...
Зелена галузка
Махнула, мов хустка,
Комусь на прощання.
А на безлюдних стежинках,
Покритих мерццями,—
Німа самота
І заплуцана пустка.

Я самотній стою
У пожовклим гаю,
Зітхаю —
Вдихаю і п'ю,
Легені наповнюю
В'ялим повітрям —
І на захід,
За сонцем у путь,
За шелестом вітру
Пускаю зітхання
І тугу мою.

Я замовк і стою
У пожовклім гаю,
Де щохвильки
З осінньої гілки
Бронзові сльози падуть.

І щомить
Мое серце щемить
Од натуги
Осінньої туги,
Що її до весни,
До весни не спинить,
Доки зеленню гай
Не одягнеться вдруге.

1926 р.

НАД МОРЕМ

Похмурий, гордий кобзарю,
Море понурих дум!
Шумом летить попід хмару
Рокіт розгойданих струн.

Ні, то не Чорне море,
Не біла пінява хвиль!
То струн голубих перебори,
Дум стародавній стиль.

Вічно поважні гори,
Весела зелень верхів —
Заслухані в сине море,
Як кобзарський спів.

Стоять кипариси горді
І мрійно дивляться вниз,
Де буряні, довгі акорди
Громом грози пронеслись.

Поєми пам'яті Понту!
Про вас гомонів Гомер,—
Колись ви гули Ксенофонту
Так, як мені тепер.

Буряні бороди бардів
Покрили рокоти струн.
Море! похмурий кобзарю
Довгих лицарських дум!

ДАЛЕКІ ЗАКЛИКИ

(Фрагменти)

I

Прозора мла довкола,
В задумі дерева...
Над морем захолола
Хмаринка льодова.

З замисленого парку,
Далеко від людей,
Дивлюсь на білу хмарку
Крізь просвіт голубий.

Як вітер шелевіє
Між листям угорі,

Встають нові надії
І спогади старі.

І заклики далекі
З далекої землі,
Летять, мов ті лелеки,
Мов легкі журавлі.

II

Забудь за бурю й за турботу!
Забудь любов, і страх, і гнів!
Хай серце буде — крига льоду,
Щоб тільки дух полуменів.

Лети в світи за вільним льотом
Одвічних зір, ясних вогнів,
Ти будь співцем, ти будь пророком
Минулих і майбутніх днів!

Угору дух, у вічність очі! —
Хай зникне з обрію земля,
Нехай бринять слова пророчі,
Мов журний клекіт журавля.

III

Ні! я ненавиджу спокій!
Краще вже вихор і вир!
Хай бурі та буйні потоки
Зів'ються й поллються в простір!

Ненавиджу плоскі порядки
І лінії рівних доріг.

Хай через кручі й рогатки
Летить мій нестримний біг!

Люблю підійматися вгору
І раптом — падати вниз,
Знаходити знову опору
І бігти крізь гори й ліс.

Люблю провалля і скелі,
Де грають веселі струмки,
Розгублені в горах оселі,
Оази і дикі піски.

IV

Нема спокою без турботи,
Нема життя без чорних бур,—
Бо серце може й захолати,
Як на воді холодна хмур.

Коли ні крихточки любови,
Ні зненависті, ні страху,—
То про красу не буде й мови
На вбогім життєвім шляху.

О люба земле, рідна земле,
Пилинко в бурі світовій!
Далекі заклики даремні,—
Бо я до смерті — тільки твій.

1926 р.

HEIMWEN¹

HEIMWEN

Десь до осель далеких,
Аж за Дністер і Збруч,
Летить наш тужний клекіт,
Як журавлиний ключ,
Летить, як той трикутник
Над зеленню озер,
До друзів незабутніх,
До стомлених сестер.

До нас їх крик донісся,
І зойк їх прилетів,
Як невесела пісня
Невільних наймитів.
З-під панських оборогів,
З просяклих кров'ю піль
Несеться довгий стогін
Про їх нестерпний біль.

Куди ж той сум подіти?
До кого понести?

¹ Heimweh (нім.) — туга за Батьківщиною.

Ми наймитів тих діти,
Тих наймичок брати.
Як нам плачів не чути
За сотні довгих миль,
Коли просвердлив груди
Різкий колючий біль?

Його ми й тут зібрали
На вільному степу,
Мов кулі й самопали
На люту боротьбу.
Брати мої в неволі,
Батьки мої в ярмі,
Ще бути там, на полі,
Запеклій боротьбі!

Тоді-то принесем ми
На гони панських нив —
До тебе, люба земле,
Свій переможний гнів.
Розтрощим ваші ярма,
Розвієм зойк і біль;
І зникне штик жандарма
Із наших вільних піль.

До гір, до сіл далеких,
До кинутих земель
Нехай летить наш клекіт,
Як вічний журавель.
До друзів незабутніх,
До стомлених сестер —
Летить, мов ключ-трикутник —
За Прут і за Дністер.

З-ЗА БУЙНИХ РІЧОК...

З-за буйних річок, де степ і воля,
За панські межі, де гніт і кров,
До тебе, темна, голото гола,
Летить за вітром моя любов.

Де в тюрмах гинуть брати і сестри,—
В очах зневіра, а в серці біль,—
Хай буде буря — той гніт рознести,
Хай прийде ще раз рішучий бій!

Хай пронесеться потоп широкий
По наших селах і вздовж, і вшир!
Не вірте в згоду! не вірте в спокій!
Не вірте в довгий облудний мир!

Тобі, нещасна, голото гола,
Недовго ждати ясних вогнів.
По наших горах, по наших долах
Горить ненависть, палає гнів.

За панські межі, за Збруч і Дністер
До вас лунає мій братський клич:
Ловіть ознаки! Чекайте звісток!
Гартуйте зброю в бурхливу ніч!

З-за буйних річок, де степ і воля,
За панські межі, де брязк оков,
До тебе, темна, голото гола,
Летить на захід моя любов.

1926 р.

ЧЕРЕМОШ

У великому місті,
Серед степів,
Як на серце насунеться сум,
Я чую твій рокіт,
Твій вільний спів,
Я чую твій вічний шум.

З льодових верховин,
З полонин Чорногори,
В романтичнім дикім краю,
Несеш ти на доли
Гуцульське горе
І вічну тугу свою.

А в тій тузі,
В великому смутку,
Я впізнаю і ловлю
І спогади друзів,
І ту незабутню
Молодість буйну мою.

Я нудьгую без неї,
Як хатній вазон,
Що листки простягає до світла,—
До тебе щоночі
Злітає мій сон,
Гуцуліє привітна!

Я не знаю, що значить твоє ім'я...
Бо не знайду ніде в словнику,—

Але думку твою —
Добре вгадую я,
Таку рідну мені
І глибоку таку.

1924 р.

СПОМИН

I

Скільки, скільки довгих років,
Років горя і турботи,
Проминуло з того часу,
Як по горах я ходив!
Чотирнадцять довгих років...
А в душі моїй ще й досі
Дзвонить стогоном скорботи
Тужний пам'ятний мотив¹.

Наче я ще й досі чую
Звук скорботної флюяри²,
Що старий вакар³ пускає
За вівцями по ґруні⁴;
Наче й досі зачуваю

¹ Пам'ятний мотив — мелодія гуцульської пісні про опришка Олексу Довбуша, що був гуцульським месником за всі кривди бідного люду. Діяльність Довбуша припадає на часи гайдамацького руху на Наддніпрянщині. (Тут і далі пояснення до цієї поезії належить Д. Загулові.— Упор.)

² Флюяра — велика сопілка, що має голос флейти.

³ Вакар — головний пастух у полонині (на пасовиську гірському).

⁴ Ґрунь — похила гора, не поросла лісом.

Голос матері старої,
Що про Довбуша співає
За куделею мені.

І ввижаються малому
Чорні постаті опришків,
Що на Косів¹ чимчикують²,
До Вижниці чи до Кут,
А між ними — славний калфа³,
Збуй-легінь⁴ Олекса Довбуш...
Люту помсту він готує
За залізо панських пут.

Впізнаю його одразу:
Байбарак⁵, черчені гачі⁶,
Дубелтівка⁷ і тобівка⁸,
Ще й блискучий топорець.
Погляд блискавкою грає,
А за чересом пістолі —
Не одній поганій ленці⁹,
Гримнули вони: кінець!

Капелюх ув огальюнах¹⁰,
Пистик¹¹ павиного пір'я —

¹ Косів, Вижниця, Кути — перший, це містечко, два другі — міста над Черемошем.

² Чимчикувати — швидко йти, поспішати.

³ Калфа — проводир, отаман, ватажок.

⁴ Збуй-легінь — дужий парубок.

⁵ Байбарак — кожушок з довгими рукавами.

⁶ Черчені гачі — червоні штани з домашнього сукна.

⁷ Дубелтівка — рушниця з двома цівками.

⁸ Тобівка — шкуратяна мисливська торба.

⁹ Ленка — людина, одягнена по-панськи, пан.

¹⁰ Огальюни — бляшані прикраси на капелюсі.

¹¹ Пистик — жмуток.

Чи ж не гідна це оздоба
Отаманській голові?
У руках — ведмежа сила,
Груди — спіж¹, а дужі ноги
Незатертій слід лишають
На отаві лісовій.

II

Ходять шепоти лісами,
Шелестять високі трави,
Дзвонять сосни і смереки²,
Верховинський бір³ гуде,
Весело журчать потоки,
Беркут⁴ високо кружляє,—
То наш Довбуш, наш отаман,
На криваву справу йде.

То не сосни, не ялиці,
Не тонкі, стрункі смереки,
То співає веретено
В вутлій маминій руці,
В каглі⁵ вихор завиває,
Дика фуфела⁶ лютує,
Каганець блищить з опецька⁷,
Кіт мурличе на печі.
То снується довга нитка

¹ Спіж — чавун.

² Смерека — чорна піхта, що росте в Карпатах.

³ Бір — молодий, густий ліс.

⁴ Беркут — карпатський орел.

⁵ Кагла — вивід для диму.

⁶ Фуфела — снігова завірюха, заметіль.

⁷ Опецьок — краєчок печі.

Ніччю з білої куделі,
Що еднає чорні думи
З мріями веселих днів;
І снується довга казка
Про опришків, чорних хлопців...
Чом не золота оздоба
Чорних заробітних днів?

Витвір мрійної уяви,
Що любовно накидає
На страшні криваві справи
Лицарський, містичний флер¹.

А слова тієї пісні
І мотив її тужливий
Змучену, зболілу душу
Заколихує й тепер.

1925 р.

ОТЧИЗНО ДОРОГА!

Пам'яті Володимира Кобилянського

Отчизно моя дорога,
Мріє великої туги!
Чи колись моя трудна нога
До тебе навернеться вдруге?

Чи на скелях, на грудях твоїх,
Змучене серце спочине,
І полетиться безжурний сміх,
Щирий такий, без причини?

¹ Флер — колір, серпанок.

Ти снишся мені уві сні,
Розкішна, зелена колиско,
І часом здається мені,
Що ти осьде, що близько.

І здається тоді, що нема
Поміж нами кордону.
Почекай лишень — згине зима,
І весною повернеш додому.

А встану... Де дівся той сон?
Розтанули сині гори!..
Ні плаїв¹, ні ґрунів, ні сосон!..
Тільки степ та простори.

Ні плаїв, ні ґрунів, ні сосон!..
Не запахне смерека,
В бутині² не спалахне вогонь,
І така ти далека!

Стою один серед степів,
Як без рідного друга...
На заході день догорів,
Вже гасне кривава смуга.

Стою один серед степів —
Це в мене отчизна друга...
О краю наруги, країно рабів!
До тебе летить моя туга.

Повіє вітер з верхів'я гір
І вдарить у серце докором:

¹ Плаїв — гірська стежка.

² Бутин — місце, де оброблюють дерево для сплаву.

«Ти покинув рідню і вбогий двір
На нужду, на ганьбу, на сором.

Ти покинув братів, ти забув сестер,
Проміняв їх на вільні простори...
Хіба ж серце твоє не боліє тепер?
Воно вбоге ж і хворе.

Воно вбоге і хворе, як я,—
Прибита твоя Буковина,
За тобою тут тужить щодня
Більша твоя половина».

Отчизно моя дорога,
Мріє великої туги!
Коли ж моя трудна нога
До тебе повернеться вдруге?

1921 р.

РІЗНЕ

ДІВОЧА ТУГА

Голосом горлиці
серце туркоче —
тремтить, як оголена
гілка в гаю...

О моє бідне,
стурбоване серце,
як зустрічаєш ти
весну свою?

Біле, пругке
моє тіло дівоче —
блискуче, мов перший сніг,
зворухнулося,
затріпотіло,
як перший листок молодий...
Затремтіли тонкі волоконця
щонайтонших нервів моїх.

Од променів сонця
розтанув мій сніг,
і тоскно, і млосно,
і тужно мені...

Скажи ж мені, весно,
чим напоїла ти,
чим отруїла ти
нерви мої?

Весно! Ти — жінка —
хитра, як ми.
Ти чарівниця землі.
Ти знаєш-розгадуєш
мрії дівочі,
ти одкриваєш
серця молоді...
Зраджуєш всі таємниці мої.

Ми чуємо, знаємо
владу твою.
Весело грають потоки,
стелеться ряст у гаю,
уверх підіймаються соки—
і всі ми спросоння,
мов п'яні, блукаємо —
і я не твереза
з постелі встаю...

Горять мої щоки,
хвилюється грудь...
До кого зітхають,
кого вони ждуть?
Непевна ти, весно,
заплутана, весно,—
темна-таємна
твоя каламуть!

Сполохано слухаю я,
підвівши здивовані очі,
як б'ється півсонна земля
в обіймах гарячої ночі.
І всі ми дівчата в цей час
неспокій тамуємо в грудях...
О весно! Це ти серед нас
шумиш і в деревах, і в людях.

Я змучена, стомлена —
ночі не сплю,
мов непритомна,
з постелі встаю —
чогось моя воля надломлена.
Я не встою... не встою...
Прийде буряний вихор,
закрутить душу мою.

Туга наповнила
трави та квіти,
соком червоним
забарвила кров,—
а все, що прекрасне,
що любе на світі,—
то все через тугу,
весну і любов.

Як радісно в серці
відчути весну,
почути замріяний голос,
що кличе кудись!
Кохати, зітхати до когось
і вабити в маревах сну
злеліяний образ,
що мусить явитись колись.

Приходь!
Для тебе розвилась
дівоча краса!
Приходь!
Розплелася пахуча коса.
Приходь!
До грудей прихились головою!
Я тужу за тобою...
Приходь!

Щодня — все ближче старість,
Щодня — все ближче осінь...
Приходь! Я довго жду.
Доки журчать потоки,
доки палають щоки,—
приходь! Я жду, я жду!
Щодня ми старієм і в'янем —
приходь, доки серце в цвіту!

Голосом горлиці
серце туркоче,
тремчу, як оголена
гілка в гаю...
О розхвильоване
серце дівоче!
Хто заколише
тугу твою?

О МОЯ ОСТАННЯ СВІТЛА МРІЄ...

О моя остання світла мріє,
За тобою мій співучий льот.
Може, ще раз промінь твій зогріє
І розтопить кількалітній льод.

Ти вкриваєш м'ясною імлою
Мій осінній неспокійний сон...
Я так тужно тягнусь за тобою,
Як зимою крізь вікно вазон.

І уста в жагучому тремтінні
Притуляю до тонкого скла,
І збираю тремотливі тіні
Деревин, що ти повз них пройшла.

А мій погляд — боязливий злодій —
За тобою... за тобою вслід.
До країни золотих мелодій,
До минулих молодечих літ.

Ніжних весен незабутні зграї,
Виринайте, встаньте з забуття!
Хай самотнім серце не вмирає,
Як на бруку вбогий сирота.

Бо щодня, як заграва погасне
І одійде мій турботний день,
Серце стане холодно-нещасним
Серед білих снігових пустель.

О моя остання світла мріє,
Хто розтопить думи крижані?
Як не ти, то хто ж його зогріє,
Буде сонцем бідному мені?

ПЕРЕД ОСІННЮ

Люба! Літо минуло,
Осінь холодна йде...
А мені з тобою зустрітись
Не довелося ніде.

Де ти тепер — не знаю,
З ким ти проводиш дні,
Що на мої привітання
Не відповіла мені?

І тільки спомину промінь
Єднає наші думки;
А туга до серця дзвонить,
Як дотик твоєї руки.

Довго на тебе ждав я,
І жеврів огник надій —
Тлів од зеленого травня
По серпень золотий.

Вставало сонце на сході...
День був не мій, нічий.
Тільки б єдиний погляд,
Один промінчик очей!

Тільки б єдиний погляд,
Як сонце літнього дня!
Зраділи б разом зі мною
Повітря, сонце й земля.

Гриміли грози та бурі,
Плакав і хлипав дощ...
Чи то ж не мої були сльози,
Як горло схоплював корч?

А хмар темно-сірі смуги
Тягнулись на захід кудись...
Хіба ж вісники туги
До тебе не донеслись?

Інколи буйний вітер
Листя зривав із тополь —
Розліталось те листя по світі,
А тут залишався мій біль.

Люба, куди його діти,
Коли відщурались вітри?
Посилав я свій біль до тебе,
Як до матері, як до сестри.

Але ти — далека, далека,
Як веселка, що воду п'є...
І знов поверталася спека,
Що серце в'ялила моє.

Поверталася давня туга,
Обгортала мене самота...
О, як важко без рідного друга
Нести непривітні літа.

Як знову настане осінь,
Куди я подіну свій сум?
З ким же ділити я буду
Райдугу світлих дум?

Небо чуже, вороже...
Порожня, гола земля...
Чи ж вона зрозуміти може,
Чого так сумую я?

Ти одна, ти одна зрозумієш,
Ти на світі — одна не чужа,
Бо разом із моєю горіла
Весною твоя душа.

Люба! вже літо минає...
Холодна осінь іде,
А нам із тобою зустрітись
Не довелося ніде.

Ти на мої привіти
Не відповіла мені...
З ким я почну коротати
Похмурі осінні дні?

МОЛОДИМ СПІВЦЯМ

Сонячні панелі, ранки золоті,—
Що ж ви невеселі, друзі молоді?

Звідки в вас ті жалі? Звідки той мотив?
Вам одкриті далі неймовірних див.

Ні за чим тужити — перед вами світ!
Вами не прожито й трьох десятків літ.

Киньте непотрібний і нудний мінор!
Задзвоніть як срібний, як веселий хор.

Хай квилить і плаче про важкий тягар,
Хто в душі і вдачі — люмпенпролетар.

ПОЗА ЗБІРКАМИ

З РІДНОГО ПОЛЯ

VII

О рідний краю мій! Кривавими сльозами
Я не злегшу твоїх одвічних лютих ран,
Своїми скаргами, зітханнями, сльозами,
Не виллю мук твоїх бездонний океан.

Всі святощі твої поругані, розбиті,
Надії по степах розвіялись кудись,
Мовчать сини твої, наругою покриті,
Чужинцям, ворогам, на вірність присяглись.

Навколо мертво все і все заціпеніло;
Але я вірю в день, що встанеш ти колись!
Він близько, глянь лише, як небо заясніло,
Проміння сонця ген на сході зайнялись!

Нехай мої слова, напоєні жалями,
Від берега Дністра до Дону прошумлять,
Останніми словами і криками нестями
Пробудять всіх зі сну, що сотні років сплять!

* * *

Тихі води зашуміли,
Розбудила їх весна —
Струни серця забриніли,
Ллється пісня голосна.

Луг співає враз зі мною,
Довгий смуток мій умер —
Все, що марилось зимою,
Хай же збудеться тепер!

* * *

Так любить душа одинока
Далекий і тужний мотив:
Журливе журчання потока
І шелест пожовклих садів.

Крізь шибку малого віконця
Так любо дивитись мені
В ту мить, як по заходу сонця
Конають кроваві огні.

В ту мить я пригадую знову
Колишні щасливі часи,
Пригадую давню розмову,
Про що шелестіли ліси.

І знову в душі невеселій
Встають верховинські згадки,

Ліси, полонини і скелі
У хвилі гірської ріки.

І знов причуваються дзвони,
Що линуть над рідним селом,—
І довго душа не холоде,
Шепоче вечірній псалом.

З ЦИКЛУ «ВОГНІ»

IV

Очі заплющу — і бачу:
Летить чорнокрилий птах,
Що хоче кров гарячу
Точити по степах.

Уха затичу — і чую:
— Волі доволі! Я йду!—
І чулим серцем віщую
Ще більшу біду.

Невже ж і я привикну
Дивитись і мовчать?
Нехай осліпну, а скрикну:
Навіщо той чад?

Невже ж тремтіти буде
Сплюгавлена душа?
Не витримає серцю облуди,—
Це ж гірш од ножа!

Хочу не знати — і знаю:
Загублено весло!

Несе в далечінь безкраю
Схвильоване русло.

Брехать не в моїй натурі...
Яку — чи оцю, чи ту? —
Я мушу знайти в цій бурі
Світлу мету!

Я мушу збагнути добре,
Я мушу пізнати все!
Де світлосяйний обрій?
Куди ж отой вир несе?

V

Підкрався круком до душі
І серце розколов...
І крапле кров, сочиться кров
На прапори чужі.

Наш день—вогонь, наш прапор—кров,
Наша борня за всіх!
А хто ж нам голови розсік
І груди розпорів?

Хто сльози ранішні мої
Невпинно п'є і п'є?
Горю в безпам'ятнім огні —
За горе,— за чиє?

Казав: несу вам це і те!
І що ж? — Одна мана.
Коли ж нещасна сторона
На волі розцвіте?

VI

На варті шляхетської ватри
Герої нових казок!
Танцюють весільний танок
На гробі убитої матері.

Тіло, без жалю пошарпане,
Лежить у сирій землі...
Покрийте ж хоч гроба її
Червоними шарфами!

В цей день хуртовини дикої
Розвійте стару хоругов!
Присипте попелом кров,
Що помсту накликує!

Щирості! Крихточку щирості!
Бо брехні набридли вже нам!
Там, де отаман і пан, —
Волі народній не вирости!

IX

Прийшов, як звір із нор пустелі,
Як був, як єсть.
І зрушив душі, стер оселі,
Переорав степи веселі.
І честь. І нашу честь...

Зів'яли ранки нерозквітлі,
Стікають кров'ю вечорі...
А де ж надії заповітні?

Розлізлися, як воші, злидні.
Вий вовком до зорі!

Не сизі голуби блукали
По небу голубім —
Прийшли вовки, прийшли шакали,
Когось кляли, когось шукали
Крізь ніч і дим.

Прийшли вовки. Прийшли шакали.
Шниряли день і ніч...
Кого вогнем, кого штиками.
Чи хто залічить наші рани?
А ніч — як сич.

Прости синам, скорботна нене!
Мовчи! Твій плач — мій біль.
І рана, нене! Рана в мене,
І лезо у грудях студене —
Влучали звідусіль.

А як на сході зазоріє,
Прощай одчай степам!
Десь там, десь там твої надії,
Твій день на сході десь яріє,
Твоє майбутнє — там!

POESIA MILITANS¹

I

PEREANT MORITURI!²

Хай гине все, що жить не варте,
У кого замість сяйва — дим!
Набік — у кого биті карти!
З дороги силам молодим!

Слова і образи банальні,
Плаксиві викрики — пісні!
Будуйте брами тріумфальні!
Для нас ті оплески рясні!

Хай гине все, що жить не може,
Хто любить марева могил!
Набік! — хто став на роздорожже
І дальше йти не має сил!

А в нас титанські дужі ноги,
І крила велетнів-орлів!
Набік, ворони! Геть з дороги!
На вас горить наш лютий гнів!

¹ Poesia militans (лат.) — Воєнна поезія.

² Pereant morituri (лат.) — Хай загинуть приречені на смерть.

Хай гине той, хто жить не вмiє,
Хто спить над купами книжок,—
Хай той живе, хто хоч посміє
Підняти вгору батіжок!

II

ODI PROFANUM VULGUS! ¹

Вони сидять серед базарів
І продають дрантивий крам,—
Нікому непотрібний хлам
Перед ними храм краси захмарив.

Сидять щовечора, щоранку,
Сидять, торгують цілий день,—
І давніх, крадених пісень
Кричать, кричать, кричать безперестанку.

Як обійти юрбу купецтва,
Щоби дійти в свій власний храм?
Не вір брехливим крамарям,
Хто родився дійсно для мистецтва!

III

SIC TRANSIT ²

На європейському цвинтарі
погасли ліхтарі;
Заграла на своїй гітарі

¹ Odi profanum vulgus (лат.) — Ненавиджу неосвічений натовп.

² Sic transit (лат.). — Так проходить.

Скажена кров в німій отарі,
Здригнулись вівчарі.
На європейському цвинтарі
погасли ліхтарі...

Прийшла година лютій карі,
в руїнах вівтарі.
Поблідли жемчуги в тіарі...
Заграли блискавиці в хмарі,
Заплакали царі...
На європейському цвинтарі
в руїнах вівтарі.

* * *

1

Порозпліталися гірлянди
Білих лілій і білих бігоній,—
Буйно розвилась червоні троянди,
Засміявся мак червоний.

Вихром півночі війну,
Піду всесвітом цілим —
Я об'являю війну
Білим лілеям, бігоніям білим!

Янголом помсти понад степами
Порозсипаю квіти червоні...
Годі нам бути вічно рабами!
Кулаками долоні!

Треба пірвати ті вінки
З білих лілій і білих бігоній.
Хай розвиваються наші квітки
Втіхи, безумно червоної!..

2

Вороногривий кінь
Махнув розхристаним хвостом.
На землю впала чорна тінь,
Лежить земля хрестом.
Хрестом —
З опльованим Христом.
Зареготався день,
Заграв громами судних сурм —
Вороногривий день у день
Біжить здаля на штурм —
На штурм!
Під регіт сурм.

Здригнулася блакить,
Така чудна, така чуйна!
Куди? Куди той кінь летить?
Невже ж це знов війна?
Війна —
Сумна старовина!
Вороногривий кінь
Замів світи своїм хвостом —
І світлий степ заслала тінь
І труни над хрестом
Листом.
І ми хрестом...

Там, де втомно в темінь тоне
 Кучерявий вечір,
 Хтось невтомним дзвоном дзвонить
 Про чарівні речі.
 Шелестять шовкові хмари
 Безчисленним шовком.
 Вечір хмарами гітарить —
 Марить безумовку.
 Простягнулась ген з діброви
 Тінь нічного духа.
 Вечір сном примружив брови
 І напружив вуха.
 Вечір чаром зачервонив
 Монотонне плесо.
 Хтось в чарівнім царстві тонів
 Відправляє месу.

БУДКА 440

Балада

1

Біжить божевільна машина
 По степу... по степу... по степу...
 Пильно свердлить очима
 Пітьму сліпу.
 Захекано стане й затрубить:
 — Я йду-у-у!..—
 І в поспіху губить клуби
 Диму-вогню на ходу.

Летить. А в кожному вагоні
По двісті — триста рушниць,—
То йдуть червоні
На сторону границь...
Стануть, як мур, на кордоні,—
А кожен — лицар, не хлоп!
Попам'ятають барони
Червоний Перекоп!

2

В будці — чотириста сорок,
Молодий вартовий на посту.
Його черга — вівторок —
Стояти там, на мосту.
«Два роки — ні вістки з дому...
Що там? як там тепер?
Сумно старій і старому,—
Гадають: певне, помер...»
Нагадує зміст газети,
Що вчора читали йому:
Погони та еполети
Ворушаться десь у Криму.
Йдуть туди ешелони —
А кожен лицар — не хлоп!
Попам'ятають барони
Червоний Перекоп!
За хвильку — перша година...
Так нудно хвилини летять...
Не швидко прибуде машина:
О першій сорок і п'ять!

Посвист... Два силуети...
 Третій бігцем під міст...
 «Хто там? Куди йдете?»
 Стій! Ані з міс —!»
 Рушницю до ока —
 І просто на них!
 «Варта... Буде морока...» —
 «Наганом! Збий його з ніг!» —
 «Дурню! Буду стріляти!
 Геть зі шляху» —
 «Ач, насіння прокляте!
 Завзяте! Не знає страху!..»
 Вистріл. Бандит упертий —
 І руху не встиг зробити —
 На рельсах розпростертий
 Мертвий лежить.
 А другий кулькою влучив
 У груди і в праве плече...
 «Добити шкуру гадючу?
 Хай кров'ю, падло, стіче!..»

Біжить божевільна машина.
 Вже недалеко й міст...
 А там — до неба очима —
 Бандит і комуніст.
 А там на лицарів волі
 Чигає певна смерть —
 На степу, на широкому полі...
 Ще півверсти... ще чверть.

«Щось чорне... Що за причина?» —
Гадає старий машиніст...
Тормоз — і стала машина
О першій сорок і шість.
«Груп! І світла немає?» —
«Нема вартових на посту?» —
«Варта! Чорт його знає!»
Ні слова на мосту.
Виходять зі світлом з вагону,
До трупа — з наганом лежить.
І вмить командир загону
Під міст залізниці біжить.
«Міна! — кричить він звідти.—
Я вийняв — ще б тільки мить...
Та що це? Давайте світла!
Тут ще один труп лежить».
То наш вартовий. Він міну
Вийняти мав і не зміг —
Приліз під міст на колінах
І мертвий звалився з ніг.

5

Свисток! Задудніла машина.
Через міст... і летить по степу,—
Пильно свердлить очима
Пітьму сліпу...
Набито в кожному вагоні —
І кожний лицар — не хлоп...
Попам'ятають барони
Червоний Перекоп!
А в першому службовім вагоні

Лежить вартовий на мішку,
Що в мостовій охороні
Відбув останню чергу.

1924 р.

МАРІЙКА

I

В вечірню, химерну годину,
Як обрій гине в імлі,
Не раз без руху застигну,
І тужно стане мені.

Згадаю зимовий вечір
І фастівський вокзал,
Здригнуться од холоду плечі,
А в серце ввіп'ється жаль.

І встане знову в уяві
Той дев'ятнадцятий рік —
Розправи, пожежі криваві
І сотні мерців, калік...

Тоді я зустрів на пероні
Дівчину, прóсту таку...
Вона, як ще були червоні,
Служила в «Більшовику».

Наше далеке знайомство
Не довгий тривало час,—
Вона розмовляла просто
І дзвінко сміялась не раз.

Сьогодні знову під вечір
Чогось пригадав її —
До речі чи не до речі,
Дозвольте вповісти мені.

II

У Фастові на вокзалі
Марійка з «Більшовика»
Сиділа в третій залі,
Чекала дзвінка.

Не була вона більшовичка —
Дівчина, просто така...
Мізерна, невеличка...
Коректорка з «Більшовика».

Вертала до Києва з дому
З Волині, із села,
А в ногах відчувала втому,—
З Житомира пішки йшла.

На лівім боці звисала
Торбинка, як у калік,—
Шматочок хліба і сала
Загорнуто в «Більшовик».

В залі блищали погони
Денікінських сіпак,
Обличчя п'яні, червоні,
А очі — вовкулак.

Марійка вийняла сало
З торбинки і хліба шматок;

Розклала і снідати стала,
Доки не вдарить дзвінок.

Враз за її плечима
Гримнув підпилий крик —
Один з офіцерського чина:
«Ти відіш? Большевик!»

III

В Фастові на семафорі
Схитнувся маленький труп —
Вітри, мов собаки хворі,
Виють, в дротах гудуть.

Бийте, вітри, телеграму
Туди в волинське село,
Сповістіть рідню про драму,
Де снігом труп занесло.

Дзвонить у світи червоні,
Хай знають пригоду сумну,
Хай прийдуть, як буйні коні,
І розпорошать зиму.

У Фастові, на вокзалі,
Розітнувся третій дзвінок, —
Потяг вирушив далі,
А в ньому сотні жінок.

Тільки одна Марійка
Сама залишилась тут...
Кров на замерзлих рейках
І на семафорі труп.

.
Як їду до Білої Церкви
І фастівський бачу вокзал —
Згадаю обличчя мертва,
І в грудях загрузне жаль.

ГРИМИ, ГРИМИ, МОГУТНЯ ПІСНЕ!

Грими, грими, могутня пісне,
Як ті громи весняних бур.
Хай знає панство ненависне,
Що наша армія, як мур.

Ми стали волі на сторожі,
Ми їй не зрадімо ніде.
Дрижіть, недобитки ворожі,
Червона Армія іде!

У шахті темній та глибокій
Працює брат наш робітник.
Для нього волю, труд і спокій
Боронить наш червоний штик.

Капіталісти і вельможі,
На вас загибель, смерть бредє,
Дрижіть, недобитки ворожі,
Червона Армія іде!

Судьба братів — на нашій зброї,
А в серці — ленінський завіт.
Держіть штики напоготові,
Герої, ми здобудем світ.

Хай крізь колючі огорожі
Наказ на ворога веде,
Дрижіть, недобитки ворожі,
Червона Армія іде!

1925 р.

МОЯ СЕРДЕЧНА УКРАЇНО

Моя сердечна Україно,
Країно юнацьких мрій!
Не раз я падав на коліна
І кликав: Я твій! Я твій!

Про тебе марив я наяві,
Про тебе марив уві сні,
Твоїй кривавій давній славі
Складав свої пісні.

А як брати мої вмирили
В останній боротьбі,
В моїй душі гули хорали
На спомин по Тобі.

Там, де цвіли ворожі маки,
З братами й ти була,—
Отам без певної ознаки
Любов твоя цвіла.

Ти знала тих, що десь на полі
Ішли за тебе в бій.
А я співав про власні болі,
Я син невірний твій.

Але од зрадників лукавих
Стояв я осторонь,
І не торкнулося криваве
Срібло моїх долонь.

Моя красуне Україно!
Ти знову процвітеш.
Прийми, прийми в свою родину
Синів невірних теж!

Прийми і тих, що помилялись,
Блукали тут і там,
Одкрий свої обійми зараз
Обдуреним братам.

Хай і вони з тобою будуть,
Радіють, як і ти!
Хто не шукає, не заблудить,—
Забудь і їм прости!

А я — останній поміж ними —
Складатиму тобі
Свої нові співучі рими,
Що вирости в журбі.

ГЕЛІОПОЛІС

Де в сивій млі холодних літ
Спинився скандінавський глетчер
І північний, одвічний лід
Розлився, як бурхлива течінь,
Де вбогий, темний троглодіт

Ляжливо зустрічав свій вечір,—
Тут народився давній міф
Про дивні, незвичайні речі,
Що саме тут, на цій землі,
Де льодовець лишив чорнозем,
Такий придатний для ріллі
На ярину та буйну озим,
Де сонця промені в імлі
Не ставлять опору морозам,—
Засвітить сонячні вогні
Людини переможний розум.
Дніпра непереможний шум
І рев над ребрами граніту
Розхвилював безодню дум
І віру, працею зогріту,
У поступ і в рухливий ум
Людей сподіваного світу,
Яких догадливий дикун
Намітив десь у нетрях міфу,
Де чорна ніч і сіра тьма
В краю, що називався Гера,
Де, вбогі на думки й слова,
Тинялися сини Кімера,
Де сонця й променю нема,
За хибним поглядом Гомера,
Там починається нова,
Для всіх людей щаслива ера.
Дніпре! Ти щодня мілієш,
Ти мілієш день у день
І співати вже не вмієш
Переможницьких пісень.
Стар еси і старомоден,
Невеселий Бористен,
Щоб збагнути, вже не годен,

Як потужно ми ростем.
Бористене мілководний!
Чи такі ж то голоси
Костянтин Багрянородний
Чув у давнішні часи?
Не таку співав ти славу,
Рокотавши громом вод,
Молодому Святославу,
Що ходив на Цар-город!
Дніпре, русичів Славуто!
Ви, пороги голосні!
Переспівано й забуто
Стародавні вже пісні.
Закричала над степами
Не навала лютих орд,—
То гудків, моторів гами
Заглушили твій акорд.

*

Котить сонний Дніпро
віками зажурені води,
аж доки гранітні пороги
не розгойдають його.

І схаменеться старий,
прокинеться, очі підводить:
хто ж це такий, що посмів
стати мені на шляху?

А!.. Це ж ребра Карпат,
відлоги, пороги, забори,
що супроти діда старого
стали, шикуються в ряд.

Скільки вже їх не гризуть
могутні, розбурхані води,
щоб гомінкому руслу
вирівнять, вигладить путь!

Але ще й досі вони
примушують сердитись діда
так само, як було в віках
сивої старовини.

Ми допоможем тобі,
знесилений, стомлений Дніпре!
Вільно покотиш у світ
хвилі глибинні свої.

*

Млинами крутити — не важко!
Що таке вбогий млин?
Дніпре! Ти покрути
Сотні динамомашин!

Луки залляти — не штука!
Дніпре! Ти заливай
Ясним, сонячним світлом
Ніччю цілий наш край!

Човни гойдати — дурниця!
В них дерев'яні носи.
Через пороги до моря
Ти кораблі понеси!

Буркать камінням — дрібниця!
Ти сильним напором вод

Розбуркай на вище і краще
Наш заробітний народ!

Про давнє шуміти — набридло!
Дніпре! Ти зашуми
Про вільне і славне майбутнє,
Що зараз будуєм ми!

*

Прокенезійський Арістей,
Поет, священик і мандрівник,
Чимало розповів речей
Таких, до жаху неймовірних,
Про неймовірний край оцей,
Якому вже не знайдеш рівних,
Бо з «Арімаспових вістей»
Багато до безглуздя дивних.

А що сказав би цей дивак,
Про нашу варварську країну,
«Країну скітів», якби так
Прийшлося вченому елліну
Побути на оцих степах?
Яку б смішну він скорчив міну?
Тепер чи потяг чи літак
Його злякав би до загину.

Тепер на весь оцей простір,
На древню Скітію імлисту
Засяє мільйоном зір
Веселих ліхтарів намисто,
Звідсіль розіллє вздовж і вшир

Свою енергію вогнисту
Людини гордий архітвір —
Величне електричне місто.

1927 р.

* * *

Даремно ти турбуєшся, поете!
Ще вистарчить сюжетів для поем.
Візьми число щоденної газети —
там тисячі невиспіваних тем.

Заглянь лишень у рубрику науки
чи в рубрику пригодницьких новин,
о скільки там і радощів, і муки!
І все петитом набрано дрібним.

Дрібні твої трагедії, людино,
одірвана від поступу часу!
Чого ж це ти голосиш без упину
про власний біль і про свою красу?

Пройшли віки і Байрона, і Гайне.
Відгомонів і Вертер, і Шлеміль,
і стало все тепер таке звичайне,
і недоречний особистий біль.

Як мільйони зрушили довкола
до вищої, до кращої мети,
смішна тепер твоя уява квола,
поезія нудної самоти.

[1928 р.]

ДИВЛЮСЬ У ДАЛЕЧ

Дивлюсь у далеч буйних вод,
де біла чайка хвиль черкає,
і думка — молодий пілот —
женеться з вітром у безкрає...
О, скільки радісних пригод
у серці здійснення чекає!

Стихія дзвонить, мов жива,
а з-за гори ударом грому —
грозою пристрасть ожива
і в серці злива хмаролому...
Летить, окрилені слова,
як літаки з аеродрому!

У море пристрастей і бур,
де вітер холодить обличчя,
в стихії лоно таємниче
кидайся, наче буйний тур!..
До вільних і міцних натур
удача чайкою кигиче.

Пускайся в далеч без вагань,
не скигли віршем на папері,
не зачиняй до серця двері
і не розводь тягучу твань,—
нехай заломами артерій
течуть метали почувань.

А як нудьга — зелений сплін¹—
роззявить пащу, наче Молох,

¹ Сплін — нудьга, тужливий настрій

то думка, як залізний дзвін,
задзвонить голові на сполох,
що неминуче жде загин
усіх знудьгованих і кволих.

Мотором, серце, затремти
і добивайсь на щастя права...
Дороги кличуть у світи,
як жінки усмішка ласкава...
Прорвися, як вулкана лава,
з-під скелі суму й самоти!

Нехай п'яніє голова
у вихрі бур, у дзвоні грому,—
хай знову пристрасть ожива,
шукає в боротьбі пролomu!..
Летіть, летіть, мої слова,
Ви — літаки з аеродрому!

Угору, вгору буйний льот!
Хай синіх обріїв черкає
уява — молодий пілот...
О, скільки ще нових пригод
у серці здійснення чекає!

Дивлюсь у море буйних вод,
чекаю радісних пригод,
де оргія стихії грає...

ІЗ РАННІХ ПОЕЗІЙ
1909—1912

З ЦИКЛУ «ДУМКИ»

* * *

Гнуться високі тополі
З вітром буйним до землі;
Гнуться народи в неволі,
Вічно блукають у млі.
Не нарікають на долю,
Ані на себе самих;
Ждуть на обіцяну волю,
Може, натрапить до них.
Ждуть... а століття минають,
Гаснуть довжезні віки,
Та воленьки їм не вертають
Лінивi, погані роки...
Ждуть, чи колись не загляне
Сонечко волі й до них?
Ждуть на новенькі кайдани,
Злиднів чекають нових...

* * *

Крила ночі світ закрили
І закутали в туман...
І собою оповили
Ліс, село і довгий лан.

Ніби в морі потонуло
Небо, світ, цілий простір,
А на небі спалахнуло
Непроглядне стадо зір.

А між тими зіроньками
Місяць котиться блідий,
Над полями, долинами
Сипле засів золотий.

* * *

Власні смутки, власні болі
В пісню переллю
І розвію ген по полі
Думоньку мою.
Там вітрець її посіє
В полі золотім
І квітки дрібні обвіє
Гореньком моїм.

І квіткам дрібненьким скаже
Думонька моя,
Як я плачу, сльози трачу,
Як сумую я...

З золотими колосками
Розмовлятиме,
Не словами, а слізками
Вповідатиме,
Що немає в мене долі,
Ні надій нема,
Що на моїм довгім полі
Холод і зима,
Що немає в мене втіхи,
Ні ніжних квіток,
Нема з чого для потіхи
Заплести вінок.

Муть ¹ дівчата жито жати
Золотим серпком,
Муть пісень моїх співати
Тужним голоском.
Колосочки в чистім полі
Посхиляються
І на мене в своїй долі
Нагадаються...

Як прийде сніпки в'язати
Та, що я люблю,
Колоски їй муть казати,
Як то я терплю...
Може, зронить хоч сльозинку
Із своїх очей,
Може, спаде на хвилинку
Біль з моїх грудей.

¹ Муть — будуть.

З ЦИКЛУ «ВЕСНЯНІ МРІЇ»

* * *

Кину жаль і смуток лишу,
Власне лихо заколишу
І братам співати стану
Про любов, красу весняну.

Дам їм світло серед ночі,
Просвіщу їм сонні очі,
Серед пуші стежку вкажу
І про рідний край розкажу.

Поведу людей до бою
Із неправдою лихою
І про волю в ріднім краю
Браттям-другам заспіваю.

* * *

Ніби гріб, хатинка низька,
Де на світ родився я;
Там була моя колиска,
Там живе рідня моя.

Я родився серед смутку,
Виростав я в морі сліз...
В кождім кутику-закутку
Чув прокльони, зойки скрізь.

Чим ми, бідні, винуваті,
Що гризе нас вічний біль?
Голод, холод в нашій хаті,
А по стінах бруд і цвіль?!

Я родився серед болю,
Хоровитим виростав,
Туча вбила хліб на полі,
В хату голод завитав.

З нужди батько в гріб звалився
І лишив нас без часу...
Я в широкий світ пустився;
Може, щастя принесу...

* * *

Ждуть нас тучі неминучі,
Непривітний жде нас час;
Ждуть нас бурі, дні понурі,
Темні тюрми ждуть на нас.
Та ніщо нас не злякає,
Сили духу не злама...
В нас страху в серцях немає,
Ні зневіри в нас нема.
В нас охота до роботи,
В серці свіжа, чиста кров;

Всі щоденні турботи
Вкриє нам свята любов.
Та любов для всіх єдина,
Що розбудить рідний край
І неволю з него скине,
Попровадить нас у рай...

* * *

В моїй груді дужа сила
В'ється, б'ється, пресь надвір.
Вже ростуть легенькі крила,
Щоб летіти на простір.
Я окроплю їх росюю,
Змию з себе бруд і пил
І долину ген до бою!
Є відвага, доста сил!
Не страшні мені кайдани,
Не ляка лиха судьба!
Йду боротись з ворогами!
В мене втіха — боротьба.
Я добуду волі-долі,
Знайду щастя, знайду рай,
Втихнуть плач і людські болі,
Усміхнуться серця кволі,
Усміхнеться рідний край!
Доки в серці дужа сила
Ясним полум'ям горить,
Доки кровця не застила,
Для родини¹ хочу жити!..
Гей, до бою з ворогами!

¹ Рідного краю.

Плач і смуток занехай!
Розірвем тяжкі кайдани
А з неволі вольний встане
І щасливий рідний край!..

* * *

Понад пожовклим очеретом,
Високо в хмарі, верх землі,
В далекий край повільним летом
Летять журливі журавлі.
Летять довгенькими ключами
Понад розлогими ріллями...
Кру-кру, кру-кру!
В далекий край, в чужу землю...

Ключами, довгими рядами
Понад широкими землями
Підняли лет легеньких крил...
І в бога просять тільки сил,
Щоби щасливо долетіли
За море — там, до своєї цілі...
Кру-кру, кру-кру!
В далекий край, в чужу землю!

Високо в хмарі, верх землі,
Летять журливі журавлі.
В осінню і сумну пору
Летять довжезними рядами
Понад лісами, долинами...
Кру-кру! кру-кру!
В заморський край, в чужу землю ..
Кру-кру-кру-кру! кру-кру!..

* * *

Пісні не списані,
Сни заколисані,
Лийтесь рядком на папір!
Думи весняні,
Мрії кохані,
Нумо, летімо до зір!
Найдемо доленьку,
Найдемо воленьку,
Найдемо щастя і рай!
Сльози забудемо,
Долю добудемо,
Всюди засіємо май!
В сонці купайтесь,
З хмарами грайтеся,
Жемчуги сійте свої,
Росами сійтеся,
Щастям засмійтеся,
Пісні веселі мої!

* * *

Між межами жваво, живо
Жовте жито жнуть жєнці.
Розпочалось нині жниво,
Серп аж пріє у руці...
Сніп за снопом ув'яває,
Он лежить цілий покіс!
Жарту жвавий жнець не знає,
Ляже трупом жовтий ліс...
Пісня радісна лунає
Довгим полем золотим,

В небі жайворон співає
Свій журливий довгий гімн.
Світ на сонці в спеці мліє,
Світить золотом стерня..
Легкий легіт полем віє,
Лише запахом земля...
Золотими серпанками
Заслонилися ліси...
Линуть співи над цвітками
В честь роботи та й краси...

* * *

Чорна хмара сонце вкрила,
Грім гуркоче з-за гори...
Ніч простерла чорні крила;
В'ються вихрами вітри.
Я злетів би понад села
І пігнав з вітрами вмить...
Як хóроше, як весело:
Вітер віє, грім гримить!..
Серце радістю обвилось
І тріпочеться в грудях.
Де те горе, що приснилось?
Де неволя, де той страх?
Я не бачив їх, не знаю!
Серцю втішно на полях,
Я з буйними враз лігаю,
Я орел, відважний птах!
Гей, на волю! на простори!
Злину з вітром в кращий світ,
Понад поле, понад гори
За красою юних літ.

* * *

Розвійтеся з вітром, думки невеселі!
До мене назад не вертайте!
Повійтеся в гори між бори та скелі
І там, кільки воля, гуляйте!
В душі молодій розвиваються квіти,
Весело співають пташата,
Я хочу співати, гуляти, радіти...
Душа моя щастям багата.
А горе задавлю словами шумними.
Піснями веселими вкрию,
А плач заглушу я грудьми голосними.
Росою всі бруды обмию.
Я хочу любити, весь світ цілувати,
Я жити бажаю на волі!
Я хочу радіти, співати, літати
З вітрами буйними по полі.
Гей, що мені тамки князі і престоли?
Їх час в порошину оберне...
Загине їх слава, і щастя поволі
Загине і більше й не верне!..
А ми — до життя, до життя та роботи!
Розсіймо пісні по долині!
Покинємо щоденні плачі та турботи!
Не плакать, а жити нам нині!..

* * *

Граї, легкокрилий вітре, на полі,
Думку тужливу-сумну —
Я ж защебечу, як пташка на волі,
Пісню веселу-чудну!

Що мені доля, та мачуха люта?
Я своїй долі творець!
Що мені горе, недоля, отрута?
Всьому наступить кінець!
Горе скінчиться, осушаться сльози!
Щастя заблісне нам знов!
З серденька щезнуть холодні морози,
Серце зігріє любов!
Хмари ті чорні, що небом несуться,
Геть розбіжаться кудись!..
Трави й квітки по полях розів'ються,
Доля прилине колись!

* * *

Віє казкою чудною
З зачарованих гаїв...
Ти ходила враз зі мною,
Ти співала, я радів.

Ти співала так чудово,
Чарувала той гайок,
Заплітала слово в слово,
Ніби цвіти на вінок.

Я ловив слова веселі
І про щастя в серці мрів,
І твої пташині трелі
Я затримати хотів...

Та слова мене дурили
І втікали в синю даль.
В хворім серці полишили
Тільки смуток, біль і жаль.

З ЦИКЛУ «В ТЕМРЯВІ»

* * *

Співи мої легкокрилі,
Воркітливі голуб'ята,
Вас родила в тужні хвилі
Доля-мачуха проклята.

Невеселі мої пісні,
Діти смутку та й недолі,
Тихим вітром понесіться
І розсійтеся по полі.

Невеселі мої пісні,
Я обвію вас тугою...
Линьте в сторони незвісні
І не жалуйте за мною!

Там барвінком, синьоцвітом
Постеліться по дорозі,
Та не зрадьтеся, чиї то
На листочках ваших сльози!

Мілів, 28.VIII. 1909

* * *

Не слухають мене дзвінкії рими,
Не мож акорду вивести зі струн;
Розсіявсь спів дорогами пустими...
Нема веселих дум!..

Прощай мене, високий Апольоне,
Що в землю я зарив святий талан!
Не винен я, що в грудях жар холоне,
Що в серці тисяч ран.

Прости мені, небесная богине,
Що я тебе ненароком завів!
Не винен я, що бог у мені гине,
Що нидіє мій спів...

Нема на мені божої окраси,
Я земний чоловік!
Прости мені, оспіваний Парнасе,
Що я від тебе втік!

* * *

Ой піду ж я в чисте поле,
Вкрите рожами надій.
Там розвіється на волі
Нерозлучний смуток мій.

Там розсію дрібні сльози,
Сльози-перли розіллю
І покошені покоси
Слізоньками відживлю.

Оживуть шовкові трави,
Кожна квітка ожие;
Щезне горенько лукаве,
Чорне горенько моє.

Ой піду ж я в чисте поле,
Вкрите рожами надій;
Там розвіється поволі
Невимовний смуток мій...

* * *

Гей! Та доки сумувати?
Доки сліз потоком лить?
Геть же, смутку, з мої хати!
Я веселим хочу жити!
Я для пісні струни строю
На новий, веселий лад.
Своїм співом, сею грою
Хочу серце вколисать.
Люлі, серце нещасливе!
Хоч на мить одну засни!
Вже заснули довгі ниви
Сном чарівної весни.
Вже заснули квіти в полі,
Луг, село, діброва спить...
Вснули верби та й тополі,
Сонна річенька шумить...
Чи також тобі спочити,
Щоб весело завтра встать,
Ясне сонце, красні цвіти
Втішно, любо привітатъ!

З ЦИКЛУ «ХВИЛ КОХАННЯ»

* * *

Простерся вечір над селом,
Вечірня зірка тліє...
Вже день заснув солодким сном,
Про ясне сонце мріє...

В гаю затьохкав соловій,
Розсипав ніжні трелі...
І сіє світом рій надій,
Думки святі, веселі...

* * *

На покоси
Впали роси,
Гейби¹ перли,
Заясніли,
Затремтіли
І завмерли...

¹ Гейби — ніби

Сходить сонце
Із-за гаю,
На покоси
Посилає
Ясні лúчі,
На росинки —
Крапельки
Ті дрижучі...
І цілує їх,
І гріє,
І голубить...
Чи ж воно не розуміє,
Що лучами,
Як мечами,
Їх загубить?
І розбилися росинки
Білим димом...
Не дивилось сонце ясне,
Як краса перлова гасне,
Плило мимо...

* * *

На трави місяць сипав перли,
З листками легіт шелестів,
Кругом луги, ліси завмерли,
Горою нісся тихий спів...

До зірки зіронька всміхалась
І в парі міряли простір...
Земля в серпанки мряк убралась,
Лягали тіні з синіх гір...

Шумлива річка воркотіла,
Дзвеніла пісня срібних хвиль,
А над землею мерехтіла
Чарівна зоряна світиль...

І все сміялося, раділо
І розпливалось в чарах мрій...
А в мене серце мліло-тліло
Огнями щастя та й надій...

В душі наново розцвілися
Надії чисті та й святі,
А з серця знову полилися
Веселі співи молоді...

* * *

Так люблю, гарно так, чудово,
Немов навколо рай цвіте!
На волю рветься втішне слово,
Надії слово золоте.

Садки убрались рясно, красно,
А там пташок співучих рій
Стрічає співом сонце ясне
Піснями радості й надій.

Хмарки вгорі закам'яніли,
В пурпурнім сяєві стоять;
В траві росинки затремтіли,
Жемчужним полум'ям горять...

Горять маленькими огнями
Дрібними іскрами блищать,

Дрижать, міняються красками,
Щезають знов, то знов горять.

Неначе в серденьку надії,
Зрадливі мрії молоді...
Їх блиск холодне серце гріє,
Підносить духа в тісноті.

В душі щезає сум турботний,
Надія в серці знов цвіте,
О гарний ранку, ранку злотний!
Весняне сонце золоте!

* * *

Я лиха не знаю, не знаю недолі!
Утіха у мене сестрою!
Гуляю, співаю, як пташка на волі,
А смуток — далеко за мною...

Най плачуть каліки, сліпці слабосилі!
Най плачуть п'яниці при чарці!
Най плачуть тоті, кому цвіти не милі!
Най плачуть похилені старці!

Не нам, молодим, по кутках сумувати!
Нам доля всміхається з раю!
Будемо співати, гуляти, літати,
Як пташка весною у маю!

Я серце напою любов'ю святою,
За правду я стану до бою!
Хто волі бажає, полине за мною,
А слава буде нам сестрою!

Перекраду
та пересниву

З РОСІЙСЬКОЇ

К. Бальмонт

* * *

Запитався я в вільного вітру:
Що робити, щоб стать молодим?
Відповів мені, граючи, вітер:
Будь легеньким, як вітер, як дим.

Я спитався в могутнього моря:
В чім святі заповіді життя?
Відповіло, співаючи, море:
Будь співочим і смілим, як я.

Я спитався в високого сонця:
Як ясніш спалахнуть од зорі?
Ні слівця не відмовило сонце,
А душа моя вчула: гори!

В СТОЛИЦІ

Свіжий запах пахучого сіна
про далекі згадав мені дні.
Раз назавжди минуле дитинство
привижається знову мені.

Ті часи у душі воскресаютъ,
коли світ я так щиро кохав,
Коли я ще не був чоловіком,
коли в серці до бога зітхав.

Приснилися рідні луги,
І пісня женця голосна,
Зеленого сіна стоги
І втіха, і сміх без кінця.
Липневої днини краса,
Липневої нічки зірки,
Як сяли в горі небеса,
А в серці надії-думки.
Протяжні напиви стрекіз,
Задуманий плюскіт ріки,
І шелести листя беріз,
Північні в імлі світляки.
І все, що в моїй стороні,
На хвильку до мене дійшло,
Розбуркати в серці на дні
Тужливих пісень джерело.

І навіщо розбитою груддю
я вдихаю живий аромат.
І пригадую луки розлогі
і забутий, занедбаний сад?
Свіжий запах пахучого сіна,
він пече мене гірше огня,
Він згадав мені в ніч невеселу
про колишнії радощі дня.

З НІМЕЦЬКОЇ

Йоганнес Р. Бехер

РОЗКЛАД

1

Наші тіла вже тлінні,
Нас похоронить хор:
Ми — вечори замріяні,
Зариті під морем бур.

Кров гаряча засохла,
Сукровиця стекла...
Рот, слух, око вкривають —
Тьма, сон, вітер, земля.

Червів ліниво бурих
Вузько скручений хід.
Грюкіт. Рокоти бурі
З довгих, кривавих повік.

... «Хто ж я? Розбитий підмурок?
Колона сумна, мовчазна?
Дерево смутку понуре,
Що дивиться з кручі до дна?»

Запах падла солодкавий
Сповнив голову, простір, день...
Квіти, шелест у травах, —
Птиці — джерела пісень...

«Так — зогнилий пень...»
Шкапи стогін і хрип.
Під мигтючим бігом небес
Раптом жахливий крик.

Бубон. Туба. Тромбон.
Грім. Дикого полум'я сніп...
Литаври. Ударний тон.
Дріб барабанів. Гріб...—

2

Світе, тобі життя своє
З довір'ям дав я до рук...
І тіло бідне — ось гниє,
Але ж отчизну бачить дух.
Наче ти сном бережеш мене,
Руки сплять і рот.
Білий дню, ти рвеш мене
Знов на сотні турбот.

Де ж той вихід, порятунок?
Сліпну... біль... дурман...
Ах! Що жоден поцілунок
Вже не зцілить ран!
Що не знайду, де той вихід...
Тут моя вина:
Повідь. Кров. Пожежі вихор.
Розпач і ганьба!

Дню, терпкий ти гірш од сліз!
Ніч, порай мене!
Бруд, каліцтво, зрив, розріз —
Ложе крижане...
Хай далеко мертвий мир!
Смерте, геть! не стій!
Ти розквітни сяйвом зір,
Рідний краю мій!

3

Стану колись при дорозі один,
Замислений рухом міських машин,
Обвіяний вітром весни золотим
І матовим світлом крізь льот хмарин.
Замріяні постаті, в білому всі,
Торкатись рук моїх будуть,
А в небі, в повній красі
Одчиниться брама чуда.

Луки, діброви вгору попливуть.
Покотяться води. Мости.
Склепіння. Широкі річки потечуть
І гір голубі хребти.
Гуркіт червоний зроста і зроста.
Потвори. Землею плюють.
Паща роззявлена — сонце в устах.
Повстання, регіт, крик і лють.

Затьміння. Навколо різня.
Щоб кров'ю земля впилась...
Коли ж ми діждем судного дня?
Хутко чи, може, ще час?

Коли залунає фанфари гнів,
Коли ті моря заревуть?
З багнів і з хащ, з могил і з тернів
Прокинеться сонний люд?..

В ВІЧНОМУ БУНТІ

В вічному бунті
проти фортеці
душителів лютих,
що ріжуть овець.
Рвіть, розбивайте
пута-гадюки,
темінь лихварську
і палаци дук!
Ось на престолах
луснуть тирани,
і зникне неволя
з імлою оман.
Ось, затремтять
спадкові канібали!
Вже не тільки багатим
належить земля.

Щасливі убогі,
Розбийте й минайте!
Невинний і добрий
Живе без майна.
Тільки лихий
заривається в землю,
без ґрунту висить
в підземеллі без-дна.

Хаші співають
круг півдня сумирних.
Праведний рай,
і спокій, і мир...
Злих розбивають
гори та скелі...
Раби! вилізайте
з отруйних проваль!
Зорі зелені —
це мертві пророки,
розп'яті, вбиті
в Ваалів день.
В кратері лави,
в безодні глибокій —
зрадники брата:
примарний сон.

На площах ще й досі
кишить од убивців,
за поясом ніж,
рушниця в руках;
їхні приклади
топчуть закони,
бомби, мов бурі,
поширюють жах.

Над минущою цвіллю
розправте крила!..
У в'язниці
джерела дерев!..
Проснулись ваші
подвір'я засипані!
Вихор панічний
сміття розмів.

Але хутко кінець цій роботі:
впадуть наостанку —
з ревом пропасниці
вискочить танк,
корчі зібгають
на бруку катів.
Стяги червоно замають
поверх голів.

Луїза Брахман

КОЛУМБ

«Чого ти, Фернандо, турботний, блідий?
Напевне, звістка сумна?»

«Я стримувать далі не можу людей,—
Готуйтесь! Рятунку нема.

Якщо не покажеться берег за мить,—
Пропало! Загинете ви!

Бо військо, як море бурхливе, шумить
І вашої прагне крові».

І ледве лицар це слово прорік,—

В каюту ввірвався народ,

І брязкіт мечів, і прокльони, і крик,

Мов хвилі розбурханих вод.

А в поглядах диких і жах, і одчай,

Обличчя смертельно бліді:

«Дурисвіте! де твій обіцяний край?

Рятуї нас тепер у біді!»

«Як їжі не маєш, давай свою кров!»

«Кров!» — скрикнуло військо грізне.

Герой протиставить одвагу й любов,

Щоб море спинити страшне.

«Спасе моя кров вас,— беріть і живіть!
Та доки на сході ще раз
Покажеться сонце вогнисте на світ,
Пождати благаю я вас.

Як тільки воно не покаже землі,
Я радо віддам свою кров,—
А доти дозвольте ще жити мені
І вірте в правду й любов!»
Повага героя і погляд твердий
Ще раз бунтарів поборов;
Вони не торкнули спокійних грудей,
І не пролилась його кров.

«Ще раз, хай буде! Як сонце ж зійде
І знов не покаже землі,
Тобі вже рятунку тоді не буде,
Заплатиш за брехні свої!»
І склалась між ними умова важка,
Вернулась жахлива юрба,—
Хай ранок рожевий покаже, яка
Змінлива героїв судьба!

Згасало сонце в синій млі,
В геройськiм серці біль...
Сказано ріжуть кораблі
Безмежний простір хвиль.
Засяли зорі, та нема
Надійної зорі!
І не приносить ніч німа
Спасенної землі.

І цілу ніч герой не спить
З турботою в душі:

На захід поглядом летить
В задумливій тиші:
«На захід пташкою лети,
Кораблю любий мій,
Хоч перед смертю, до мети
Моїх найкращих мрій!
Просторе неба голубий,
Зглянься на мій народ!
Не дай їм згинуть без надій
В безодні диких вод!»

Отак він журился за бідних людей;
Цить! Знову хтось вийшов на док?
«Ти знову, Фернандо, сумний і блідий?
Що значить поспішний твій крок?»

«О, любий пане! Тепер — кінець!
На сході вже сяйво встає!..»
«Мовчи, мій любий! Небесний творець
Всім людям світло дає.
Для мене він сонце не зверне вбік,
На смерть готова вже путь...»
«Прощайте, пане, прощайте навек!
Я чую — вже вбивці йдуть!»

І ледве лицар це слово прорік,
В каюту ввірвався народ,
І брязкіт мечів, і прокльони, і крик,
Як море схвильованих вод.
«Я знаю, чого ви. Готовий я;
Мене не вкинете в вир,—
Та знайте: вже близько, хутко земля!..
О, боже, дай людям цим мир!»

Забрязкала зброя... скажений крик
Нараз пронизав далечінь.
Герой у ту мить головою поник,
Готовий у чорну глибінь.
Рятунку для нього нізвідкіля...
Зухвалі матроси... І враз: «Земля!
Земля! — залунало,— Земля!»

Блискуча смуга, мов багрове скло,
Над морем погідним горить.
Осяяне сонцем, що з моря зійшло,
Всміхнулося щастя за мить.
Чого лише здогад надіятись міг,
Те дійсністю стало тоді;
І впали своєму герою до ніг
Вояки одчайні, бліді.

Вальтер Газенклевер

ВПЕРЕД, ДРУЗІ-ЛЮДИ!

В корчах ридання жіночі,
Діти на руках батьків;
Все далі то точиться поїзд
По містах...
Духи померлих, пошліте
Звістку нашої тривоги!
Поверніться в третій годині,
Як поле бою перешукають вони.
Світити, рятувати.

Віночки надії розсівають.
Нема рятівників!
Не впаде йому людність до ніг,
Обтяжена виною легіонів.
На базарах провінції
Перед несвідомими,
Перед обдуреними —
Вони розвели
Пожежу вічної війни.

Вояки Європи! Спустошені храми
Вже не врятують ваших країн.

Вояки Європи! Горожани Європи!
Вчуйте голос, що вам брат послав!
Він припливає
Із морів співучих,
Із нор кораблів,
Миша і щур.
Востаннє заgrimіли дула,
Цвітуть цитрини
На березі моря.

На коліна, війська! Голови похиліть!
Припиніть мордівничий день.
Ви, князі на престолах,
Злазьте вниз,
Плачте на гробі померлих;
Спокій,— примир'я вже йде.

Але ти, могутній народе,
Просвітлене людство:
Золоті банки, маєтки магнатів
Припадають тобі.
Надвір із казарм і галер,
Вузькогруді, безсонні!
Земля перед вами лежить.
Вперед, друзі-люди!

Фрідріх Геббель

ДИТИНА НАД КРИНИЦЕЮ

(Переспів)

Дитина прокинулась! Нянько, вставай,
А нянька — ї не ворухнеться.
Сонце сміється, співає гай,—
На луках стадо пасеться.

Нянько, прокинься! Дитина встає!
Виходить надвір — без няні,—
Біжить до криниці... на стежці стає,
Зриває квіти весняні.

Щось няньці сниться, бо солодко
спить,

І не розплющує ока.
А біля криниці — дитина стоїть...
Нянько! Криниця глибока!

Цямрина низенька,— прокинься, стара!
Біжи, одверни пригоду!
Дитині набридла звичайна гра —
Дитина дивиться в воду.

Дитина нагнулась, не чує біди,
І бачить веселе обличчя;
Голівка русява сміється з води,
Вітає дитину і кличе.

Дитина махає: Сюди! Сюди!
Ляля! Вилазь на цямрину!
А тінь і собі киває з води:
Дитинко, ходи у долину!

Дитина зробила рішучий рух...
(Нянько! Ти спиш іще й досі?)
Аж раптом випали квіти із рук —
Зникло лице і волосся!

Чарівний образ — як не бував —
Затремтіли скалки на водиці —
Дитина здригнулась — острах обняв —
І миттю геть од криниці!

Генріх Гейне

КНИГА ПІСЕНЬ

Власні жалі, власні муки
Тут у книжку цю ввілляв я;
Хто цю книжку візьме в руки,
Тому серце показав я.

Г. Гейне

ЮНАЦЬКІ СТРАЖДАННЯ

ПРИМАРИ СНІВ

1

Я снів колись про любощів огні,
про мирт і резеду в косі шовковій,
солодкі губи та гіркі розмови,
смутих пісень мелодії смутні.

.

Давно ті сні розтанули в незриме,
розвіялось найкраще з тих уяв,—
зосталось тільки те, що я вливав
бурхливим полум'ям у ніжні рими.

Сирітко-пісне! Й ти розвійся в світ!
Шукай ту мрію, що давно пропала,
і передай, коли б її догнала,
тій легкій тіні легіт— мій привіт.

2

Ніч на очах лежала,
уста свинець скував...
З німим умом і серцем
в гробі на дні я спав.

Не знаю й сам, як довго
спав я в сирій землі...
Прокинувсь, бо в могилу
постукав хтось мені.

«Може, ти встав би, Генріх?
Надходить вічний день,—
мерці вже повставали
для радощів, пісень».

Кохана, як я встану?
В мене ж очей нема,—
я виляв їх сльозами,
а в ямах вічна тьма.

«А я зцілюю, Генріх,
ніч із очей твоїх,
ти янголів побачиш,
побачиш небо втіх».

Кохана, як я встану?
Ще з серця кров тече,

там, де його вколото
гостре твоє слівце.

«А я до серця, Генріх,
долоню притулю,
загою в серці болі,
втамую кров твою».

Кохана, як я встану?
Кривава й скронь моя,—
як я zostавсь без тебе,
її прострелив я.

«Своїм волоссям, Генріх,
я рану затулю,
і вилікую, любий,
головоньку твою».

І так благала щиро,
я витримать не міг,
хотів помалу встати
і впасти їй до ніг...

Та враз відкрились рани,—
знов буйно кров моя
з виска й грудей поллялась,—
і тут прокинувсь я.

3

Лежу і сплю... І в тихім сні
пропав мій біль, мій жаль,—
аж тут з'явилася мені
щонайгарніша з краль.

Вона мов з мармуру бліда,
перлистий блиск в очах, —
шовкові коси, мов вода,
спливали по плечах.

Дівча мов з мармуру бліде,
так тихо-тихо йшло,
дівча, мов з мармуру бліде,
на груди мені лягло.

Як дуже серце б'є моє!
там болю й щастя слід,—
а в кралі серце вже не б'є—
воно — холодний лід.

Хоча й обличчя — білий сніг,
а в серці — лід, не кров,
та рай кохання знаю я
і владарку любов.

Хоча й обличчя — білий сніг,
мої уста бліді —
не бійся любих рук моїх,
ласкава ж я тобі».

Мене обняв холодний лід,
а в серці біль і жаль...
Запіяв півень — сон мій зблід
про найгарнішу з краль.

4

Я чарами слова з ночі
накликав блідих облич,
а зараз їх рій не хоче
вертатись у вічну ніч.

Забув я з жаху й розпуки
слово — приказувать їм,
і зараз мене ці духи
вже тягнуть у млистий дім.

Вступіться, демони темні!
Лишіть, не тягніть мене!
Нехай мені дні приємні
тут сонце освітить ясне!

Я квітки чарівної всюди
шукатиму ночі й дні,—
бо чим же життя моє буде,
коли не кохати її?

Хоч раз її палко обняти,
до серця на пару хвиль,
у щоки й уста цілувати,
відчути блаженний біль.

Хай раз хоч уста її милі
промовлять мені «люблю»,
а потім я піду в тій хвилі
за вами у темну млу.

Рій духів кивнув головою,
згодивсь на благання страшне,—
і ось я, любко, з тобою...
Скажи: кохаєш мене?

З ЦИКЛУ «ПІСНІ»

1

Вранці я встаю й гадаю:
прийдеш цього дня?
Ввечері впаду й ридаю:
знов її нема!..

А вночі в німім одчаю
я не сплю, лежу...
Мрійно, ніби в сні блукаю,
цілий день броджу.

5

Ти страждань моїх колиско,
домовино юних мрій!
Прощавай, прекрасне місто,
де в могилі спокій мій.

Прощавай, святий пороже,
тут любов моя в тобі;
прощавай, куточку гожий,
де я вперше стрів її!

Якби ми й не зустрічались,
серцевладарко моя,
то ніколи б так не сталось,
що такий нещасний я.

Я благаанням не посмів би
турбувать дівочих мрій,
тільки нишком жити хотів би
там, де віє подих твій.

Що ж, як гострими словами
ти женеш мене відціль!
В голові одчай без тям,
в хворім серці лютий біль.

Я потягну на мандрівку
ноги змучені свої,
і складу сумну голівку
в чужині, в сирій землі.

6

Постривай, моряче буйний,
в гавань хутко й я піду!
Лиш Європу попрощаю
та й дівчину молоду.

Плинь з очей, кривавий струмку,
з серця хлинь рясніш, дощу!
Я кривавими словами
всі страждання запишу.

Що ж ти, любко, затремтіла
перед кров'ю в перший раз?
Скільки ж літ, блідий, кривавий,
я стояв з тобою враз!

Ти ще знаєш давню пісню
про ту Єву та змію,
що звела колись Адама
диким яблуком в раю?

Лиха всі од яблук завжди! —
Єва смерть принесла теж,
Еріс Трою запалила, —
ти ж вогонь і смерть несеш.

7

Заглядають замки й скелі
в чистий Рейн, неначе в скло,
а кораблик мій веселий
крає в сонці вод срібло.

Я дивлюсь на хвилювання,
на забаву хвиль ясних,
нишком давні почування
в грудях родяться сумних.

Хвилі річки ваблять злудно,
посміхаються й мені.
Знаю цю красу облудну!
Ніч і смерть у них на дні.

Зверху втіха, в грудях зрада,
Річка—дівчина моя!
В неї теж така принада,
так всміхається й вона.

8

Спершу думав я, що болів
не знесу таких ніяк,
але зніс таки поволі,—
не питайтесь тільки, як?

9

Тепер помирімся знову,
ви, любі квіточки!
Почнімо безжурну розмову,
радіймо, як діточки.

Трояндо з рожевим личком,
ти, біла конвалія,
і ти, семип'ятний гвоздичку,
і ти, незабудко моя,

Єднайтеся всі зо мною,
бо всіх я вас люблю,—
лише з резедою злою
до спілки не вступаю.

З ЦИКЛУ «РОМАНСИ»

Гренадери

До Франції два гренадери йшли,
Що в Росії були в неволі,
А як у німецькі квартири прийшли,
Схилили тут голови кволі.

Обидва почули тут вістку сумну,
Що Франція впала на полі,—
Розбито, розтрощено силу страшну,
А сам імператор в неволі.

Заплакали два гренадери сумні,
Як звістка настигла погана,—
Один з них каже: «Як гірко мені,
Горить моя давня рана».

А другий каже: «Я пісню скінчив,
Хотів би з тобою вмерти,

Та дома я жінку і діток лишив,
Що ждуть десь голодної смерти.

А що мені тут до дітей і жони?
Я прагну кращої долі;
Хай у жебри йдуть, як голодні вони,—
Бо мій імператор в неволі.

Одну мені просьбу, друже, вволи:
Якщо я тут сконаю,
До Франції трупа мого візьми,
Сховай у французькім краю.

На серце мені поклади медаль,
Що маю її за відвагу,
До рук рушницю в труну подай
Та й прив'яжи мені шпагу.

Так буду лежати я, вірний солдат,
В могилі, як варта остання,
Аж поки не вчую ревіння гармат,
І тупіт, і коней іржання.

То сам імператор проїде мій гріб,
І зброя буде бряжчати,
Тоді-то я в зброї покину свій гріб,
Імператора знов захищати».

Звістка

Мій джуро, встань, сідлай мерщій,
і миттю на коня!
Жени чимдуж крізь поле й ліс
до замка короля.

Залізь до стайні й підожди,
аж конюх надійде,—
Спитай, яку Дункан дочку
в заміжжя оддає?

Якщо «чорняву» — скаже він,
то хутко звістку дай,
а як «русяву» — скаже він,
не дуже поспішай.

Раніш до лимаря зайди,
мотузку там купи,—
і мовчки їдь, помалу їдь,
вези її сюди.

ЛІРИЧНЕ ІНТЕРМЕЦЦО

1

Як був чарівний місяць май,
всіх квітів розквітання,
тоді ж і в мене в серці
розквітло враз кохання.

Як був чудовий місяць май,
всіх пташків щебетання,
тоді ж я їй признався
про тугу та й бажання.

2

Із сліз моїх зродилось
багато пахучих квіток,
мої ж зітхання дзвонять,
як хор солов'їв пташок.

Якщо ти мене кохаєш,
всі квіти дарую тобі,
а в вікнах твоїх задзвонять
піснями солов'ї!

3

Я хочу в келих лілеї
втопити душу свою,
хай подихом дзвонить з неї
пісня про любовку мою.

Нехай поцілунком любки
та пісня тремтить і щемить,
так, як чарівні губки
колись у солодку мить.

4

Стоять неповоружно
зірки в височині
і дивляться так тужно,
закохано-сумні.

Ведуть вони розмову,
в ній стільки гарних слів,
та жаден з філологів
їх мови не зрозумів.

А я твою мову вивчив,
і вже не забуду, ні!
Граматиною служило
обличчя любки мені.

5

На крилах пісні, коханко,
тебе понесу в той край,
там, де над луками Гангу
я знаю куток, як рай.

Де в нічку в місячнім світлі
рожево сади цвітуть,
де лотоси розквітлі
на рідну сестричку ждуть.

Фіалки ніжно хихочуть
і дивляться всі до зірок,
а рожі нишком шепочуть
до себе пахучих казок.

А мудрі, смирні газелі
слухати йдуть у садки;
здалека шумлять веселі
хвилі святої ріки.

Там сядемо вдвох із тобою
під пальмовим листом,
щоб пити щастя в спокою
і снити блаженний сон.

6

Лякає лотос-квітку
 те сонце золоте,
 вона схиляє голівку
 і мрійно вечора жде.

Її коханок-місяць
 промінням збудить зі сну,
 вона ж йому любо одкриє
 несмілу вроду ясну.

Цвіте, і горить, і сяє,
 підвівши голівку свою,
 і пахне, тремтить, і плаче
 з кохання — важкого жалю.

7

У Рейні, в ріці прозорій,
 одбився в хвилях, зі скель,
 з хрестами на соборі
 святий, великий Кельн.

Єсть образ у тій святині
 на шкірі золотій,
 в мого життя пустині
 він промінь найкращий мій.

Між янголами й квітками
 мадонну там бачив я,
 вона ж очима й вустами
 достоту — любка моя.

Той світ дурний, той світ сліпий,
щодня недоладніш бачить,
плете про тебе, друже мій,
що ти непорядної вдачі.

Той світ дурний, той світ сліпий,
тебе він пізнати не зможе;
не знає, які поцілунки твої
палкі, та солодкі, та гожі.

Хоч тепер признайся, квітко,
чи не мрія ти, лишень,
що в мізку поета влітку
виринає в душний день?

Але ж ні, ці пишні губи,
цих очей чарівний зір,
отаке дівчатко любе
не вмістить поетів твір.

Василісків та вампірів,
та драконів, та почвар —
тільки цих казкових звірів
міг створить поетів жар.

А тебе, таку лукаву,
та красу очей твоїх,
злудну посмішку ласкаву —
і поет створить не зміг.

10

Ніби з піни хвиль народжена,
 сяє дівчина моя,
 за чужого вже погоджена —
 наречена з цього дня.

Серце, серце, всепрощаюче,
 не кляни, закам'яній,
 і прощай, не нарікаючи,
 зраду дівчині дурній!

11

Нещасна ти... Тому мій гнів мовчить;
 красо моя, нещасні ми удвох,
 аж доки смерть нам серць не
 розтрощить,
 красо моя, нещасні ми удвох.

Хоч бачу глум у тебе на устах,
 хоч гордо так хвилює грудь твоя,
 і хоч зорить зухвалий блиск в очах,—
 а все ж нещасна ти, така ж, як я.

Незримий біль приховує твій сміх,
 ще слід таємних слізок не засох,
 таємні рани в грудях є твоїх,—
 красо моя, нещасні ми удвох!

12

Ой, що ж то за сурми й труби
 і дзвони флейт, скрипок?
 Мое дівчатко любе
 танцює шлюбний танок.

Отож там бубни та дзвони,
сопiлки й котли гримлять;
тим часом плаче та стогне
хор добрих янголят.

13

А як малi квіти знали б
у грудях рани мої,
зi мною заридали б,
загоїли б біль мені.

А як соловейки знали б,
який я хворий, сумний,
то весело заспівали б,
розважили б смуток мій.

А як моє горе знали б,
на небі зірки ясні,
то з неба позлітали б
подати потіху мені.

Та їм це знати несила,
відомий мій біль лиш одній,
вона ж бо сама розбила,
розбила серце мені.

14

Через віщо ж ті рожі бліді?
Кохана, скажи мені!
Через віщо в зеленій траві
блакитні фіалки німі?

І чого жайворонків пісні
в повітрі такі сумні?
І чому ті квітки запашні,
а пахнуть, мов труп, мені?

Чом те сонце згори на поля
ле світло холодне в імлі?
І чому така сіра земля,
і порожньо, як в землі?

І чому так сохну, так нидію я,
чого моє серце сумне?
О, скажи мені, люба моя,
чом кинула ти мене?

15

Тобі розповіли чимало,
жалілися про все,
а що моє серце терзало,
вони не сказали про це.

Вони головами хитали
і з мухи робили вола,
лихим мене всі назвали,
а ти їм віри йняла.

Та те, що було найгірше,
ніхто з них, мабуть, не знав,
Найгірше й найдурніше
я нишком у грудях ховав.

Я в небо вже не вірю,
що попик каже — хай!
В твоє лиш серце вірю,
це мій небесний рай.

Я в бога вже не вірю,
що каже піп — дарма!
В твоє лиш серце вірю,
других богів нема.

І в чорта я не вірю,
брехня, що й пекло є!
В твої лиш очі вірю
і в серце зле твоє.

Ти найдовше була мені вірна,
втрачалась на мене багато,
давала розвагу й пораду
на скруту мою безмірну.

Годувала й поїла потроху,
і грошей мені позичала,
білизну мені придбала,
і паспорт дала в дорогу.

Хай бог тебе, серце, ховає
від холоду й спеки довіку,
нехай за твоєю опіку
ніколи не пам'ятає.

18

І сині фіалки її оченят,
троянди щічок і білі лілеї
маленьких, ніжних її рученят
цвітуть та цвітуть, та горять,
і тільки серце засохло в неї.

19

Самітний кедр півночі
на голім стоїть верху,
сповитий білою млою,
дрімає в льоду, в снігу.

Він снить про горду пальму
в південній стороні,
що мовчки й самотньо тужить
на кручі, пекучій стіні.

20

Картини забутих років
з могили підвелись,
показують, як біля тебе
я жив раніш колись.

Щоднини блукав я мрійно
по всіх вулицях самий,
всі люди дивились за мною,
який я сумний і німий.

Вночі було мені краще,
людей на дорогах нема,

і так ми блукали мовчки —
я й моя тінь німа.

Мій крок розлягався лунко,
як я на мосту ходив,
а місяць, продерши хмари,
так сумно мені світив.

Під домом твоїм пристану,
на вікна дивлюсь ясні,
погляну в твоє віконце,
то серце рветься мені.

Я знаю, з вікна не раз ти
дивилась, куди я йду,
і бачила в місячнім сяйві
мене, мов колону бліду.

21

Юнак кохає дівчатко,
а ця вже другого знайшла,
а другий іншу кохає,
що заміж за нього пішла.

Дівчатко зі злості заміж
за першого-ліпшого йде,
зустрівши його випадково,
а хлопцеві жаль буде.

Історія це стародавня,
та завжди буде нова,
і рветься серце в того,
з ким трапиться вона.

З великого свого страждання
роблю я маленькі пісні,
їх крильця, такі голосні,
літають до серця кохання.

Знайшли вони шлях до любки,
та знову вернулись і плачуть,
і плачуть, сказати не хочуть,
що бачили в серці голубки.

Філістри в недільних шатах
виходять на луки і в ліс,
і скачуть, раді, мов телята,
що гарна природа скрізь.

Примруженим дивляться оком,
як гай романтично зацвів,
а довгі вуха глибоко
всисають спів горобців.

А я запинаю віконця
в кімнаті чорним сукном,
примари мене й за сонця
відвідують тут гуртом.

Колишне кохання зринає,
із царства мерців устає,
сіда біля мене й ридає,
і серце в'ялить моє.

24

Як тільки вчую пісню,
колишню пісню твою,
то трохи груди не тріснуть
з одчаю та жалю.

І так мене туга тягне
у гай, на зелений шпиль,
там у сльозах розтане
мій непомірний біль.

25

Так дивляться тужно всі квіти
до світлого сонця вгорі;
до світлого моря всі ріки
направили русла свої.

До світлого мого кохання
літають пісні голосні,
візьміть мої сльози й зітхання
з собою, тужливі пісні!

26

З казок старих киває
біла рука вві сні,
хтось дзвонить та й співає
про край чудес мені.

Де спраглі пишні квіти
в загравах золотих
до себе шлють привіти,
мов пари молодих.

Дерева розмовляють,
немов співочий хор,
дзвінкі джерела грають,
мов музика, з-під нор.

Бринять пісні кохання,
не вчуєш їх ніде,
аж доки чар кохання
зчарує вже й тебе.

Коли б туди добутись,
потішить тужну грудь,
і всіх страждань позбутись,
щасливим, вільним быть!

Той край утіх коханий
мені так часто снівсь,
та встане сонце вранці —
і він, як шум, розпливсь.

27

Блискучого ранку влітку
сам я блукаю в саду.
Квітки гуторять і шепочуть,
а я... я безмовно йду.

Квітки гуторять і шепочуть,
і мовить їх погляд жалький:
«На нашу сестричку не сердься,
юначе сумний, блідий!»

28

Вони мене мучили й злили,
до серця допекли,
одні з них — тим, що любили,
а другі — тим, що кляли.

Вони мені хліб отруїли,
отрути в склянку влили,
одні з них — тим, що любили,
а другі — тим, що кляли.

А та, що найгірше вразила,
найгірше мені допекла,
ніколи мене не любила,
ніколи й не кляла.

29

Лежить гаряче літо
на личеньку твоїм,
лежить зима холодна
у серденьку малім.

Та всьому буде зміна,
голубонько ясна!
Зима буде на личку,
а в серденьку весна.

30

Коли розлучаються двоє,
то руки собі подають,
зітхають вони обоє,
без ліку сльози ллють.

А ми ж і не зітхали,
і сліз не лили в той час —
ті сльози й ті зітхання
аж потім прийшли до нас.

31

В піснях моїх лють отрути;
чи ж може інакше бути?
Сама ж ти в життя цвітуче
вливала отруйну лють.

В піснях моїх лють отрути;
чи ж може інакше бути?
У серці ж моїм гадюки,
та й ти, моя любко, тут!

32

Стою на високій скелі,
і сентиментальний став.
«Чому я не пташина?»—
я в тисячний раз зітхав.

Коли б я був ластів'ятком,
до тебе злетів би вмить,
щоб під твоїм віконцем
собі гніздечко звить.

Коли б я був соловейком,
до тебе б я вмить злетів,
щоночі з зеленої липи
лунав би тобі мій спів.

Як я снігурчиком був би,
на серце б тобі я сів,
бо ти снігурцям прихильна
і гоїш біль снігурців.

33

Вві сні я гірко плакав:
приснилось, що ти в труні.
Прокинувся я, а сльози
котились обличчям мені.

Вві сні я гірко плакав,
бо кинула ти мене.
Прокинувсь — гарячі сльози
росили обличчя сумне.

Вві сні я гірко плакав,
я снів, що кохаєш ще.
Прокинувсь — а слізний потік
ще й досі з очей тече.

34

Оце ж то буря та злива
в нічку осінню шумить;
дитинко моя тужлива,
де ж ти тепер в цю мить?

В вікні, в непривітнім покою,
я бачу тебе саму,
заплакані очі з журбою
дивляться в чорну тьму.

Осінній вітер хитає
 дерева мокрі вночі;
 я їду лісом самотній
 в сірім промоклім плащі.

А як я їду, то мрія
 попереду мене пливе,
 несе мене легко в повітрі
 до дому, де мила живе.

Собаки брешуть, а слуги
 вийшли з свічками в руці,
 я з брязкотом шпорів, як буря,
 вбігаю на прикрі східці.

В привітній, теплій світлиці,
 де пахощі й килими,
 чекає на мене красуня —
 і ось обнялися ми!

Між листям вітер шепоче,
 а дуб шелестить листом:
 куди ж ти, безпам'ятний хлопче,
 з твоїм безпам'ятним сном?

У північ зимну та німу
 блукав я в гаю і ридав самотою,
 і сонні дерева розбуркав од сну;
 вони з співчуттям потрясли головою.

Ховають самогубців
поміж чотирьох доріг,
росте там блакитна квітка
тих душ, що впали в гріх.

Отам стояв і зітхав я
в порожню ніч і стуж,
під місяцем тихо хиталась
та квітка грішних душ.

Де б не був я, очі гнітять
скрізь порожня тьма ночей,
відколи мені не світить,
любко, блиск твоїх очей.

Вже погас мені сьогодні
чар кохання гарних віч.
Під ногами тьма безодні,
о, прийми, одвічна ніч!

Старі пісні, лукаві,
погані й прикрі сни
я хочу вже сховати,
добудьте ж десь труни.

Я в ній складу чимало,
а що — змовчу тепер;
труна ж хай буде більша,
ніж бочка в Гейдельберг.

Добудьте ще й ноші-мари,
товстий, міцний поміст,
щоб був далеко довший,
як в місті Майнці міст.

І велетнів дванадцять
здалека приведіть,
сильніших, ніж Санкт-Хрістоф,
що в храмі в Кельні стоїть.

Нехай однесуть труну ту
і вкинуть у море, в глиб,
бо тій труні великій
великий личить гріб.

Нащо ж труни такої?
Навіщо гріб такий?
Я в нім складу й кохання
та й біль надмірний свій.

З ЦИКЛУ «ПОВОРОТ НА БАТЬКІВЩИНУ»

1

Не знаю, чого та й від чого
такий на серці сум,
що казка з часу старого
мені не сходить із дум.

В повітрі холод і тіні,
так тихо Рейн дзюрчить,
вгорі, в вечірнім промінні
вершок гори блищить.

Сидить на шпилі крутому
красуня чарівна,
в намистечку золотому,
і чеше косу вона.

Гребінчик золотом сяє,
бринить її дивний спів,
ця пісня чарівна має
потужний такий мотив.

Плавця у човні веселім
схопив невгамовний біль;
забув він підводні скелі,
він дивиться тільки на шпиль.

Гадаю, що хвиля покрила,
нарешті, плавця й човна,
а це Льорелляй зробила
і пісня чарівна.

2

Чогось так серце тужить,
хоч весело світить май;
я став, зіпершись до липи,
на башти старої край.

Внизу вода блакитна,
то тихий під містом рів,
пливе в човенці хлопець,
він вудить і насвистує спів.

По той бік привітно мріють
сади й огороди скрізь,
дрібненькі воли та люди,
і дачі, і луки, й ліс.

Дівки полотна білять,
забави в траві ведуть;
а млин діамантами сипле,
здалека колеса гудуть.

На сірій вежі старезній
вартівня-будка стоїть,
там вояк в червонім жупані
вартує біля воріт.

Рушницею грається вояк,
залізом на сонці мигне,
бере на плече й салютує,—
коли б він застрелив мене!

3

Блукаю в гаї й ридаю,
а дрозд на гілці сидить,
пурхає й гарно співає:
та що ж тебе болить?

Сестричка-ластівка, серце,
розкаже тобі мій біль,
бо звила вона кубельце
над любки вікном собі.

Рибалонько вродлива,
човен на берег звертай,
сядь біля мене, поруч,
і білу ручку дай!

До серця схили головку,
не бійся, красо моя,
ти ж морю довіряєш
човничок свій щодня.

А в мене серце — море,
хвилює, б'є, шумить,
і скарб коштовних перлів
на дні його лежить.

Вже вирнув місяць-мрійник,
і хвилі мерехтять;
тримаю кохану в обіймах,
а наші серця тремтять.

В обіймах чудо-вроди
любо в піску лежать;
не вслухайся в вітер та в води!
Чом руки твої дрижать?

«Таж це не вітер говоре,
то пісня дівчат морських,—
це сестри мої, що море
колись проковтнуло їх».

Ось вихор надяга штани,
з води шаровари білі.
Періщить хвилі з усїї снаги,
що стогнуть, ревуть озвірілі.

З брудних небес дощі шумлять,
шумлять краплисті зливи,
неначе хочуть ніч заллять,
втопити й море сиве.

До щогли вчепилась чайка сумна,
голосить, кричить в одчаї,
і крильми лопоче,— комусь вона
нещастя провіщає.

До танцю буря свище,
шумить, гуде сильніш;
гей, як плига кораблик
в веселу й буйну ніч!

Живі водянії гори
в морі хребти підняли;
тут чорна безодня зітхає,
там сунуть білі вали.

Прокльони, блювання й моління
лунають зі всіх кают,
до щогли вчепивсь я й гадаю:
«Чому я не дома, а тут!»

Вечірній час надходе,
і море в імлу вдяглось;
таємно рокочуть води,
щось біле з хвиль підвелось.

Русалка вирнула з хвилі,
зі мною сидить на піску,
а білі перса пробили
серпанкову одіж тонку.

Мене обняла русалка
так міцно, що в серці біль.
Ти тиснеш занадто палко,
вродлива німфо з хвиль.

«Того тебе тисну, хлопче,
в обіймах, що ти палкий,
бо серце зогрітись хоче,
а вечір холодний такий».

А місяць, щораз блідіший,
але з хмари свою світить,
твій погляд щораз вогкіший,
вродлива німфо з хвиль.

«Мій зір не вогкий од горя,
не плачуть очі мої,
а в них, як я вийшла з моря,
зостались краплинки дві».

Чайки ридають криком,
на морі грізний вий;
чом серце так б'ється дико,
вродлива німфо з хвиль?

«Те серце невгамовне
так б'ється, навісне,
бо любить тебе невимовно,
кохане створіння земне».

11

Як ранком повз твого дому
доводиться йти мені,
зрадію, дитинко люба,
як бачу тебе в вікні.

Твої чорнобриві очі
стежать за мною тоді:
о, хто ти, хворий чужинче,
і що бракує тобі?

Я єсть поет німецький,
в Німеччині знають мене,
хто згадує ймення найкращі,
той, певне, й моє спом'яне.

А біль мій, дитинко, мають
багато в німецькім краю;
хто згадує муки найгірші,
той, певне, згадає й мою.

На обрію далекім
встають, мов образ у склі,
старинні вежі міста,
сповиті в вечірній млі.

Кружавить вогкий вітер
сивавий шлях у воді,
тужливим тактом веслує
весляр у моїм човні.

Ще раз підвелосся сонце
і вказує на землі
те місце, де я втратив
щонайдорожче мені.

Велике, мрійне місто,
тобі вітання шлю;
ти в лоні своїм колись-то
тримало милу мою.

Скажіть ви, башти й брами,
де тепер мила моя?
Таж вам я її довірив,
на вас покладався я.

Та башти й мури не винні,
бо як було рушитись їм,
як любка з пакунками
покинула місто й дім?

Ворота ж її пропустили,
щоб хутче втекла вона,
бо дурні на все дозволять,
що зволить дівка дурна.

14

Як можеш ти спать спокійно
і знати, що я живу?
Ще вернеться давній гнів мій,
і я свої пута порву.

Чи знаєш пісеньку давню?
Із гробу хлопець встав
і в північ свою коханку
з собою в могилу взяв.

Повір мені, вродлива,
що в мене ще стільки сил!
Бо я ще живий і сильніший
за всіх мерців з могил.

15

Стою в неясних мріях,
в портрет вдивляюсь твій,—
і нишком любий образ
стає цілком живий.

Німі уста розкрились,
і в них чарівний сміх, —
мов дві сльози скорботи
блищать в очах твоїх.

І в мене теж з обличчя
струмочок сліз пливе,—
ох, важко так повірить,
що втратив я тебе.

16

Роки ідуть і відходять,
народи вкриє земля,
ніколи ж не згине кохання,
що в серці ховаю я.

Хотів би ще раз тебе бачить,
до ніг тобі впасти хоч раз
і вмерти з єдиним словом:
«Мадам, я кохаю вас!»

17

Чого ж тій слізці самотній?
Од неї мій зір змутнів.
Одна ж вона зосталась
в очах моїх з давніх днів.

Були в неї світлі сестри,
лилось їх багато колись,—
та всі, як ті муки та втіхи,
у вітер і в ніч розпливлись.

І наче в імлі розпливлися
зірки блакитно-ясні,
що усміхом горе й утіху
вливали в серце мені.

Ах! — і моє кохання
мусило з димом піти.
Самітна, давня сльозинко,
тепер розпливися й ти!

18

Оце ж то раз негода,
і буря, і дощ, і сніг;
сиджу під вікном і дивлюся
у тьму нічних доріг.

Он блимає вогник самітний,
колишеться світло бліде,
з ліхтариком квола бабуся
хильцем через вулицю йде.

Ходила, мабуть, накупити
яець та борошна,
і масла: — дорослій доні
яечню спражить вона.

А доня дрімає в кріслі,
вдивляється в світло бліде,
злотиста коса покрила
обличчя її молоде.

19

Гадають, що з кохання
я так змарнів і схуд,
нарешті й сам я повірю
в те все, що каже люд.

Дитинко блакитноока,
тобі говорив я не раз,
що я тебе так кохаю,
що в серце нудьга впилась.

Та тільки це все казав я
в комірчині німій,
та завжди чомусь мовчав я
в присутності твоїй.

То янголи недобрі
стуляли уста мені;
і ось через них я, серце,
нещасний такий в ці дні.

20

Кожний пальчик твій лілейний
я ще раз розцілував би,
притискав би їх до серця
і в риданнях зомлівав би.

Світлі очі фіалкові
день і ніч я бачу всюди,
їх солодка синя тайна
розриває болем груди.

39

Я хотів би, щоб всі мої болі
ввіллялись в слово одно,
щоб з радісним вітром на волі
до тебе летіло воно.

Злетіло б до тебе, мила,
те слово, повне сліз,
щоб ти його чула щохвилі,
щоб ти його чула скрізь.

І ледве ти пізньої ночі
примружиш очі ясні, —
те слово тобі зашепоче
навіть в найглибшій сні.

40

Ти маєш брильянти і перли,
що люди бажають, усе,
ти маєш найкращі очі, —
чого ж тобі, любко, ще?

Про очі твої найкращі
я цілу армію вже
придумав пісень невмирущих, —
чого ж тобі, любко, ще?

Твої прекрасні очі
мене так мучили все;
ти ж ними мене погубила, —
чого ж тобі, любко, ще?

ДОННА КЛАРА

По садочку звечорілім
ходить донечка алькада ¹,
а із замка долітають
згуки сурми та литаврів.

¹ Алькад (ісп.). — суддя.

«Вже мені нестерпні танці
та нудні слова улесні,
як і лицарі манірні,
що мене зрівняли з сонцем.

Все набридло з того часу,
як зустріла в ясний вечір
того лицаря, що співом
до вікна мене привабив.

Він стояв стрункий і мужній,
і з очей проміння било,
а тонке, бліде обличчя,
як у Юрія святого».

Так гадала донна Клара
і дивилася на землю;
раптом гляне — перед нею
незнайомий гарний лицар.

Обнялись, шепочуть ніжно,
ходять в місячному сяйві;
так привітно легіт віє,
рожі казкою вітають.

Рожі казкою вітають,
наче вісники кохання.
«Та скажи мені, кохана,
чом ти враз почервоніла?»

«Комарі тут жалять, любий,
я їх так не терплю влітку,
як оте юдейське плем'я
неохайне, довгоносе».

«Кинь юдеїв з комарами»,—
каже лицар і цілує.
Тисячі пелюсток білих
тихо сиплються з мигдалю.

Тихо сиплються з мигдалю,
ніжний запах розливають.
«Так скажи мені, кохана,
чи прихильна ти до мене?»

«Так, люблю тебе, мій любий,
і спасителем клянуся,
що його юдеї кляті
люто й підло скатували».

«Кинь спасителя й юдеїв»,—
каже лицар і цілує.
І хитаються під сяйвом
білі лілії сонливі.

Білі лілії сонливі
дивляться до зір на небо.
«Та скажи, мені, кохана,
може, фальш — твоя присяга?»

«В мене фальшу ти не знайдеш,
як немає в мене зроду
в серці й краплі крові маврів
та брудних отих юдеїв».

«Кинь про маврів та юдеїв»,—
каже лицар і голубить,
і веде в альтанку з миртів
гарну донечку алькада.

І в м'яку любові сітку
він її заплутав нишком;
менше слів, цілунків більше,
а серця — в блаженнім раї.

Мов солодку шлюбну пісню
заспівав їм соловейко,
смолоскипами танцюють
світляки в траві зеленій.

І в альтанці стало тихо,
тільки й чути, як таємно
шепотять розумні мирти
та глибоко дишать квіти.

Але з замка залунали
звуки сурми та литаврів.
Стрепенувшись, донна Клара
виривається з обіймів.

«Ось мене вже кличуть, любий,
але ж доки розійдемося,
ти скажи своє імення,
що так довго з ним ховався».

Лицар хрипко засміявся
і цілує донну в пальці,
і в чоло, в уста цілує,
і нарешті так мовляє:

«Я, сеньйора, ваш коханець,
син шановного, старого,
дуже вченого раввина
Ізраеля з Сарагосси».

З «ПОДОРОЖІ НА ГАРЦІ»

І. Пролог

Чорні фраки та шовкові
комірці й тонкі панчохи,
ніжні речі та розмови —
якби й серця в вас хоч трохи!

В грудях серця та любови,
в серці крихту співчування,
бо вбивають ті розмови
про брехливий біль кохання.

Я піду далеко в гори,
де стоять малі хатини,—
грудям легко на просторі,
там, де вільний вітер лине.

Я піду далеко в гори,
там, де сосни та смереки,
шум потоків, пташків хори,
гордо хмари мчать далекі.

Прощавайте, сковзькі залі,
сковзькі дами, сковзькі хвати!
Я йду в гори, далі й далі,
щоб лиш сміхом вас вітати.

II. На Гарденбергу

Виринайте, давні мрії!
Брамо серця, одчинись!
Пісня втіхи й сльози смутку
з серця дивно полились.

Поблукаю між ялинок,
де джерельце виграва,
де олені ходять гордо,
де мій любий дрізд співа.

На високі гори вийду,
і на скелі хочу стать,
де старі руїни замка
в світлі ранку мерехтять.

Буду тихо там сидіти,
спом'яну старі часи,
славні давні покоління,
вік минулої краси.

Під травою плац турнірів,—
гордий лицар там стояв,
що, найкращих подолавши,
нагороду кращу взяв.

Плющ повився на балконі,
де красуня та була,
що очима переможця
юнака перемогла.

Переможця й переможцю
лицар смерті переміг,
він і нас колись косою
у пісок простягне всіх.

III. Гірська ідилія

1

На горі стоїть хатина,
де живе старий гірник.
Там шумить сосна зелена,
сяє золотом молодик.

В тій хатині єсть крісельце,
все в узорах різьб'яра,
хто сидить на нім — щасливий,
і щасливець той — це я.

На ослінчику дівчатко
прилягло до ніг мені,
оченята — сині зорі,
губки — рожі багряні.

В тих блакитних любих зорях
я небесний бачу світ,
хитро пальчики лілейні
впали на рожевий цвіт.

Ні, матуся нас не бачить,
пряжу приязно пряде,
батько гра собі на цитру,
давню пісеньку веде.

А дівча шепоче нишком
дивні речі потайні,
не одну важливу справу
вже довірила мені.

«А як тіточка померла,—
не ходити більше нам
на стрілецький двір у Госляр,
хоч і як чарівно там.

Тут у горах так самотно,
на холодних цих верхах
цілу зиму ми щороку,
мов поховані в снігах.

З мене ж дівчина ляклива,
мов дитина боязька,
я боюсь гірського духа,
що вночі людей ляка».

Враз замовкнуло дівчатко,
страшно їй своїх речей,
білі ручки затулили
сині зіроньки очей.

Голосніш сосна шепоче,
веретено знов шумить,
а між тим лунає цитра,
давня пісенька бринить.

«Не лякайся, дитинко люба,
влади демонів лихих;
день і ніч тебе вартує
варта янголів святих».

А сосна зеленим пальцем
у низьке віконце б'є;
молодик, підслухач тихий,
золоте проміння лє.

В близькій спальні батько й мати
сплять спокійно вже давно,
тільки ми не хочем спати,
сидимо, гуторимо.

«Щоб частенько ти молився,
щось не віриться мені,
уст твоїх чудне тремтіння —
не молитва це, о ні!

Те лихе тремтіння зимне
так ляка мене весь час,
тільки твій побожний погляд
гонить страх мій раз у раз.

Сумніваюсь я, чи віриш
в те, що вірить христ'янин,
що на небі бог-отець єсть,
дух святий і божий син».

«Ах, дитинко, ще хлоп'ятком,
ще на матерніх руках,
я вже вірив в бога-батька,
«яко велій он і благ».

Він створив прекрасну землю
і людей на ній створив,

місяцям, сонцям та зорям
шлях їх вічний накреслив.

Став я старшим, розумнішим,
правди глибокої дійшов,
в бога-сина я повірив
і в святу його любов.

І в любов його найвищу,
і в слова його святі,
що за них, як завжди, люди
розпинають на хресті.

Помужнів я, всюди їздив,
книг чимало прочитав,
і тепер в святого духа
щирим серцем вірить став.

Він творив великі чуда,
що й злічити їх дарма!
Він розбив і замки, й тюрми,
і звільнив рабів з ярма.

Він смертельні рани гоїть,
всі закони обновля,
перед ним всі люди рівні —
від раба до короля.

Він розгонить темні хмари,
всі примари гонить пріч,
що трують кохання й радість,
що нас мучать день і ніч.

Тисяч лицарів у зброї
дух святий собі обрав;
щоб його сповняли волю,
в груди мужність їм поклав.

Гордо їх знамена мають,
сяє блиск мечів ясних;
чи хотіла б ти, дитинко,
бачить лицарів таких?

То поглянь на мене краще
і цілуй в щасливу мить!
Я один з таких завзятців,—
Лицар Духа тут сидить.

3

Нишком місяць заховався
за зелений ялівець,
ледве блимає безсило
у кімнаті каганець.

А мої блакитні зорі
ще ясніш тепер горять,
губки дівчини червоні
так і сяють, гуторять.

«Хатні духи, люд маленький,
крадуть сало й хліб у нас,
покладемо в скриню на ніч,
а на ранок зникне враз.

З молока зберуть сметанку,
здіймуть покришку з горшка,
а нарешті наша кицька
вип'є решту молока.

Ну, а кішка наша — відьма:
ніч і буря надворі,
а вона біжить до духів
в давню башту на горі.

Там стояв колись-то замок,
блиск і втіха сяли там,
в світлих залах танцювали
сотні лицарів і дам.

Але замок той прокляли
чарівниці злі слова,
там zostались лиш руїни
і гніздо звила сова.

Тільки ж тіточка казала:
якби слово певне знать
і його на певнім місці
в певну мить вночі сказать,—

то повстане знову замок
із руїн оброслих там.
Знов закрутяться в таночку
сотні лицарів і дам.

Хто ж промовить тее слово,
той дістане скарби всі,
і засурмлять сурми славу
молодій його красі».

Так цвітуть казкові мрії
з уст, що мов рожевий цвіт,
а з очей на казку леться
зоряний блакитний світ.

Золотим волоссям пальці
на руці моїй спліта,
промовля до них, цілує —
усміхнулась і змовка.

Все так дивиться привітно
у покоїку на нас;
шафу й стіл, мені здається,
я вже бачив десь не раз.

Гомонить стінний годинник,
бренькнуть струни голосні
на гітарі час од часу...
І сиджу я наче в сні.

Ось, це й єсть догідна хвилька,
найпевніше й місце це,
з уст моїх, здається, зрине
те чарівнее слівце.

Глянь, дитинко, мов світає,
затремтіла ніч стара,
голосніш струмки та сосни,
прокидається гора.

Цитри дзвін і співи гномів
з-межи скель лунають скрізь,
мов прийшла весна шалена,
і в квітках пахучий ліс.

Квіти сміливі, чудесні,—
їх широкий лист шумить,
пахне, в'ється, мить хапає,
мов од пристрасті тремтить.

Полумінні, буйні рожі
жаром вибухли в рою,
а лілеї пнуться вгору,
мов пілястри з кришталю.

З неба зорі, наче сонця,
тужний зір на землю шлють,
в велетенські чаші лілій
променисті струмні ллють.

Але й нас, дитинко люба,
вже змінив чарівний час,
шовк і злото й смолоскипи
скрізь горять навколо нас.

Ти в принцесу обернулась,
замком став оцей куток,
пані, лицарі та джури
тут гучний ведуть танок.

Все мое: і ти, і замок,
всі багатства й люди всі;
бубни й сурми славу дзвонять
молодій моїй красі!

ПІВНІЧНЕ МОРЕ

ПЕРШИЙ ЦИКЛ

1. Коронація

О, пісні! Ви, мої добрі пісні!
Вставайте, вставайте! Узбройтесь!
Дзвінко на сурмі заграйте,
і на щит підойміть мені
цю дівчину юну,
що зараз в серці моїм
пануватиме, як королева!
Слава тобі, молода королево!

Я від сонця вгорі
вирву блискучо-червоного золота,
і з нього сплету діадему
на посвячені скроні тобі.
З майорілого синього шовку небес,
де блищать діаманти ночі,
вріжу коштовний шмат
і повішу, неначе порфиру,
на твої королівські плечі.
Придворний дам тобі штат
з чепурно-штивних сонетів,
з гордих терцин і ввічливих стансів;
свій дотеп за скорохода,
уяву за блазня двірського,
а герольдом, з сльозою в гербі,
хай служить тобі мій гумор.
А я сам, королево,
вклякну перед тобою

і на оксамитній червоній подушечці
передам тобі в гольд
ту крихточку розуму,
що з милосердя мені залишила
твоя попередниця в царстві.

2. Вечірній сутінок

На зблідлім березі моря
сам я сидів з думками, з журбою.
Все нижче сонце хилилось та кидало
гарячо-червоні смуги на воду,
а білі, далекі хвилі,
приливом натиснуті,
ближче й ближче шуміли й гуділи —
а в шумі чудному — посвист і шепіт,
сміх і бурчання, зітхання і стогін,
а з ними й таємна чиясь колисанка.
Здалося, що чую казки призабуті,
старезні, любі повір'я,
що їх я колись, іще хлопцем,
чув од дітей сусідських,
як ми у літній вечір
на кам'яних східцях дому
сідали собі навкарачки, щоб слухати,
з серцями малими, тремтячими,
і з очима такими цікавими.
А старші дівчата в той час,
біля вазонків пахучих,
проти нас у вікні сиділи,
з рожевими щічками,
і сміялися в місячнім світлі.

3. Ніч на побережжі

Зимна й беззоряна ніч,
шумує море;
а понад морем, лігма черевом,
суне потвора — північний вітер,
і нишком скрипуче-придушеним голосом,
наче збитошний буркало, в доброму
настрої,
набріхує щось воді,
розказує дикі історії,
казки про велетнів, нудні до смерті,
старезні казки з Норвегії,
а між тим регоче голосно й висе
пісень заклинання з Едди
і приказок руничних,
суворих і хмурих і владно-чарівних,
аж білі діти моря
високо скачуть з radoщів,
п'яні сваволею.

А в той час на плоскім побережжі,
на приливом зрошенім піску
йде чужинець, а в нього серце
ще дикіше, ніж вітер та хвилі.
Де він стане,
там прискають іскри і тріскають скойки;
в сивий плащ загорнувшись щільно,
він швидко ступає крізь вітряну ніч:
веде його світло маленьке,
що блима привітно й звабно
з самотної хати рибалки.

Батько й брати на морі,
а дома лишилась сама-саміська

в рибалчиній хатці
вродлива дочка рибалки.
Сидить біля грубки вона
і слухає над казаночком
мрійно-ніжного журкоту,
докидає в вогонь тріскучого хмизу
і дмухає в нього,
аж спалахнув племінь червоний,
що чарівно відбивсь
на обличчі розквітлім,
на ніжно-білих плечах,
що так зворушливо вирнули
з сорочки грубої й сірої,
ще й на малій працьовитій руці,
що міцніше стяга спідничку
на гнучому стані.

Аж раптом двері навстіж!
І ввійшов до хати нічний чужинець;
і оком, повним кохання,
поглянув на біле струнке дівчатко,
що стоїть перед ним і тремтить,
неначе налякана лілія;
ось він скинув плаща на землю,
всміхнувся і сказав:
«Бачиш, дитинко, я слова дотримав,
і прийшов, а зо мною ввійшов
колишній час, як боги небесні
зіходили до доньок людських
і доньок людських обіймали,
і родили з ними
берлодержавні племіна царів,
і героїв, чудо світів.
Ти ж не дивуйся, дитино, далі

з мойого божества,
а звари мені чаю з ромом,
бо стужа така надворі,
а за такої нічної негоди
мерзнемо й ми, вічні боги,
і легко схоплюєм божеський нежить,
до того ж і кашель безсмертний».

4. Признання

Насунувся сутінком вечір,
буйно лютує прибіій,
а я сиджу на березі й дивлюся
на білий танець хвиль,
і груди мої хвилюють, як води,
і туга застрягла глибоко в серці
до тебе, образе любий,
що скрізь надо мною витаєш
і скрізь мене кличеш,
всюди і всюди!
В посвистах вітру, в рокотах моря,
і в зітханнях власних грудей моїх.
Легеньким стеблом написав я в піску:
«Агнес, люблю тебе!»
Та хвилі недобрі перекотились
через солодке моє признання
і зміли його.

Стеблинко ламка, розвійний піску,
стікаючі хвилі, не вірю вже вам!
Темнішає небо, лютішає серце,
і рукою дужою з лісу Норвегії
я вирву сосну найвищу
і вмочу її

у розжеврену пащу Етни, й таким
пером велетенським, вогнем напоєним,
напишу на темнім наметі небес:
«Агнес, люблю тебе!»

Потім щоночі палатиме
вгорі те вічне письмо з вогню,
а, що підростатимуть, внуки й нащадки
читатимуть радісно слова небесні:
«Агнес, люблю тебе!»

5. Вночі в каюті

У моря власні перли,
а в неба власні зорі,
а в серця, в мого серця
своє кохання власне.

Велике море й небо,
та більше серце моє,
і краще, ніж перли й зорі,
світить і сяє моє кохання.

Дівчатко молоденьке,
до серця мого горнись;
те серце, і море, і небо
аж гинуть од кохання.

*

До небесної блакиті,
де чарівні зорі світять,
я б устами притулився,
бурно й ревно заривав би.

Ті зірки — то очі любки,
ще то тисяччю проміння
так мене вітають дружньо
із небесної блакиті.

До небесної блакиті,
до очей моєї любки
я зіслав побожно руки
і молю їх і благаю:

«Любі очі, свічі ласки!
Ощасливте бідну душу,
хай загину, а дістану
вас і ваш небесний простір!»

*

Падають з очей небесних
золоті тремтючі іскри
в ніч, і ширшає у мене
вся душа в любовній тузі.

О, далекі очі з неба!
Виплачтесь мені у душу,
щоб душа моя втонула
у сльозах блискучих зірок.

*

Приспаний гоїданням моря,
як і мрійними думками,
я лежу в каюті тихій,
у кутку, на темнім ліжку.

І крізь люк одвертий бачу
угорі блискучі зорі,
ті солодкі любі очі
найсолодшої коханки.

Ті солодкі любі очі
держать вахту надо мною,
ніжно блимають, моргають
із небесної блакиті.

До небесної блакиті
довго я дивлюсь, щасливий,
доки мли серпанок білий
не заслонить любі очі.

*

В дерев'яну стіну судна,
де лежить голова моя мрійна,
б'ються хвилі, скажені хвилі,
шумлять і буркочуть
таємно до вух:
«Обдурений хлопче!
Рука твоя куца, а небо високе,
а ті зорі пришпилено міцно вгорі
золотими гвіздками,—
даремна туга, даремні зітхання,
буде найкраще, як ти заснеш».

*

Приснилося мені безмежне поле,
до краю вкрите тихим, білим снігом,
під білим снігом я лежу в могилі,
і сплю самотнім і холодним сном.

Згори, з небес похмурих споглядали
на білий гріб мій ясні зорі-очі.
Ті любі очі! Сяли переможно,
веселі й тихі, та й коханням повні.

6. Шторм

Розлютився шторм
і періщить хвилі,
а запінені хвилі на дибки стають,
лізуть одна на одну, хвилюють живі
ті білі гори водянні,
а кораблик вилазить на них
захекано, змучено,
і раптом падає вниз
у чорні, далеко роздерті провалля
хвиль.

О, море!
Мати краси, що зродилася в шумі!
Прамати кохання! Пощади мене!
Вже лопоче, зачувши трупа,
біла примара-чайка,
і дзьоб свій гострить до щогли,
і прагне, жадібна жрати, до мого
серця,
що співає хвалу твоїй доні
та що онук твій, малий пустун,
для іграшки вибрав.

Даремні просьби й благання!
Мій крик приглушує шторму рев,
гомін вітрів бойовий.
Гуркоче, свище, брязкає й виє,
мов божевільня згуків!

А між ними я чую привабні
згуки чарівної арфи,
дико тужливий спів,
що душі розтоплює, серця розриває,
і я впізнаю той голос.

Далеко на шкоцькім скелястім березі,
де сірий замок стирчить вгорі
з розбурханого моря,—
там, у високому вікні,
стоїть прекрасна, хвора жінка,
ніжно-прозора, мов мармур, бліда,
вона грає на арфу й співає,
а вітер розтріпує довгі коси
і несе її пісню понуру
через широке, розбурхане море.

7. Штиль

В морі штиль. Своє проміння
сонце кидає на води,
корабель гнучким смарагдом
тягне борозну зелену.

Під стерном лежить на пузі
боцман, що хропе тихенько,—
біля щогли юнга в дьогті
парус порваний латає.

А крізь бруд його обличчя
пробивається рум'янець,
і скривився рот широкий,
очі боязко моргають.

Капітан над ним лютує
і кричить, реве: «Злодюго!
А, злодюго! Оселедця
витяг ти у мене з бочки!»

Штиль на морі. З хвиль вирнає
невеличка мудра рибка,
гріє голову на сонці,
весело хвостом плюскоче.
Але ж чаєчка з повітря
налетіла вмить на рибку,
й хутко з здобичею в дзьобі
десь махнула аж під небо.

8. Очищення

Зостанься в глибині морській,
сне божевільний мій,
що не одну колись ніч
моє серце брехливим щастям мучив,
а тепер, як морська примара,
мені загрожуєш — і в білий день.
Там унизу зоставайся довіку,
а я ще скину туди до тебе
всі втіхи мої й страждання,
і шапку блазня з дзвіночками,
що так довго дзвонила мені над чолом,
і холодну, слизьку гадючу шкурку
лицемір'я й лукавства,
що довго мені сповивала душу,
недужу душу.

Гой-го! Гой-го! Вже вітер ось!
Вітрила вверх! Нехай лопотять!
По тихо-згубній поверхні хвиль
мчить корабель,
і вільна душа радіє.

З «ДРУГОГО ЦИКЛУ»

5. Питання

Над морем диким, північним морем,
стоїть чоловік-юнак,
у грудях горе, сумніви в думках,
і смутними устами він хвилі питає:
«Розв'яжіть мені загадку життя,
болючу, старезну загадку,
що стільки над нею голів мізкувало,
голів у клобуках з ієрогліфами,
голів у тюрбанах і в чорних брилях,
голів у перуках та тисячі інших
бідних, спітнілих людських голів,—
що значить «людина»? — скажіть мені!
Звідкіля вона? Куди вона йде?
І хто там високо між зір золотих?»

Рокочуть хвилі свій вічний рокіт,
гуляє вітер, втікають хмари,
мигочуть зорі, холодні, байдужі,—
а дурень чекає одвіту.

А л м е р с Г е р м а н

МАТРОС ІЗ ГАЛЛІГ

«Пустіть, капітане, додому хоч раз,
Не пустите зараз, покину я вас
І втічу¹ додому, до Галліг.
Вже третій рік на чужині минув;
Відколи я в вас, то ще дома не був
Ні разу в любимому Галліг!»

«Ні, хлопче! Даремно просишся ти!
Ще раз попливеш зі мною в світи,
Аж потім поїдеш до Галліг.
Одне лишень, хлопче, дивує мене:
Чого тобі йти в непривітне, сумне,
В те самітне й маленьке Галліг?»

«О, ні, капітане! Скажу я на те,
Ніде так любо весна не цвіте,
Як в рідному нашому Галліг.
Там журиться жінка, там двійко дітей...
Я довго не бачив їх милих очей
І своєї хатинки в Галліг».

¹ Втічу — втечу.

«Послухай, мій любий,—слухай лишень:
Два роки сьогодні, як грізний день
Прошумів над нещасним Галліг;
Повідь розмила високі вали
І хвилі моря цілком залили,
Знесли й затопили Галліг.

Сьогодні два роки... Не йди, бо дарма!
Ні діток, ні жінки твоєї нема,
Бо всі потопилися в Галліг —
Не вирнуло, друже, нічого з води,
Бо повідь знесла і хати, і сади...
Що ж тобі діяти в Галліг?»

«Чого ж ви мовчали аж досі про се?
Горе моє! Я втратив усе,
Що було любого в Галліг.
Ви питаєте ще, що робити мені?
Я хочу померти отам на дні,
Де зникло містечко Галліг!»

Вольфганг Гете

ВІЛЬХОВИЙ КОРОЛЬ

Хто їде так пізно у вітрі нічнім?
То батько із хворим синком своїм,
Тримає дитину міцно в сідлі,
До серця горне і гріє її.

— Чом, синку, ти хилиш голівку
свою? —

— Он, таточку, глянь. у вільховім гаю
Корона й кирея того — короля? —

— Ні, синку, то мла простяглася
здаля.---

«Мій хлопчику любий, ходімо в мій дім!
Прекрасні забави в тім домі моім.
Багато там квітів пахучих росте,
Тобі там одіння дадуть золоте».

— Ой, таточку, татку! Ти чуєш чи ні,
Що з лісу король обіцяє мені? —

— Не бійся, мій синку, дитинко, цить!
То вітер у листі сухім шелестить.—

«Не хочеш, мій хлопче, зо мною піти?
Тебе будуть доні мої берегти,
Заводити ніччю веселий танок,
Співати до сну лісових співанок».

— Ой, таточку, глянь, де чорніє земля...
Ти бачиш? — танцюють дочки короля.
— Я бачу, дитинко, в імлі, на горі
Стоять, нахилилися верби старі. —

«Люблю я, хлопче, вроду твою,
Не хочеш по волі, то сили вжию...»
— Ох, татку, він близько! Мені боляче!
Король той тягне мене за плече! —

А батько ще швидше... Схопив його жах,
І стогне у нього синок на руках;
Доїхав додому за кілька хвилин...
В руках уже мертвий лежав його син.

МІНЬЙОНА

Знаєш той край, де гай цитрин цвіте,
Де помаранча золота росте,
Де віє ніжним леготом блакить,
Де тихий мирт і гордий лавр стоїть?
Знаєш той край?

Туди! Туди

З тобою, любий, рада б я піти!

Знаєш той дім, що на колонах дах,
Де так блищать світлиці у світлах,

Де промовляє статуя мені:
Од кого ти терпіла в чужині?
Знаєш той дім?
Туди! Туди
З тобою, друже, рада б я піти!

Знаєш той шпиль, де хмари по землі,
Де мул шукає стежечки в імлі,
І нори ті, де проживає гад,
А з круч і скель співає водоспад?
Знаєш той шпиль?
Туди! Туди
В дорогу нас, мій батечку, пусти.

РИБАЛКА

Вода шумить, вода бурлить;
Рибалка, повен дум,
Закинув вудку і сидить,
Дивиться сумно в шум.
Сидів, дивився довгий час...
Враз розійшлась вода,
А з хвилі вирнула нараз
Русалка молода.

І сумно мовила вона:
«Чом вабиш ти мій рід
Людською хитрістю зо дна
В жаркий пекельний світ?
Якби ти знав, як рибиці тій
Приємно у воді,
Ти й сам туди б зійшов, як стій,
Одужав би тоді.

Чи ж сонце й місяць з вишини
Не люблять моря хвиль?
Чи не вертаються ж вони
Ще кращими звідціль?
Тебе ж не вабить ця блакить,
Ця люба голубінь?
Ні власні очі — йти спочить
У росяну глибінь?»

Вода шумить, вода бурлить,
Так пеститься до ніг,—
А серце тугою в'ялить,
Він чує любки сміх...
Вона співала і тягла...
Не знав він, як, чого —
Схилився в воду,— з того дня
Не бачили його.

Анастасіус Грін

ДЕЗЕРТИР

На гауптвахті у кайданах
Верховинський син сидів;
Розстріляють завтра рано,
Бо вже втретє «втік з рядів».

Принесли йому до ями
Кільканадцять страв і вин,
Та весь час в обіймах мами
Свій одчай ховає він.

«Дурні! Видушили з мене
Клятву вірності царю,—
Я ж ту вірність, люба нене,
Тільки дівчині даю.

Я царя того й не знаю,—
Може, й добрий він панам...
Лиш одне життя я маю,
І воно належить вам.

Берегти голівку сиву,
І подвір'я, й рідний дім,

Та ще дівчину вродливу —
Клявся я життям своїм.

До кілочка прив'язали
Жовту шмату, а на ній
Чорну птаку змалювали,—
Щоб мені служити їй?

Таж орла та ще шуліку
Я з дитинства не любив...
Скільки ж їх на власнім віку
Біля черід перебив.

А на дно старого сита
Псячу шкуру нап'яли...
Б'ють і б'ють несамовито
Для орлиної хвали.

Трембітання їх незносне!
То не флейта на горі,
Де шумлять пахучі сосни —
Наші справжні прапори.

Краще слухати дяка вже
Та скрипкового смичка!
Хор пташок лунає завше
В нас із кожного сучка.

В чудернацькім їх одінні
Скільки гудзів і пряжок.
Носиш тут горби ремінні,
А на голові горщок.

Ні на щó не проміню
Свитки вільного стрільця,
Я рушницю кращу маю,
Кращу й торбу з ремінця.

Ніччю стій тут коло брами,
Хоч би й як заснуть хотів...
Ах, невже ж моїми снами
Бог наділює панів?

Я ж їх сон і їх безпеку
В руки божі передав
І до ранку вже далеко —
Біля хати любки став.

Завтра, коли вистріл гримне,
Люба нене,— ти гадай,
Що від грому син твій гине...
Не вбивайся, не ридай!

Буде легше умирати...
Доки ж буду жити я,
Доти буду вимовляти
Ваше й милої ім'я...»

Зазоріло. Вся природа
Встала в ранковій красі,
Спить пастушка, а худоба
Десь пасеться у росі.

Враз по долах загриміло —
Гомін горами, як рев...
Тужно листя зашуміло,
Так і сиплеться з дерев.

Так і сиплеться з корони,
Наче квіти запашні;
Хтось россою краплі ронить —
Сльози вранішні, рясні.

І на голову дівочу
Крапельинки ті падуть...
Щось жахливе їй пророчать
У ранковім сні, мабуть.

Як заграло сонце світле,
То десь там, на низині,
На устах стрільця поблідли
Дві троянди запашні.

Людвіг Уланд

ПРОКЛІН СПІВЦЯ

(Переспів)

Стояв величний замок ще за старих часів,
Видівся аж до моря з-за гір і з-за лісів.
Росли навколо його укохані сади,
А в парках водограї погожої води.

Там жив король багатий, та вдачею твердий,
Сидів він на престолі понурий та блідий.
Що тільки оком гляне, то блисне гнів
з-під бров;
Що тільки скрикне—кара, а що напише—кров.

Колись до того замка прибули два співці;
Один юнак, а другий зі зморщками в лиці.
В руках старого арфа—він на коні в сідлі,
Юнак ногами твердо ступає по землі.

Старий до нього мовить: «Готуйся, синку мій!
Згадай пісень найкращих про радощі й про біль.
Збери всю силу й голос,—чей вдасться
цього дня
Збудити камінь-серце страшного короля».

Вже стали в гордій залі готові два співці,—
Король і королева сідають на стільці;
Король жахливий, грізний, в обличчі чорна кров;
Вона ж ласкава й ніжна, і в поглядах любов.

Так зично, так велично старий до струн
торкнувсь,
І чистий голос арфи по залі розітнувсь,
А з ним юнацький голос згучав приємно враз—
Мов грізний поклик духа, лунав старечий бас.

Співають про кохання могутні голоси,
Про мужність і про волю та про старі часи;
Про ніжне, про солодке, що вгору йде з грудей,
Про все святе й високе, що підійма людей.

Двірська зухвала челядь забула сміх і глум,
І військо королівське поникло, повне дум;
Прекрасна королева згадала кращі дні
І кидає троянду співцям за їх пісні.

«Звели вже ви народ мій,—ще хочете й жону?»—
Ревнув король жорстокий в хвилину ту страшну.
Метнув меч а і груди юнацькі проколов,—
Замість пісень воселих з грудей струмками кров.

Як перед вихром бурі, усіх розгонить жах;
Сконав юнак нещасний у майстра на руках.
Старий плащем широким холодний труп сповив,
І з трупом на коня сів і замок залишив.

Аж тільки в брамі замка спинився на момент,
Схопив рукою арфу, найкращий свій струмент,

І ним об мармурову колону замахнувся,
Ущент розбив і скрикнув, аж замок зодригнувся:

«Горе вам, горді зали! Щоб тут не гомонів
Ні чистий бренькіт арфи, ні наш вогнистий
спів,—

А стогін, і зітхання, і рабський тихий крок,
Поки зітре вас помста на порох і пісок.

Горе вам, гарні парки! Бо доля й вам така!
Ви бачите це мертве обличчя юнака,—
Отак дерева всохнуть, і висохне вода,
Як гряде тут небавом нечувана біда.

Горе й тобі, убивче, бо ти проклін співців!
Даремно ти змагаєш до влади та вінців.
Ім'я твоє забудуть, і зникнеш ти, мов тінь.
Будь, як останній хрипіт в порожню далечінь!»

Старий сказав, і згодом — здійснились ці слова:
Всі мури розвалились, засохли дерева...
Тільки одна колона, як свідок, ще стоїть,
Та й та вже струпішила, розвалиться за мить.

Замість пахучих парків — пустеля скрізь німа:
Ні тіні деревинки, ні джерельця нема.
А ім'я королеве забуто до кінця —
Загинуло і згасло... такий проклін співця!

Т е о д о р Ф о н т а н е

ДЖОН МАЙНАРД

Джон Майнард!
«Хто був Джон Майнард?»
«Джон Майнард — стерничий на кораблі,
Що згинув, а нас він довів до землі,—
Це наш порятівник, що вмер за нас...
Од нас йому слава і шана весь час.
Джон Майнард!»

Озером Еріо «Чайка» летить,
Бризкає піна, бурлить і кипить,—
Рейс наш із Детройт до Буффало —
Всім нам весело й любо було.

А пасажери в вечірній млі
Вже ловлять очима клаптик землі,—
Спитається хтось із дітей або з дам:
«Стерничий, а скільки ще їхати нам?»
Він гляне на море і скаже всім:
«До Буффало буде ще тридцять сім».

Радіє в душі і юнак, і старий,
Аж раптом знизу вирвався крик:

«Вогонь!» — залунало, і всі вже кричать;
З кают і з люка — вибухнув чад...
Полум'я вітром роздмухало,
А ще двадцять хвилин до Буффало.

Збилися всі на носу судна.
Та є ще чим дихати, чаду нема,—
За кілька хвилин — усім загин,
Бо на кормі вже вогонь і дим...
«Де ми?» — тривожно простукало —
Ще п'ятнадцять хвилин до Буффало.

Вихор зростає, од чаду чорно,
А зір капітана туди, де стерно,
Не бачить; стерничий десь там у диму —
Крізь рупор кричить капітан йому:
«Джон Майнард! Стоїш іще там» — «Стою!»
«Крізь просмик на берег! Даєш?» — «Даю!»
А люди гукають: «У бухту! Алло!»
А ще десять хвилин до Буффало.

«Ще там, Джон Майнард?» — гукає люд,
Вже ледве чутно відповідь: «Тут...»
І плавно крізь просмик високих скель
Поплив палаючий наш корабель.
Рятунку іншого нам не було —
Рятунок — берег Буффало.

«Чайка» на якорі. Вогонь погас...
Рятунок! Одного немає з нас.

Музика сурмить. Дзвони гудуть —
Десятки тисяч за тілом ідуть...
Таких похоронів не було ніде.

Кожне вінка на труну кладе.
Жодного ока не було без сліз —
Смуток і плач, голосіння скрізь.
Спустили труну завітчану вглиб,
Засипали квітами Майnardів гріб.
А на мармуровій колоні, в вінку,
Вирізьбив город подяку таку:

«Тут спочиває Джон Майnard,
Стерничий він був, що в огні і в диму
Міцно тримав в руках керму —
І врятував нас. Слава йому!
Джон Майnard — герой, що тисячу спас!
Любов — нагорода йому від нас!
Джон Майnard!»

Фрідріх Шіллер

ПЕГАС В ЯРМІ

На кінськім ярмарку, здається, в Гаймаркét,
Де можна й іншим чимсь, мов крамом,
торгувати,

Пригнав голодний раз поет
Коняку муз, за гріш продати.

Гут зично гіпогриф заржав,
На дибки став у натовпі народу,
Що з подивом дивився і кричав:
Шляхетний царський кінь, а шкода,
Що зріст його гнучкий плюгавить пара крил,—
Найкращій пошті це була б окраса.
Щоправда, незвичайна раса,
Та хто б із ним ганяв під небосхил?
Ніхто не хоче витратись марно.
Нарешті зваживсь орендар.
Хоч крила, каже, і висять задарма,
Та як зв'язать їх чи підтяти гарно,
Тоді конячка повезе й тягар.
За двадцять фунтів можу помінятись! —
Поет на радощах не став і торгуватись,
Пристав і квит! Без зайвих слів

Іван додому коника повів.
Шляхетний звір волочить воза,
Йому незвиклий цей чудний тягар,
Він розігнався летіти аж до хмар;—
Як горде серце гнівом зайнялося —
Кінь край безодні перекинув воза.
«Гаразд,— сказав Іван,— я б воза не довірив
Скаженому коню. Досвідчений мізок!¹
На завтра маю пасажирів —
То запряжу його з конячками в візок.
Брикунчик вистачить за добру кінську пару,
З роками дикість ця розвіється у хмару».

Спочатку йшло як слід. Бо легкокрилий кінь
Бадьорив крок шкапин, візок летів стрілою.
Та що ж це знов? Брикун зирнув у височінь.
Незвичний по твердим вистукувать ногою,
Покинув хутко колію коліс
І, вірний силам вищої породи,
Через тини, ставки, через городи
Своє тягло зо шкапами поніс.
Ні повід, ані крик не пхнуть його до шляху,
І пасажири всі закам'яніли з жаху,
Поки візок розбитий, нетривкий
Спинивсь на кручі, дикій та стрімкій.

«З оцим конем якесь нещастя! —
Сказав Іван, замислившись на мить,—
Невже ж ні на що він не здасться?
Хіба його втихомирить
Плохенька їжа й чорна праця!»
І спробу зроблено. Небавом гарний кінь,

¹ Мізок — від «мозок».

Ще доки три дні пролетіло,
Змарнів і став, як тінь.
«Придумав гарне діло! —
Кричить Іван,— до плуга притягти,
З биком найбільшим брикунця впрягти!»

Сказав — зробив. Смішний той супряг, друзі!
З конем крилатим бик ступає в плузі.
Не радо гриф іде, всі м'язи напинає,
Щоб знов летіти в ясну височінь.
Та ба! сусід помаленьку ступає —
Скоривсь перед биком бундючний Фебів кінь.
І вже, знеможена від плуга й батогів,
Зникає сила із суставів тіла —
Поник у тузі гордий кінь богів,
Нарешті впав — земля застугоніла.
«Проклята твар! — прорвався Іванів гнів,
Посипались удари і наруга,—
То ти не здатний навіть і до плуга?
Оце ж то шельма! Як мене підвів!»

В той час, як тут зганяє злість лиху
Його батіг, проходить по шляху
Юнак веселий мрійною ходою,
Торкає струн легенькою рукою,—
Його ж волосся над ясним чолом
Пов'язкою обвите золотою.
«Куди, земляче, з грифом і з волон? —
Озвався він здаля до мужика.—
І віл, і птиця гнуть у парі спину!
Прошу тебе... (та й упряж тут яка!)
Дозволь мені коняку на хвилину,
Я спробую, чи полетить.
Побачиш чудо тут за мить».

Він швидко випріг брикунця
І з усміхом коневі сів на спину.
Як тільки звір почув, що він в руках митця,
З вогнем в очах погнався без упину —
В зубах аж скреготять вудила —
Як цар, як дух, як божа сила,
Немов не те ество, наш кінь розправив крила,
І з бурею летить і грається на вітрі, —
Піднявся над шпилями гір, —
І доки зміг його догнати зір, —
Він зник уже в блакитному повітрі.

НУРЕЦЬ

«Хто зважиться, лицар чи джура який,
Пірнути в глибінь аж на дно?
Я келих укинув туди золотий,
Вже чорна безодня ковтнула його.
А хто мені келиха з моря добуде,
Нехай його держить, його вже він буде!»

Так мовив король на кручі стрімкій,
Що в море звиса, мов стіна,
І вкинув у вир свій бокал золотий,
Що швидко спустився до дна.
«А де ж той сміливець? Я знову питаю:
Хто зможе пірнути в безодню безкраю?»

А лицарі й джури — німі, мовчазні —
Навкруг короля стоять
І дивляться боязко в хвилі страшні,
Бокала не йдуть добувать.

Тоді ще й утретє король той питає:
«Хіба вже сміливця між вами немає?»

Та кожний стояв там німий і блідий,
Аж нарешті — вийшов із лав
Вродливий джура — юнак молодий —
І меча, і плаща одіслав;
А лицарі й дами, що колом стояли,
Сміливість і вроду його подивляли.

А як ступив він на скелі скрут
І в вир подивився згори,
Безодня відкрила свій чорний бруд,
А хвилі, мов леви, ревли,
І там у безодні, у вирі страшному,
Гриміло, мов рокіт далекого грому.

Там гримить, і шумить, і шипить, і кипить,
Мов хтось воду у полум'я лле,
Шумовиння імлою під небо летить,
І хвиля на хвилю встає.
Ніяк не вгамуються збурені води,
Здається, що море друге море родить.

Нарешті скажена стихія стиха,
І чорна — у білім диму —
Роззявилась прірва, мов паща лиха,
У глибінь, у пекельну тьму.
А хвилі бурхливі вдержатись не годні.
Падуть і зникають у вирі безодні.

Тут хутко, ще доки прибій не вернувся,
До неба юнак той зітхнув,
І — раптом крик жаху навкруг розітнувся —

Юнака вже крутіж¹ проковтнув,
Над відважним плавцем оті рбззяви-паці
Миттю зімкнулися — джура пропацій!

І тихо стає над безоднею вод,
Ще тільки бушує десь низ,
З лякливим тремтінням шепоче народ:
«Юначе! щасливо вернись!»
Глухіше й глухіше вже хвилі зітхають,
А люди ще з більшим жахом чекають.

«Та хоч би ти вкинув корону свою
І сказав: хто її принесе,
Тому своє царство навик оддаю,—
То я б не поквапивсь на це.
Що дика могила собою покрила,
Про те не розкаже нам жодна людина.

Бо скільки втонуло в безодні хвилях
Кораблів отих, повних добра,
А тільки стирчить хіба щогла чи кіль
З могили, що все пожира».
І знов голоснішають рокоти бурі,
Все ближаться й ближаться хвилі понурі.

І гримить, і шумить, і шипить, і кипить,
Наче в полум'я воду хтось ллє.
Шумовиння імлою під небо летить,
І хвиля на хвилю встає.
А там у безодні, у вирі страшному
Гуділо, мов рокіт далекого грому:

¹ Крутіж — вир

Аж раптом заблисло плече юнака,
Мов лебідь із виру, із хвиль,
З'явилася постать, а гола рука
Гребе і гребе з усіх сил...
Це він! однією рукою тримає
Блискучого кубка, що сонцем сяє.

Він глибоко й довго зітхнув із грудей
І сонцеві шле свій привіт.
І радісний оклик пішов між людей:
«Він тут! Він живий ще, він вирнув на світ!
З безодні морської він вийшов на сушу
І так врятував свою сміливу душу...»

Прийшов, і довкола весь натовп стає;
Він вклонився до ніг короля,
Навколішках кубок йому подає,
А король до дочки щось киває здаля,
Вона ж налила йому келих до краю.
А юнак королеві таке повідає:
«Жий довго, королю! Хай тішаться тут,
Хто дихає в сяєві дня!
Але долі на спробу нехай не беруть,
Бо внизу — там безодня страшна.
Нещасна людина, що притьмом захоче
Побачить, що сховано жахами ночі.

Мене, наче блискавку, вниз потягло,
А там з прибережних скель
Назустріч летіло рвучке джерело,—
І схопили мене в карусель
Дві дикі, холодні, нестримані хвилі,
Що з ними боротися був я не в силі.

До неба зітхнув я з ворожих хвиль
В щонайгіршій, найбільшій біді,
І вказав мені бог на кораловий шпиль,
Я вчепився і так врятувався в воді,
Там і чаша на вітці коралів лежала,
А то б вона, певне, в бездоння упала.

Бо ще й підо мною безодня лягла,
Неначе провалля між гір —
Хоч тут, як у вусі,— тиша була,
Але з жахом побачив мій зір,
Як вужі, саламандри й потвори голодні
Крутилися там у пекельній безодні.

Кишів там аж чорний огидний клубок
Усяких підводних тварюк,
Колючих потвор, черепах, семиног
І довгих мерзенних гадюк,—
Страшними зубами на мене зівнула
Підводна гієна — жахлива акула.

Так повис я — свідомий, що згину вже там.
Ні від кого рятунку не ждав,
Між почвар тих — один із людським почуттям
У страшній самоті я стояв,—
Далі од мене розмови веселі
Були в тій жахливій підводній пустелі.

Тремчу, а до мене потвора пливе,
Мов огидний столапий павук,
І хоче схопити в лабета мене...
І з жаху корала я випустив з рук.
Скажений схопив мене вир у ту пору,
Та це було щастя, він ніс мене вгору».

Здивовано слухав король і тоді
Промовив: «Цей келих є твій,
Та ще й цього персня оддам я тобі,
Що в ньому блищить камінець дорогий,
Як зможеш і вдруге пірнути сьогодні
Й сказати, що там, у найглибшій безодні».

На це м'якосерда дочка королю
З благанням промовила так:
«Кинь, батьку, жорстоку забаву свою.
Що ніхто не зміг, те зробив цей юнак;
А не можеш покинути забагу свого,
То хай лицар докаже щось краще од нього».

А король схопив свого кубка на теж
І закинув його у глибіню:
«Якщо мені келиха знов принесеш,
То лицарем бути найпершим тобі
Та ще й чоловіком достойної кралі,
Що зараз так ніжно за тебе благає».

Тут схопила відвага його неземна,
Його очі вогнем зайнялись,
Він побачив, що вмить спаленіла вона,
Нарешті поблідла і падає ниць;
Він мусить кошовну здобути нагороду,
На смерть і життя він кидається в воду.

А хвилі розбурхані знов піднялись,
І громом до скелі гудуть;
Закохані погляди дивляться вниз,
А води проходять і йдуть,
І знов замовкають, і знову голосять,—
Та наверх юнака не виносять.

ПЕРСТЕНЬ ПОЛІКРАТА

Він гордо став на царськiм домі¹,
А перед ним, як на долоні,
Видніла Самоська земля.

«Це все моє, що тільки видко! —
Сказав він до царя Єгипту,—
Признай, чи не щасливий я?»

«Ти ласку мав од долі з неба;
Князів, не гірших і від тебе,
Ти дужим берлом перемиг.
Але щасливий ти не дуже,
Бо з них один живий ще, друже,—
Колись помститься він за всіх!»

Ще не скінчив той цар Єгипту,
Аж тут, надісланий з Мілета,
З'явивсь до палацу гонець:
«Богам за ласку жертвуй, пане,
Хай на чолі твоїм не в'яне
Повитий лаврами вінець!»

Програв твій ворог з головою!
Я післанець із поля бою
Від Полідора-ватажка,
Що перемиг тобі на славу!»
І витягає він криваву,
Знайому голову з мішка.

Тут цар Єгипту встав тривожно:
«Та щастю вірити не можна! —
Сказав турботно до князя: —

¹ На царськiм домі — на покрівлі палацу (прим. перекладача).

Згадай, що на морській безодні
Всі кораблі твої сьогодні
Могла розтрошити гроза!»

Та не скінчив ще цар Єгипту,
Як мусив перервати швидко,
Бо вітер звістку втішну ніс:
Набитий скарбами чужими,
Прибився з відділом дружини
До берегів щоглистий ліс.

І цар Єгипту здивувався:
«Цей день тобі на диво вдався,
Але зрадлива черга днів!
Бо Кріта у війні з тобою,
Її війська — меткі до бою —
Пливуть сюди, до берегів».

Та цар ще не скінчив цю мову,
Як кораблі прибули знову,
А з них, аж котиться луна,
Гукають тисячі народу:
«Розбила буря крітську флоту!
Минула! Скінчена війна!»

Тут княжий гість жахнувся дуже:
«Хоч справді ти щасливий, друже,—
Боюсь я за життя твоє...
Бо небо, заздрісне людині,
Все забере в одній хвилині,
Що довгий час тобі дає.

І я мав теж у всьому щастя.
Бувало, все мені удасться,

До чого б рук я не приклав...
Та мав я сина дорогого,
Його скосила заздрість бога,—
І так я долі борг оддав.

Як хочеш жити в супокою,
Ти попрохай незриму долю,
Щоб додала до щастя мук,
Бо ще ніхто не вмер веселий.
Кому з небесної оселі
Падуть дарунки з божих рук.

А як згори біда не впаде,
То слухай дружньої поради:
Накликуй сам собі біди,—
Найкоштовніше, що ти маєш,
Що за найкраще ти вважаєш,
Візьми і вкинь у вир води!»

А князь із острахом мовляє:
«На всьому острові немає
Ціннішого над перстень мій.
Його даю я в дар Еріній,
Хай щастя вибачать людині!»
І вкинув персня у глибінь.

А завтра вранці, на світанку,
В дворі побачили рибалку,—
Приніс він рибу до князя,
І каже: «Князю, рибка славна!
Таких не бачив я вже здавна;
Тобі в дарунок — рибка ця!»

А кухар, як потро́шив рибу,
То перстень княжий в ній надибав

І миттю до князя прибіг:
«О, пане! перстень твій в оздобі
Знайшов я в риб'ячій утробі,
Найщасливіший ти за всіх!»

Тут княжий гість підвівся з жахом:
«Не жити нам під óдним дахом!
Однині ти не друг мені!
Боги твоєї прагнуть смерті;
З тобою й я б міг тут померти!»
Сказав — і зник на кораблі.

ЛИЦАР ТОГГЕНБУРГ

«Як сестру мене кохайте,
Як сестру любіть,—
А про більше й не питайте,
Жалю не робіть!
Хай вас тихо зустрічаю
І спокійно йду...
Тихих сліз, журби й одчаю
Серцем не збагну».

З болем лицар попрощався
І ще того ж дня
Міцно з дамою обнявся,
Скочив на коня
І послав гонців по людях
У міста свої,
Щоб ішли з хрестом на грудях
У святі краї.

Слави лицарі шукали,
Кожен аж горів;
Пера їх шоломів грали
В лавах ворогів;
Ім'я Тоггенбург жахало
Клятих бусурман,
Але серце все страждало
Од незримих ран.

Рік пробув він серед бою,
Далі вже не зміг —
Не знайшов і там спокою
І з війни побіг.
В кораблі на двох вітрилах
З яффських берегів
В любий край, де була мила,
Без вагань поплив.

В двері замка по-старому
Стукнув мандрівник,
І почув— мов голос грому —
Чужинець одрік:
«Та, що ви її питали,
Оддалась Христу,
Вчора ми одсвяткували
Подію святу».

Кинув замок свій неvtішно,
Де жила рідня,
Зброю лицарську розкішну
Й вірного коня —
І з отчизни незнайомим
Чужинцём побрів,

Шорстким одягом суконним
Голе тіло вкрив.

В курінцеві із рогожі
Поселився він
Недалеко огорожі
Монастирських стін.
А від ранку аж до ночі
Жде він довгі дні,—
Все надії повні очі
Вгледіти її.

І щодня безперестанку
Дивиться в вікно,
Доки вгледить там коханку,
Доки брязне скло;
Як кохана на хвилину
Вигляне з вікна
І погляне на долину,
Зблідла і сумтна.

І вкладається на ложе
Під шорсткий покров —
Вже щасливий тим, що, може,
Завтра вгледить знов.
Так сидів він,— аж чимало
Років пропливало;
І дивився вже без жалю,
Доки брязне скло,

Доки любка на хвилину
Вигляне з вікна
І подивиться в долину,
Мовчазна й сумна.

Так він там одного ранку
Вже мерцем сидів
І в віконце на коханку
Без кінця глядів.

ЖУРАВЛІ ІБІКА

На боротьбу коляски й пісні,
В Корінф, куди на площі тісній
Зійшлись елліни всіх округ,
Мандрує Ібік, божий друг.
Пісень прекрасне дарування
Од Аполлона він дістав;
З кийком легеньким, на змагання
Він з Регіума поспішав.

Здалека бачить він на кручі
Акрокорінфу мур дрімучий;
В гай Посейдона по шляху
Вступає в божому страху.
Навколо тиша. Тільки в вирій
Над ним мандрують журавлі,
І тягнеться трикутник сірий
Кудись до теплої землі.

«Вітайте, мої зграї милі!
Пливли ми разом через хвилі,
За добрий знак беру я вас:
Бо чи ж не спільна доля в нас?
Здалека ми йдемо світами
І просим про гостинний дах.
Хай ласка Зевса буде з нами,
Як захист на чужих шляхах!»

І веселіше йде він далі,
Півлісу швидко пробігає,
Аж два убивці вузьку путь
Йому зненацька застають.
Ставати мусить він до міри,—
Та хутко мліє сила рук,
Що напинали струни ліри
Й не звикли натягати лук.

Людей, богів співець благає,—
Дарма! Рятунку тут немає!
В порожній лісовій тиші
Ніде не видно ні душі..
«Невже ж отак мені й померти?
Без рідних сліз на чужині
З негідних рук діждати смерти?
Хто ж буде месником мені?»

І впав, прибитий булавою...
Тут шелест крил над головою,—
Почув, бо вже очей не звів,
Тривожний клекіт журавлів.
«Тож вас я, птахи, закликаю,
Коли не вчує чоловік,
На свідків, як я тут конаю!..»
Промовив і заснув навек.

Знайшли небавом голе тіло,
І хоч од ран воно й зчорніло,
В Корінфі його друг впізнав
Ті любі риси, що кохав.
«Отак тебе я зустрічаю,
Кого побачити хотів?
Вже я тебе не повинчаю
Живим вінком за славний спів!»

На Посейдоновому святі
Сумують гості всі по втраті,
Зжахнулася Еллада вся
Над трупом любого співця.
І до притана входять гості;
Схвильований і грізний люд
Од суддів вимагає помсти:
«За вбивство — смерть! Збирайте суд!»

Та де ж той знак, щоб між народом,
Що котиться, подібно водам,
На місці врочистих забав,
Злочинця лютого вказав?
Чи на розбійників вгадати?
Чи з задрощів його хто вбив?
Це тільки Геліосу знати,
Що все наземне освітив.

Може, він тут, поміж юрбою,
Іде зухвалою ходою
І вчинком тішиться своїм
В той час, як помста йде за ним?
А може, на порозі храму
Він насміхається з богів,
Чи осьде в театральну браму
З народом увійти посмів?

На лавах юрби незліченні,
Що аж тріщать підпори сцени,
Зі всіх країн зібрались тут
Народи Греції і ждуть.
Шумлять, як море, доokoла,
Будинок натовпом кипить;
Щодалі — ширші їхні кола.
Сягають майже під блакить.

Хто злічить імена народні,
Що тут походились сьогодні?
З Атен, з Авлійської землі,
Зі Спарти, з Фокії, а ті
Прибули з Азії, з-за моря,
Зі всіх далеких островів —
І прислухаються до хору,
Що вже почав на сцені спів.

Поважний хор, отак щороку,
Розміреним і строгим кроком
На сцену вийшов із-за стін,
Амфітеатр обходить він.
Жінки земні не так ступають!
Цих не зродив дочасний дім!
Вони понад людським витають
І зростом неземним своїм.

Їх чорна одіж без прикраси;
Горить у їх руках безм'ясих
Червоний смолоскипів жар;
Бліді обличчя в цих примар.
А де в людей привітно віє
Волосся буйне — на чолі —
У них гадюки, довгі змії
Здимають животи свої.

Жахливо крутяться, нестримно
З мотивами страшного гімна,
Що прошиває всі серця,
Злочинця в'яже до стільця.
Дурманить і п'янить без міри
Той спів Еріній голосний,
Не терпить він мелодій ліри,
А жалить, як отрута змії.

«Блаженний той, хто без провини
Зберігся, мов душа дитини!
Бо не зазнає він страху
Од нас на життєвім шляху.
Та горе вбивцям тим проклятим,
Що поховались, мов кроти!
За ними ми йдемо по п'ятах —
Жахливе плем'я темноти.

Вони втекти від нас не в силі,
На те ж ми духи прудкокрилі;
І наш аркан їх звалить з ніг,
Зупинить їх відважний біг.
Їх бачать наші гострі очі,
Нема в нас вух на зойкіт мук,—
Заженемо́ їх в царство ночі
Та й там не випустимо з рук!»

Отак пройшов їх хор довкола,
Юрба смертельно похолола,
І цілий дім як занімів,
Нещаче бог сюди злетів.
І знов з повагою святою
Обходять сцену мовчазну,
І хмуро-грізною ходою
Заходять знову за стіну.

На грані правди і облуди
Тремтять сумнівом кожні груди,
Послушні силі тій страшній,
Що судить злочин потайний.
Та сила темна, недослідна,
Звиває нам клубок життя,
До чулих серць вона привітна,
Хоч і біжить од світла дня.

І враз, на лаві щонайвищій,
Серед юрби чийсь голос кличе:
«Глянь, Тимотею! угорі —
Не Ібікові журавлі?»
І раптом небо потемніло,
А над театром, верх голів,
Мов чорна хмара, пролетіла
Численна згряя журавлів.

«Що, Ібікові?» — Ім'я любе
Новим жалем торкнуло груди.
Між людьми хутко пронеслось:
«Про Ібіка сказав там хтось?
Про нашого співця тут мова,
Що впав од лютих розбишак?
Що він сказав? Що це за слово?
І в журавлях тих — що за знак?»

Щораз то дужчий крик лунає
І блискавкою прошибає
Усі серця: «Глядіть! Це слід,
Це сила лютих Евменід!
Це крик поетової крові,
Убивця сам себе зв'язав.
Хапайте того, хто промовив,
Й того, до кого він сказав!»

А той би хтів у грудях знову
Сховати висказане слово,—
Дарма! Обличчя, мов стіна,
Вказало хутко, де вина.
До суддів тягнуть їх юрбою,—
На сцені вже зробили суд,—
І, влучені стрілою-мстою,
Убивці злочин визнають.

ХІД ДО ГАМАРНІ

Побожний служба Фрідолін
В страху господнім жив,
Графині із Саверни він
Покірколиво служив.
Вона була ласкава з ним,
А він і забагам чудним
Своєї доброї вельможі
Догоджує за ласки божі.

Так од зорі, аж доки дзвін
Під вечір загуде,
Одній графині служить він
І рук не покладе.
А скаже пані: «Відпочинь»,
То він розплачеться в ту ж мить,
Гадав, що ще не служить вірно.
Коли не мучиться надмірно.

Зате ж його з-поміж двірні
Графиня підняла,
Щодня з хороших вуст її
Лилась йому хвала,
Бо з челяді лиш він один
Для неї був, як рідний син,
І задивлялись ясні очі
На ніжні риси парубочі.

А в серці Роберта-стрільця
Росла на хлопця лютъ,
Йому віддавна злоба ця
Аж розпирала грудь;
До графа нишком він підліз,

Як вийшли полювати в ліс,
І злісно в графове сумління
Він кинув зерна підозріння.

«Щасливий, ясний пане, ви,—
Так хитро він повів,—
Не згонить сумнів з голови
Солодких ваших снів;
Така шляхетна в вас жона,
І чесна, й вірна вам вона;
Розбити ваше спільне щастя
Спокусникам ніяк не вдасться».

А граф блиснув з-під темних бров:
«Що кажеш ти мені?
В жіночу б вірив я любов.
Це ж хвиля на воді.
В жіночу честь не вірю я,
А в тому впевненість моя,
Що д'жінки графа де Саверне
Мій гнів спокусника одверне».

Стрілець на те: «Святі слова!
Подумаєш про все,
То скажеш: дурень той слуга,
Що зважився на це:
Зводить на панію свою
Свій пал любовного вогню!»
«Що?—скрикнув граф, аж ізатрусився,—
Він мертвий, чи живий лишився?»

«Ну, так чому ж би й вам не знать,
Як це вже кожний чув.
Якщо ж вам любо це скривать,

Я миттю замовчу».
«Кажі, бо ні — то ти пропав!—
Граф страшно й грізно закричав.—
Хто смів подумать, що графиня!..»—
«Я ж вам кажу про Фрідоліна.

Та й непоганий він з лиця,
Русявий Фрідолін...»
А графа серце мова ця
Вразила, наче грім.
«Невже ж це не відомо вам,
Як залицяється він там,
Вас за столом не помічає,
За кріслом пані умліває?»

Ось тут рядки, що він складав,
Як їй свій пал одкрив...»
«Одкрив?!» — «Побачення благав,
Про щастя говорив.
Графиня, ніжна, мов дитя,
Мовчить, мабуть, із співчуття.
Жалкую вже, що не вдержався,
Чого ж би світлий граф боявся?»

Тут графа божевільна лють
Погнала в близький ліс,
Де домни полум'ям плюють
І лється стовп заліз.
Тут вірні слуги день і ніч
Вогнем годують довгу піч,
Аж іскри прискають до стелі,
Що можуть розтопити й скелі.

Бо на заводі цім в одне
Вода з вогнем зійшлась,

І крутить колесо важке
Тягар води весь час.
І день, і ніч гуде верстат,
Вдаряють молоти у такт;
Під їх ударами важкими
Метали робляться м'якими.

Тут граф рабові й ковалю
Оддав такий наказ:
«Кого я першого пошлю
Спитатися у вас,
Чи ви зробили панську річ,
Того ви вкиньте в вашу піч,
Щоб тут на попіл він розпався
І я вже з ним не зустрічався».

Зраділи нелюди, і в сміх!
Катівські почуття!
Бо, наче криця, в грудях їх
Затверднули серця.
До праці кинулися вмить,
Вогонь міхами розпалить,—
Зачервоніла піч надміру:
Кати чекають на офіру.

Тут Роберт хлопцеві сказав,
Сховавши в серці лють:
«Мій друже, пан тебе питав,
Збирайся швидко в путь!»
До Фрідоліна мовить пан:
«В гамарню ти підеш, і там
Спитай у ковалів, чи вміло
Вони зробили панське діло?»

А той сказав: «Я йду, гаразд!»
І в путь зібравсь як стій.
Аж тут замислився нараз:
«Може, щось треба й їй?»
І вмент він перед нею став:
«Мене в гамарню пан послав,—
Скажіть, що можу вам зробити?
Бо ж вам повинен я служити».

Графиня в відповідь знайшла
Декілька ніжних слів:
«До церкви я була б пішла,
Та син мій захворів.
То ти, синочку, побіжи,
За нас отчеша́ скажи;
Коли твої гріхи відмолиш,
За мене теж молитву змовиш».

Йому до серця мова ця,
Побіг він, скільки міг,—
Але ще навіть до кінця
Оселі не добіг,
Аж чує: в церкві дзвонить дзвін,
Людей до бога кличе він,
І до причастія святого
Взиває грішника земного.

«Як бога на шляху своїм
Зустрінеш ти, то стань!» —
Сказав юнак і в божий дім
Ввіходить без вагань.
Нікого в церкві не було,
Бо вийшло жати все село.

З причету теж нема нікого,
Щоб помагати в службі бога.

І вмить рішає Фрідолін,
Паламарем стає;
«Що тягне в небо,— каже він,—
Те гаянням не є».
Вбирає панотця в стихар,
Приготовляє на вітвар
Свячений посуд; в службі богу
Він тямить добре, що до чого.

Як приготує він тихцем
Святі знаряддя всі,
Стає він перед панотцем
Із требником в руці,—
Клякає тут, клякає там,
Про все догадується й сам,—
Як «sanctus»¹ панотець промовить,
Він тричі у дзвінка задзвонить.

А як отець наприкінці
Схиливсь на вітарі
І бога тайного в руці
Підносить догори,
Прислужник у дзвінок заб'є,
Присутнім знати він дає;
Клякають перед богом люди,—
Всі хрестяться і б'ються в груди.

Усе виконує як слід
Побожний Фрідолін,

¹ Sanctus (лат.) — «свят, свят, свят!»

Бо службу божу з ранніх літ
Докладно знає він.
І не втомляється при тім,
Аж доки: «В мирі ізійдім!»
Священик скаже до громади
Й почне людей благословляти.

І ризи Фрідолін тоді
На місце їх кладе,
Приладдя виміє святе,—
Тоді вже з церкви йде
Спокійно в ліс до панських гут,
З веселим серцем, але й тут
За панський дім слуга охоче
Дванадцять молитов шепоче.

До печі сміливо іде
Й питає в ковалів:
«Чи добре ви зробили те,
Що граф вам повелів?»
А ті на цю звичайну річ
Вказали з реготом на піч:
«Упорались! Хоч було й поту!
Похвалить граф за цю роботу».

По цій розмові до двора
Слуга мерщій прибіг,—
Побачив граф його здаля,
Не вірить сам собі:
«Нещасний! Відкіля ти йдеш?» —
«З гамарні я вернувсь!» — «Невже ж
То ти в дорозі десь барився?»
«Я в церкві, пане мій, молився.

Пробачте, пане, бо від вас
Я забігав на мить
До пані, по її наказ,
Бо мушу їй служити.
Вона ж веліла, щоб я йшов
На службу божу, я й пішов,—
І помоливсь під час літані
За вас, мій пане, і за пані».

Тут граф од дива та страху
З тремтінням запитав:
«Скажи, а відповідь яку
В гамарні ти дістав?»
«Неясна, пане, їхня річ,
Вказали з реготом на піч
І кажуть: «Впорались до поту,
Похвалить граф за цю роботу».

«А Роберт? — граф тоді почав,
А сам як в землю вріс,—
Його ти там не зустрівав?
Бо й він подався в ліс».
А Фрідолін йому на те:
«Не бачив я стрільця ніде».
«Так! — мовив граф тоді безсило,—
Само вже небо розсудило!»

І граф ласкаво, як зумів,
Слугу за руку взяв,
До жінки він його привів
І, зрушений, сказав:
«Мов янгол, чисте це дитя,
Хай служить вам по все життя.
Про нього нам наговорили,
А з ним господь і божі сили».

ПОРУКА

До Діоніса-тирана колись
З кинджалом Мерос закрався
І в руки сторожі попався...
«Чого ти до мене з кинджалом уліз?» —
Спитав його грізно король Діоніс.
«Тирана убить, коли чуєш!» —
«Ти ще на хресті пожалкуєш!»

«Я,— кажє той,— не жалкую, що вмру,
І ласки собі не благаю;
Одне лищ прохання я маю:
Даруй мені три дні до смерті часу,
Нехай повінчаю найменшу сестру,
Товариша дам у поруку,
Що сам повернуся на муку».

Тиран усміхнувся і мовить на те:
«Я можу три дні тобі дати,
Щоб рідну сестру повінчати;
Та знай, що як тільки той термін пройде,
А з дому завчасно не буде тебе,
Товариш твій мусить умерти,
А ти будеш вільний од смерти».

Прийшов він до друга: «Король наказав,
Щоб я за невдалу провину
На хресному дереві згинув;
Ще три дні речинцю¹ тиран мені дав,
Щоб я за цей термін сестричку звінчав;
Зостанься за мене в поруку,
Аж доки не вернусь на муку».

¹ Речинець — термін, строк.

А друг його мовчки і міцно обняв,
Оддавсь королеві лихому,
А Мерос зібрався додому.
І доки ще третій той ранок настав,
Він хутко сестру свою заміж оддав,
А сам іще хутче вертає,
Бо строк його скоро минає.

Та з неба спустилася злива густа,
І з гір зашуміли потоки,
І ріки вже стали глибокі,
Турбота зціпила поблідлі вуста,
Бо повідь зірвала на річці моста,
І річка, широка, як море,
Зламала стовпи і підпори.

В одчаї він ходить і руки лама...
Куди тільки оком не кине,
Ніде ні одної людини.
Стоїть безнадійно... Гукав би — дарма!
Рятунку нема; бо не видко й човна,
Нічого до рук не дістане,
На другому боці не стане.

Упав він на берег, до неба кричить:
«О, зглянься, Зевесе, на горе!
Спини розколихане море.
Бо час проминає, вже південь біжить,
Якщо я не зможу до міста вступить,
Як спуститься морок вечірній,
То згине товариш мій вірний».

А повідь лютує, на річці кипінь,
Вода береги розмиває,
А час супочинку не знає.

Набрався він духу в годину терпінь
І сміливо кинувся в дику глибінь —
Вже крають ріку його руки...
І зглянулось небо на муки.

На березі став він і далі спішить...
Аж бачить він знову тривогу:
Йому заступила дорогу
Ватага розбійників, з лісу біжить,
Мандрівнику нашому більше не жить,
Бо вже над його головою
Один замахнувся булавою.

«Чого вам? — гукнув він, і зник його
жах,—

Я тільки життя одне маю,
Та й те для тирана тримаю».
І вже булава в його дужих руках.
«За вірного друга!» — і трьох він на шлях
Збиває міцними руками,
А решта розбіглась без тями.

А сонце вогнем припікає згори,
Навколо порожня країна;
В знесиллі зігнулись коліна.
«Спасла мене доля із виру ріки,
Не згинув я в лісі од злої руки,
То вмерти од спраги тут мушу...
А друг мій загубить душу!»

Аж ось блиснуло, мов срібне скло...
Журчання почуло десь ухо —
Він став, обернувся і слуха:
Між скелями весело в доли текло
Безжурне, холодне мале джерело,—

І він до води припадає,
Обличчя й вуста освіжає.

Забув він про спеку і далі в путь.
Тремтять на зеленій долині
Дерев велетенські тіні.
І бачить він — двоє назустріч ідуть...
Він хоче, не гаючись, їх обминуть.
Та вчув мимоходом, що кажуть:
«Вже десь до хреста його в'яжуть».

І жах його ноги ще більш окриля,
Жене його докір сумління;
Вже гасне вечірне проміння
На кривлях домів сіракузьких здаля,
Аж тут перед ним Філострат вирина —
Це сторож сусіднього дому,
І каже він другові своєму:

«Вернися! Ти власне життя б рятував!
Для друга ж рятунку немає!
Мабуть, на хресті вже конає.
Від хвилі до хвилі тебе він чекав
І певну надію на поворот мав...
Не вбила сподіванки друга
Тиранова люта наруга».

«Нехай і запізно! Як змоги нема
Його врятувати від смерти,
То й я хочу разом померти.
Кривавий тиран хай на глум не здійма,
Що вірності вже між друзями нема;
Хай дві забирає він жертви
І вірить у дружбу до смерти».

Вже сонця не видко. Він став на мосту,
А в місті вже хрест підіймали;
Народу навколо — навали.
Товариша тягнуть шнурком по хресту...
Тут Мерос прорвався крізь лаву густу:
«Мене бери, кате, на муку!
За мене складав він поруку!»

І всі здивувалися в натовпі скрізь,
А друзі удвох обіймались,
То плакали враз, то сміялись...
Не було тут жодного ока без сліз.
Аж хтось до тирана цю звістку доніс,
Тут серце промовило в ньому —
Звелів привести їх до трону.

Дивився він довго на диво таке,
І мовить: «Ви добре зробили,
Що серце моє розбудили,
Бо вірність і дружба не слово марне,
Таке товариство дивує мене.
Одного прошу од вас тільки:
Прийміть мене третім до спілки».

КАССАНДРА

Гомін, гімни в залах Трої,
Рокіт струн і шум забав;
Веселились там герої,
Доки замок їх не впав.
Спочивають їх долоні
Од борні, кривавих бід,

Бо на Пріамовій доні
Оженивсь герой Пелід.

І з лавровими вінками
Йде врочиста низка пар
У святі високі храми,
Під Тимбрійського вівтар.
Вулицями буйні герці,—
З гамом котиться юрба,
Лиш в однім зболілім серці
Не розвіялась журба.

То Кассандра ходить тихо
Од надмірного жалю,
Геть обходить шум і втіху
В Аполлоновім гаю.
І в гущавину зелену
Од весілля відійшла,
І зірвала там свячену
Стрічку з віщого чола.

«Всі веселі, все радіє,
Щастям повні всі серця,
І батькам старим надія,
І сестра йде до вінця.
Тільки я сумна й понура,
Бо, твереза кожную мить,
Бачу, як над рідним муром
Горе крилами шумить.

Бачу смолоскип, що сяє
Не в Гіменових руках,
Дим до хмари підлітає —
То ж не дим на вівтарях.

Бачу втіху свята цього,
Але дух відушій мій
Чує крок лихого бога,
Що розірве все як стій.

Засміють мій плач веселі.
З мого горя людям глум.
Тож одна в німі пустелі
Понесу сердечний сум.
Од щасливих я далеко,
Бо для них мій смуток — сміх!
Боже, честь мені нелегку
Дав ти з рук скупих своїх!

Нащо з цим знанням таємним
Ти жбурнув мене сюди,
В місто це, де вічно темним
Важко слів мені знайти?
Нащо дав мені дізнатись
Те, що годі одвернуть?
Неминуче ж мусить статись,
І жахливе мусить бути!

Чи ж не краще жить в омані
І не бачить певних бід?
Бо життя — в однім незнанні,
А знання — це смерть і гріб.
Що очам незрячим дав ти,
Геть! Воно криваве все,—
Тягаря страшної правди
Смертне серце не знесе.

Темні дні верни колишні.
І веселу злуду мрій!

Я пісні забула втішні,
Відколи я — голос твій.
Дав ти час мені майбутній,
Та відняв сучасний чар;
Одбери назад облудний,
Невеселий божий дар!

Я ж косу свою дівочу
Не квітчаю до зорі
З того часу, як пророчу
На скорботнім вівтарі.
Знаю тільки страх і болі,
Я оплакую всі дні —
Мир країни дорогої,
Щастя любої рідні.

Скрізь утіха, де погляну,
Всі кохаються, живуть,
Тільки я од горя в'яну,
Тільки в мене скорбна груди.
Не для мене травень, квіти,
Бо й весна моя сумна.
Хто ж будé життю радіти,
Як зглибить його до дна.

Щасливіша Поліксена,
Що, мов п'яна од вина,
За найкращого елліна
Вийде заміж цього дня.
Гордо груди їй хвилюють
Радощі, чужі мені;
О боги! вона не чує
Заздрощів до вас і в сні.

Бачу й я свого друга,
Що душа за ним болить,
В нього погляд — вічна туга —
Серце спрагою в'ялить.
Він для мене — краща пара
І повів би в рідний дім,
Та стоїть страшна примара
Поміж мною і між ним.

Тіні шле мені з туману
Прозерпіна з-під землі,
Де не піду, де не стану,
Всюди духи при мені.
Тут, де граються щасливі,
Закрутився натовп їх,
Скрізь ті привиди жахливі,—
Я з-за них не бачу втіх.

Гострі погляди криваві,
Кров на вбивчому мечу;
Бачу все немов наяві, —
Не сховаюсь, не втечу,
Не одверну те, що знаю,—
Все я бачу і мовчу,—
В чужині сама сконаю
На блискучому мечу».

Ще слова її лунають, —
Цить! — то кроки перших бід
З брами храму долітають,—
Вже мерцем лежить Тетід!
Еріс розплела гадюки,
Повтікали всі боги; —
А на Іліон, мов круки,
Чорні хмари налягли.

ПОЛОНІНСЬКИЙ СТІЛЕЦЬ

«Синку! Попасеш ягняток,
Що, покірні та слабі,
Люблять над струмком гуляти
І скубти собі в траві?»
«Ні, пусти вже, рідна мати,
В верховину полювати!»

«Може, підеш із ріжечком
В лісі череду водить?
Так приємно згук дзвіночків
По діброві гомонить».
«Мамо, мамо! Я полину
Поголяти в полонину!»

«Будеш квітоньки веселі
Поливати на грядках?
Їх нема на голій скелі;
Дико в диких тих верхах!»
«Хай цвітуть собі здорові.
Ти ж пусти мене на лови!»

І пішов юнак із дому
Полювати в темний бір;
Незважаючи на втому,
Він загнався в нетрі гір.
Перед ним на скрутій скелі
Промайнула тінь газелі.

Через кручі голобокі
Між безодень і проваль
Карколомні, легкі скоки
Понесли газелю вдаль.

Та за нею він, упертий,
Вже женеться з луком смерті.

Ось на шпиль якийсь високо
Перескочила вона,—
Загубило стежку око,—
Далі — круча, стромина¹...
Певна смерть чатує знизу,
А стрілецький лук поблизу.

Тужним поглядом благає
Жертва злого юнака,
Та дарма! Вже натягає
Лука молода рука...
Раптом з темної щілини
Вирнув геній полонини.

Звіра дужою рукою
Захистив і мовив так:
«Нащо аж сюди з собою
Ти приніс і смерть, і жах?
Місця на землі багато:—
Що ж ти гониш моє стадо?»

ГРАФ ЕБЕРГАРД ГРАЙНЕР ІЗ ВЮРТЕМБЕРГУ

Чого ви так по всіх світах
Пиндючитесь весь час?
Чимало лицарів-нетяг,—
І в мирі славних, і в боях,—
Є в Швабії, у нас.

¹ Стромина — стрімке провалля.

У вас Карло та Едуард,
І Людовік, і Фріц,
І знов Карло та Едуард.
А в нас один — граф Ебергард —
В бою — небесна міць.

І син його, граф Улеріх,
Любив залізний дзвін.
Той графський хлопець Улеріх
В борні відважний дух беріг,
Не поступався він.

Як Рейтлінги в поганий час,
Без приводу й без прав,
З вогнем збиралися на нас
І нападали раз у раз,
Наш граф на них напав.

Напав на них — не переміг,
Додому злий приліз,
Од горя повалився з ніг;
А син отямитись не міг,
Пролив чимало сліз.

Гадюка в серці...— Га! пожди! —
Юнак не знав, що жах,
І кров'ю клятої юрби
Ганьбу старої бороди
Обмити заприсяг.

Небавом вибухла війна,
Ми всі плече в плече, —
Кипить під Дефінген борня —
Для хлопця радісна вона, —
Ми ж бились гаряче.

В нас гасло: програну війну
Помстить кривава січ!
І так помчали ми в борню,
У море крові і вогню
І в диму чорну ніч.

А графський син, як лютий лев,
Меча свого вхопив —
Бо ворогів, як ліс дерев,
А перед ним — і крик, і рев,
І смерть з усіх боків.

Та горе! долі не спинить.
Блиснула шабля враз...
До нього лицарі в ту мить,—
Даремно! Труп його лежить,
І блиск очей погас.

Затих непереможний крик —
Ридав чужий і свій...
Тут граф до верхівців прорік:
«Мій син, як кожний чоловік.
Марш, діти, далі в бій!»

Тут засвистали меч і спис,
Нас гонить люта злість,—
І ми по трупах понеслись —
Міщани врозтіч подались
На доли, в гори, в ліс.

Як затрубили вже в ріжки,
Ми в стан свій потягли.
Пішли в танок жінки й дівки,
Чарки дзвонили та склянки,
Як ми перемогли.

А де наш граф? Сумний сидить
В своїм шатрі — один.
Сльоза в очах його блищить,
Бо трупом перед ним лежить
Його єдиний син.

Тому за графом ми своїм
В пожежі і в моря!
В його руках небесний грім,
Він буря в вихрі бойовім —
Він Швабії зоря.

То що ж ви там по всіх світах
Так носа дерете?
Чимало лицарів-нетяг,
І в мирі славних, і в боях,
І в Швабії росте.

ПОДІЛ ЗЕМЛІ

— Беріть цей світ! — гукнув Зевес із
неба
До всіх людей, — він буде ваш, беріть!
Я кожному даю, кому що треба.
Тож по-братерськи поділіть! —

Хто руки мав, метнувся враз до долі,
Старі й малі заходилися скрізь:
Рільник узяв собі плоди на полі,
Мисливець десь подався в ліс.

Купець набив комори й обороги,
Абат налив коштовного вина,

Король рогачки ставить на дороги,
— Моя, — сказав він, — данина. —

Пізенько вже, як поділ закінчили,
Прийшов поет, що здалеку прибрів:
На світі все вже інші захопили,
Вже мало все своїх панів.

— Невже з-поміж усіх мене одного
Забув ти, боже? Я ж твій вірний син! —
Жалівся він перед престолом бога
З поклоном низьким, доземним.

— Тебе пісні в країну мрій носили,
Не нарікай на волю тут мою!
А де ж ти був, як землю ми ділили?
— Я був, — сказав поет, — в раю.

Я бачив там ясне твоє обличчя,
Небесний спів зачарував мене;
Я задививсь на небо таємниче
І втратив тут своє земне! —

— Ну що ж? Тебе вже нічим наділити,
Жнива, мисливство, площі — не мої.
А хочеш ти зо мною в небі жити —
До мене вільний буде вступ тобі.

ПОХОРОННА ПІСНЯ НАДОВЕСІВ

Ось сидить він на рогожі,
Просто він сидить,
Ще такий стрункий та гожий,
Наче бачить світ.

Де ж поділась воля руху,
Де ж той дух пропав,
Що колись на славу духу
З люльки дим пускав?

Де ж ті очі соколові,
Що сліди серни
На росі, в траві шовковій,
Бачили вони?

Чи то ж ці топтали ноги
Сніговий простір,
Мов той лось двадцятирогий,
Наче ланя з гір?

Це ж ті руки, що так туго
Натягали лук?
Одлетіла їх потуга.
Зникла сила з рук.

Він туди подався, друзі,
Де снігів нема,
Де всі ниви в кукурудзі,
Що росте сама.

Там усі ставки рибками
Повні аж по край,
А звірятка з пташечками
Звеселяють гай.

Там із духами він славно
Буде їсти хліб,
Ми ж діла його прослаavimo
І зариймо в гріб.

Принесіть дари останні,
Починайте спів!
Вкупі з ним зарийте в ямі
Все, що він любив.

Не забудьте, крім одежі,
Томагавк на груди!
Покладіть стегно ведмеже,
Бо далека путь.

Покладіть ножа при ньому,
Він ножем умів
Швидко, з третього прийому
Шкуру драть з голів.

В руку всуньте мальовило,
Ще й червону туш,
Хай він с'яє любо й мило
В тій країні душ!

ПІСНЯ ПРО ДЗВІН

Vivos voco,
mortuos plango,
fulgura frango.

Форма глиняна, червона,
В землю вкопана стоїть.
Нині мусим вилить дзвона!
Гей, челядники, не спіть!
З лоба гарячє
Піт нехай тече, —
Діло майстра славним робить;
А талан із неба сходить.

Поважний труд, що ми почали
Хай слово поведе живе;
Бо в парі з мудрими річ'ями
Робота весело пливе.
Отож уважно поміркуєм,
Що з кволих сил повстане тут;
Бо ми недбальців не шануєм,
Що свого діла не збагнуть.
На те ж бо й розум ми дістали,
І вся оздоба в цім людська,
Що ми на серці відчували,
Чи робить добре щось рука.
Дайте хутко дров соснових,
Підкладіть сухих наспід!
Сперте полум'я готове
В горно вдарити як слід.
Приготуйте мідь,
Олива візьміть, —
Заваріть хорошу страву,
Хай полетіться стоп¹ на славу!

Що тут внизу, на дні темниці,
З вогнем рука змайструє враз,
То те з високої дзвіниці
Засвідчить голосно про нас.
Ще буде довгі дні лунати,
До кожних доторкнеться вух,
З турботним буде він ридати,
Побожний м'ялувати слух.
Що змінна доля б не послала
Синам землі внизу, те все

¹ Стоп — сплав.

Вдарятиме в вінок з металу
І в світ з повчанням понесе.

Бачу: білі бульки скачуть,
Маси гарно потекли.
Всипте ще в течінь гарячу,
Щоб не вистигла, золи!
Очищайте плин
З бруду й шумовин,—

Щоб із чистого металу
Чиста пісня вилітала.
Ця пісня голосом святковим
Вітає вкохане дитя,
Коли воно вві сні чудовім
Зробило перший крок життя.
Його літа — сумні й веселі —
Ще в невідомій десь оселі;
А матері турботні очі
Над ним вартують дні і ночі.
Мов та стріла, летять літа...
З дівчатком хлопець попрощався,
Ганяв, бурхливий, по світах,
На чужині з життям спізнався,
Чужий вернувся під рідний дах.
І ось у рózкоші дівсчій,
З чарівним станом неземним,
Несміливо спустивши очі, —
Стоїть красуня перед ним.
Тут невимовна вкралась туга
В юнацьке серце; ходить сам, —
З очей сльоза, за нею друга, —
Чужий він став товаришам,
За нею нишком він блукає, —
Щасливий на її привіт,

Він на віночок їй збирає
На луках щонайкращий цвіт.
Солодка туго! Ніжна мріє!
Кохання першого краса!
Як серце щастям променіє,
Очам відверті небеса!
О, чом повік не зеленіє
Весна кохання і надії?

Скільки брїжок забурило!
Дротик я вмочу на мить;
Якби скло на ньому сіло,
То вже можна буде й лить.

А тепер скоріш, —

Пробуйте суміш, —

Чи крихке з м'яким сплилося
І на добрий знак злилося.

Бо де могутня, вічна сила
Крихке з податливим злучила,
То там чарівний вийде згук,
Тому ж обдумай ще до шлюбу,
Чи серцю з іншим серцем любо.
Бо мить утіхи — вічність мук.

Блиск вінків так любо грає
На волоссю ніжних пар,
Як до шлюбу закликає
Дзвін веселий під віттар.
Ах, таким найкращим святом
Закінчиться май життя,
А з вінком загине раптом
Гарний сон без вороття.

Хай пристрасть пройде,
Любов зостається!
Як цвіт опаде,
Хай овоч налетється!
Муж мусить по тім
В життя йти вороже,—
Працює, як може,
Звивається, садить,
Мудрує і радить,
До всього змагає,
За щастям ганяє.

І ось — полилися багатства коштовні,—
Набиті комори і засіки повні,
Зростають будівлі, вже ширшає дім.

Панує вдома
Хазяйка невтомна —
Дітей своїх мати,
Сповняє всі ролі
В родинному колі:
Навчає дівчаток,
Спиняє хлоп'яток,
Працює без тям
Своїми руками, —
Порядком своїм
Збагачує дім.

І в скрині пахучі складає пожитки,
Пряде під куделею нитку до нитки,
Ховає в комоду, вже повну добром,
Гладесеньку вовну, тонесенький льон,—
Всьому надає вона блиск у господі

Й не знає годі.

А батько веселий стає
Під віконцем високої кривлі,
Перелічує щастя своє;

Бачить будівлі, скирти, як гори,
Повні обори, клуні й комори,
І шпихлір його туго набито,
А на полі хвилюється жито,—
І гордо він каже собі:

Міцно, мов ґрунт землі,
Наперекір судьбі
Стали скарби мої!
Та на долі зрадну карту
Нам надіятись не варто,
Бо нещастя швидко йде.

А тепер пора почати,
Гарно визубрився злім,
Доки буде стоп стікати,
Ми молитву згомонім.
Крани одкрутім;
Бог боронить дім.
Вогневими жолобками
Потекла течінь до ями,

Вогонь людині — благодать,
Коли в руках його тримать;
Всю силу творчості свою
Ми всі завдячуєм вогню.
Але страшна небесна міць,
Як раптом вирветься з границь
І піде власними шляхами
Свавільний син природи-мами.

Горе, як він скине з шиї
Свої пута, ланцюги,
І пожежею покрие
Забудовані шляхи!—

Бо не любі тій стихії
Твори нашої руки.
Із-за хмари
Серед ночі
Дошч хлюпоче,—
Без розбору з-поза хмар
Блиск! Удар!
Чуєш, як голосить з вежі
Дзвін пожежі.
Ніби кров,
Небо тліє;
То не ясний день зійшов!
Червоніє над селом
Дим стовпом!
Вогневими валунами
Вже вогонь поміж домами
Навперейми йде з вітрами;
Неначе з пекла сипле жахом,
Все горить, сідає прахом,
Крокви скачуть, дах тріскоче;
Діти плачуть, скло брязкоче!
Ричуть звірі
На подвір'ї,
Все біжить, спішить, тікає;
Ніч, мов ясний день, палає.
Сотні рук біля роботи,
Навзаводи!
З рук до рук відро гуляє,
Ллються води, водограї:
З ревом буря набігає,
З тріскотом, як лютий звір,
Проривається в шпихлір
І з вогнем шукає їжі,
Крізь шпаринку впала в збіжжя,

Наче їй схопити треба
Диким виром землю всю,—
Спопелити всю красу —
Виростає аж під небо,
Наче змії!
Тут людина без надій
Вищій силі уступає —
Подив, жах її проймає,
Як її палає твір.

Де був двір —
Пожарище,
Виє вихор, вітер свище,—
В порожнечі чорних дір
Сумно дивляться з-за хмари,
Мов примари,
Очі зір.

Чоловік
Ще хвилинку
На домівку
Кине поглядом з-під вік,
І знов бадьоро на мандрівку.
Не все забрала лють вогню;
Розраду має він по згубі:
Перелічив голівки любі —
І бачить всю свою сім'ю.

Вже течінь пішла в підземне,
Повна стопу форма вся;
Як покаже світло денне
Працю справного митця?
Може, кепський сплав
Форму розламав?
Може, й нам під час надії
Доля зла нещастя гріє?

Ми в лоно матері-землиці
З довір'я працю кладемо,
Сіяч кладе своє зерно
І сподівається сториці,
Як зійде знов колись воно.
Ще кращий плід в земну утробу
Людина, плачучи, кладе
Із вірою, що й він із гробу
На кращу долю процвіте.

Довго стогне
Тужний тон,
Дзвонять дзвони
Похорон.

Проводжають сумно від порогу
Мандрівця в останню вже дорогу.

Ах, та це ж дружину милу,
Щиру матінку, в могилу
Вирвав князь підземних тінів
Чоловікові з обіймів,
З-між юрби дрібних дітей,
Що вона йому зродила,
Соком, молоком грудей
Згодувала і зростила.
Рветься ниточка тоненька,
Що зв'язком для них була,—
Ах, навіки рідна ненька
В царство тінів одійшла!
Не вартує щастя діток
Вірна матері душа.
Без любові в дім сиріток
Зайде мачуха — чужа.

Доки прохолоне криця,
Працю кидайте важку,

Як в листках гуляє птиця,
Так гуляйте й ви в садку!
Блисло сяйво зір,
Вийшли всі надвір,—
Челядь вільна від роботи,
Тільки в майстра все турботи.
В лісі дикому й густому,
Незважаючи на втому,
Мандрівець іде додому.

З меком вівці йдуть із поля
І худоби
Чéреди широколобі
Повертають,
Риком стайні наповняють.
Важко вліз
В отвір брами
Навантажений снопами
Довгий віз:
На снопах лежить вінок
Із квіток,
А жєнці — весела молодь —
Йде в танок.

Площа втихла вже й осліпла;
А в хатах навколо світла
Позбиралася родина.
З рипом брама зачинилась.
Пітьма землю
Покриває!
Та людей не налякає
Ніч і сон,
Як лихий з ножем гуляє;
Спокій міста береже закон.

Благодатний наш порядку,
Сину неба, що, як батько,
Вільно громадян гуртуеш,
Сильні городі будуеш,
Дикунів з печер пустелі
Кличеш в селища веселі.
Входиш у людські хатини,
М'якшиш норови людини,
Всіх ведеш у спілку тісну,
Учиш нас любити отчизну!
Ворушаться пильні руки,
В спілці всі — товариші,
Їх палкі, веселі рухи
Одкривають сили всі.
В згоді майстер і челядник,
Кожний гордий тим, що єсть;
Воля люду і порядок
Бережуть народну честь.
Праця — громадян оздоба,
Благодать — оплата мук;
Хай з князями їх шаноба!
Нас прославить праця рук.
 Мир народу,
 Люба згодо!
 Довго, довго
Пробуйте в місті цім!
Хай не буде й дня такого.
Щоб військові дикі орди
Тихі доли ці топтали,
Й ясне небо,
Що на нім хмарки веселі
Мерехтять,
Запалало від пожежі
Наших супокійних хат!

Розберіть тепер землянку!
Одслужила вже свій час;
Ми побачим наостанку,
Чи хороший дзвін у нас;
Молот підіймай,
Форму розламай!
Щоби дзвоніві вродитись,
Форма мусить роздробитись.

Одному майстрові годиться
Розбити форму в слухний час;
Та лихо, як гаряча криця,
Завчасно вирветься од нас!
Скаженим грюкотом і крахом
Розтрощить цей трухлявий дім
І понесе свавільним шляхом,
Як з пащі пекла, смертний грім.
Бо де панує дика сила,
Там путнього не буде діла;
Де маса звільниться сама,
То там добробуту нема.
Біда, коли в містах поволі
Набравсь горючий матер'ял,
Народ порве ланцюг неволі
І вхопить сам за самопал.
В руках бунтарного народу
Завіє звіром дикий дзвін,
І, замість кликати до згоди,
Покличе до насильства він.

Вільність і рівність! — чути всюди;
Громадянин схопив за кріс,
По городах повстали люди,
І горлорізи бродять скрізь.

Жінки скажені, мов гієни,
З грудей ворожих серце рвуть,
Ще доки ворог той загине,—
І з жахом жарт собі ведуть.
Нема вже святощів ні в чому,
Толочить все зухвалий крок,
І добрий поступивсь лихому,—
На волі пристрасть і порок.
Жахлива річ збудити лева,
А ще страшніший тигрів зуб,
Та річ понад усіх жахлива —
Людина — мрійний душолюб.
О горе тим, що ще сліпому
Дають небесний світ носить!
Він не світитиме нікому,—
Міста і села спопелить.

Дзвона вилито чарівно,
Втіху бог нам дав згори!
Мов зоря, він гладко й рівно
Вилупляється з кори.

З вушка аж до крис
Грає сонця блиск;

І печатка герба сяє,
Досвід майстра вихваляє.
Ходіть, ходіть!
Ставайте в коло всі юрбою,
Ми дзвін охрестимо водою!
Його ви «Згодою» назвіть.
До згоди та на щиру раду
Нехай скликає він усю громаду.
Нехай сповняє до кінця
Задуму власного творця:
Нехай з низин життя земного

Він підніметься під блакить,
Сусідом грому голосного
З небесним світом гуторить.
Хай буде голосом від бога,
Як зір громада золота,
Що прославляє майстра свого
І водить вінчані літа.
Хай завжди лиш про вічні справи
Говорить металевий рот,
Нехай веде серця до слави
І до незміряних висот.
Хай дасть язик безмовній долі,
Хоч сам без серця, без чуття,—
Нехай товаришить на волі
Змінливо-злудній грі життя.
І як той звук, що то лунає
І завмирає вдалині,
Хай каже нам, що все минає,
Що все проходить на землі.
А тепер гуртом щосили
Потягнімо вгору дзвін!
В царство згуків із могили
Переможно вийде він.
Гей, тягніть! тягніть!
Він хитнувся, дрижить!
Хай нам дасть він втіху щироу
Першим покликом: до миру!

Трицитки
та поясненія

Оригінальні поезії Д. Загула друкувалися в численних періодичних виданнях Буковини, Галичини, Наддніпрянської України, а також у різних збірниках, декламаторах. Окремими виданнями вийшло 6 збірок поезій: «Мережка», Чернівці, 1913; «З зелених гір», Київ, 1918; «На грані», Київ, 1919; «Марія і Мара», Відень—Чернівці, 1921 (без згоди й відома автора ця збірка була укладена з поезій, що друкувалися вже раніше); «Наш день», Харків, 1925; «Мотиви», Харків, 1927. На початку 30-х років Д. Загул підготував нову збірку недрукованих віршів, але через незалежні від автора обставини ця збірка у світ не з'явилася.

Загнали дзвони. Вперше надруковано в газеті «Народний голос» 25 квітня 1913 року, № 15 під псевдонімом Іван Майдан.

Із збірки «З зелених гір»

Збірка «З зелених гір» складається із оригінальних віршів, перекладів та переспівів, здійснених поетом протягом 1915—1916 рр. Раніше вони ніде не публікувалися. Збірка була надрукована в листопаді 1917 року, з'явилася в світ у 1918 році («З зелених гір». Поезії, друкарня т-ва «Час», у Києві, 1918, стор. 103, тираж 10000 примірників). Складається вона з таких розділів: «Лірика I», «Лірика II», «З Підгір'я», «З Бальмонта», «На біблійні теми (З «Пісні пісень Соломона» та Еклезіаст)».

Всі вірші цієї збірки подаються за першодруками.

Із збірки «На грані»

Збірка «На грані» вийшла в 1919 році («На грані», вид. «Сяйво», Київ, 1919, тираж 1000 примірників).

Деякі з віршів друкувалися в періодичних виданнях.

Не схиляйтеся, стебельця. Вперше надруковано в збірці «На грані», стор. 15.

Я йду в країну мрій. Вперше надруковано там же, стор. 16.

І невже ж це правда, що напередодні. Вперше надруковано там же, стор. 22.

Бувають хвилини спокою порожнього. Вперше надруковано там же, стор. 23.

Деколи... Вперше надруковано там же, стор. 25.

Хочеться нижній подих вітру. Вперше надруковано там же, стор. 28.

Згасає день за синіми лісами. Вперше надруковано там же, стор. 29.

Я чую пісню, мов крізь сон. Вперше надруковано там же, стор. 33—34.

Як тільки на арфі плачевній. Вперше надруковано в журналі «Шлях», Київ, 1919, № 1, стор 21. Подаємо за збіркою «На грані», стор. 35.

Із збірки «Наш день»

Збірка «Наш день» вийшла в 1925 році («Наш день», 1919—1923, Державне видавництво України, Харків, 1925, сторінок 50, тираж 3000 примірників). Складається з розділів: «Жовтневий вихор» «Сурмач», «Ранкове сонце». Значна частина поезій цієї збірки спочатку друкувалася в періодичній пресі. Всі вірші подаються за збіркою «Наш день».

Жовтневий вихор. Вперше надруковано в журналі «Нова громада», Київ, 1924, № 36, стор. 5.

Майбутнє. Вперше надруковано в журналі «Нова громада», Київ 1924, № 19, стор. 4.

Некрополь (гр.) — могильник, кладовище.

Газ (Гааз) — місто на Близькому Сході, на узбережжі Середземного моря.

Захід. Вперше надруковано в журналі «Нова громада», Київ, 1924, № 23, стор. 5.

Б р а т а м п о з а м е ж і. Вперше надруковано в журналі «Нова громада», Київ, 1923, № 10, стор. 12.

В о р о ж и м г о р о д а м. Вперше надруковано в журналі «Глобус», Київ, 1924, № 3, стор. 9.

Жіронда — одна з політичних партій під час Французької буржуазної революції XVIII ст. Жіронда відби-вала інтереси великої буржуазії, що виступала проти феодалізму, але йшла по шляху угод з монархією, боячись поглиблення революції. Д. Загул має на увазі народне повстання 31/V—2/VI 1793 року, внаслідок якого влада перейшла до рук демократичної партії якобінців, а вожді жірондистів були вигнані з Конвенту і страчені як зрадники революції.

Г і м н - п р о к л а м а ц і я. Вперше надруковано в журналі «Червоний шлях», Харків, 1923, № 3, стор. 22—23.

П р и в і т о с і н н ь о м у. Оpubліковано в збірці «Наш день», стор. 18.

О б ж и н к о в а. Вперше надруковано в журналі «Нова громада», Київ, 1924, № 26—27, стор. 5.

А в і а п і с н я. Вперше надруковано в збірці «Наш день», стор. 21.

Н а д Ч е р е м о ш. Надруковано в збірці «Наш день», стор. 22.

С у р м а ч. Надруковано вперше в журналі «Веселка», Каліш, 1923, № 11—12.

М а р і я і М а р а. Вперше надруковано під назвою «Чи не марні марю мрії» в журналі «Мистецтво», Київ, 1920, № 1, стор. 16.

Н а ш д е н ь. Вперше надруковано в журналі «Нова громада», Київ, 1923, № 7—8, стор. 27.

Н а п о л я х. Вперше надруковано в журналі «Нова громада», Київ, 1923, № 11—12, стор. 2.

З г а д к а (Хто косить під осінь отави). Вперше надруковано в збірці «Наш день», стор. 31.

Шлеміль — Петер Шлеміль, герой повісті німецького письменника Адальберта фон Шаміссо (1781—1838) «Дивні історії Петера Шлеміля». Шлеміль за гроші продав свою тінь чортові.

М о ж е й т а к. Вперше надруковано там же, стор. 33.

П а м ' я т і д р у г а. Вперше надруковано в журналі «Нова громада», Київ, 1924, № 38, стор. 7.

В. Кобилянський (1895—1919) — відомий український поет, перекладач, родом з Буковини, товариш Д. Загула.

Н а с т р і й. Вперше надруковано в збірці «Наш день», стор. 35.

Р а н к о в е с о н ц е. Вперше надруковано в журналі «Мистецтво», Київ, 1920, № 1, стор. 14.

С е р ц е о д ч и н е н е. Вперше надруковано в збірці «Наш день», стор. 40.

С ь о г о д н і я н е т о й, щ о в ч о р а. Вперше надруковано в збірці «Наш день», стор. 44—45.

Б а б и н е л і т о. Вперше надруковано в журналі «Нова громада», Київ, 1923, № 9, стор. 4.

З г а д к а (Бувало: в сутінку вечірнім). Опубліковано в збірці «Наш день», стор. 49—50.

Із збірки «Мотиви»

Збірка «Мотиви» вийшла в 1927 році («Мотиви, поезій збірка IV (1923—1926)», Державне видавництво України, 1927, стор. 182, тираж 3000 примірників). У збірці вміщена стаття акад. О. І. Білецького «Дмитро Загул», автобіографія поета. Збірка складається з розділів: «Мотиви», «Дифірамби», «На відпочинку», «Heimweh», «Минулий сон», «Лірика скрут і турбот», «Різне». До збірки додана бібліографія творів поета і статей про нього до 1927 року. Вірші подаються за збіркою «Мотиви».

Р і з н і м о т и в и. Вперше надруковано в журналі «Життя і революція», Київ, 1927, № 1, стор. 3. Переклад епіграфа належить Д. Загулові.

Д и ф і р а м б п і с н і. Вперше надруковано в журналі «Зоря», Катеринослав-Дніпропетровське, 1926, № 14, стор. 2.

Д и ф і р а м б в о д о с п а д у. Вперше надруковано в журналі «Червоний шлях», Харків, 1925, № 10, стор. 5—7.

Г о л ь І. (1891—?) — німецький поет, драматург і критик, експресіоніст, автор книги дифірамбів «Горс».

Д и ф і р а м б в е с н і. Вперше надруковано в збірнику «Західна Україна», Київ, ДВУ, 1927, стор. 34—40.

П е р ш и й м і й п о г л я д. Вперше надруковано під

назвою «Мій перший погляд дитячий» в журналі «Зоря», Катеринослав, 1925, № 12, стор. 2.

Будівля майбутнього. Вперше надруковано в журналі «Глобус», Київ, 1925, № 10, стор. 195.

Атени — Афіни.

Сонце і серце. Вперше надруковано в збірнику «Західна Україна», К., 1927, ДВУ, стор. 34—40.

На селі. Вперше надруковано в журналі «Життя і революція», Київ, 1926, № 9, стор. 4—5.

Вергілій — Публій Вергілій Марон (70—19 рр. до н. е.) — римський письменник, автор «Енеїди», «Буколік» — збірки пастиших ідилій-пасторалей.

Два світи. Вперше надруковано в журналі «Життя і революція», Київ, 1925, № 12, стор. 3.

Вечірнє. Вперше надруковано в журналі «Життя і революція», Київ, 1925, № 9, стор. 5.

Сон лісів. Вперше надруковано в журналі «Життя і революція», Київ, 1925, № 8, стор. 4—5.

Осінній вечір. Вперше надруковано в журналі «Життя і революція», Київ, 1926, № 12, стор. 5.

Осінній мотив. Вперше надруковано в збірці «Мотиви», стор. 81—83.

Над морем. Надруковано в журналі «Плужанин», Харків, 1927, № 1, стор. 17.

Понт — море по-грецьки.

Гомер — напівлегендарний грецький поет, автор «Іліади», «Одіссеї». Ксенофонт — стародавній грецький історик, писав з економічних, філософських та воєнних питань; воєначальник (жив коло 430—354 рр. до н. е.). «Колись ви гули Ксенофонту» — мається на увазі знаменитий «відступ десяти тисяч» грецьких піхотинців на чолі з Ксенофонтом від околиць Вавилона через Курдистан, гори Вірменії і Чорне море до Греції після невдалого воєнного походу в Персію в 401 р. до н. е.

Далекі заклики I—IV. Вперше надруковано в журналі «Життя і революція», Київ, 1926, № 8, стор. 5—6.

Heim weh. Вперше надруковано в збірці «Мотиви» стор. 95—96.

З-за буйних річок. Надруковано в альманасі «Західна Україна», Київ, 1927, стор. 34.

Черемош. Вперше надруковано в альманасі «Плуг», Харків, 1926, ДВУ, № 2, стор. 126.

Спо м и н І і ІІ. Вперше надруковано в збірці «Мотиви», стор. 100—105.

О т ч и з н о д о р о г а ! Вперше надруковано в часописі «Робітниця», Вінніпег (Канада), 1926, № 11. Друкується за збіркою «Мотиви».

Д і в о ч а т у г а. Вперше надруковано в збірці «Мотиви», стор. 135—141.

О м о я о с т а н н я с в і т л а м р і є... Вперше надруковано там же, стор. 141—143.

П е р е д о с і н н ю. Надруковано в альманасі «Плуг», збірник, Харків, ДВУ, 1927, стор. 163—165.

М о л о д и м с п і в ц я м. Вперше надруковано в збірці «Мотиви», стор. 151.

Поза збірками

З р і д н о г о п о л я. Вперше надруковано в журналі «Літературно-науковий вісник», Київ, 1917, книга 4, стор. 98. Подається за першодруком.

Т и х і в о д и з а ш у м і л и. Вперше надруковано в журналі «Літературно-науковий вісник», Київ, 1918, кн. 1, стор. 69. Подається за першодруком.

Т а к л ю б и т ь д у ш а о д и н о к а. Вперше надруковано в журналі «Шлях», Київ, 1918, № 10—11, стор. 43. Подається за цим виданням.

З ц и к л у «В о г н і». Поезії циклу «Вогні» були написані протягом 1918—1919 рр. З цього циклу спочатку були надруковані в періодичній пресі лише три вірші — «Сурмач», «Марія і Мара», «На полях». Останні вірші були надруковані в дніпропетровському журналі «Зоря» в 1925 р. (№ 22, стор. 1—3), звідки вони й передруковуються в цьому виданні.

Вірші циклу «Вогні» розкривають глибокі внутрішні суперечності Д. Загула, який у час грізних подій громадянської війни шукав свого місця в житті як поет і громадянин. Знаходимо тут різке засудження діяльності петлюрівської і денікінської контрреволюції («Підкрався круком до душі», «Прийшов, як звір із нор пустелі»). Водночас поет приходить до висновку, що надії, майбутнє скривавленої й розтерзаної контрреволюцією трудової України зв'язані з розвитком революційної боротьби «там, на Сході», де відбулася соціалістична революція.

Poesia militans. Вперше надруковано в журналі «Літературно-науковий вісник», Київ, 1919, книга 3, стор. 244—245. Подається за першодруком.

Порозпліталися гірлянди. Вперше надруковано в збірнику «Музагет», Київ, 1919, № 1—3, стор. 10—12. Подається за першодруком.

Меса — багатоголосий хоровий твір релігійного змісту.

Будка 440. Вперше надруковано в журналі «Червоний шлях», Харків, 1925, № 1—2, стор. 24—25. Подається за першодруком.

Марійка. Вперше надруковано в журналі «Глобус», Київ, 1925, № 6, стор. 133. Подається за першодруком.

Грими, грими, могутня пісне! Вперше надруковано в журналі «Плужанин», Харків, 1925, № 4, стор. 16. Подається за першодруком.

Моя сердечна Україно... Вперше надруковано в збірнику «Західна Україна», Київ, 1927, стор. 35—36. Подаємо за першодруком.

Хорали — рід релігійних пісень латинською мовою в католицькій церкві.

Геліополіс. Вперше надруковано в журналі «Гарт», Харків, 1927, № 6—7, стор. 60—63. Подається за першодруком.

Геліополіс (гр.). — сонячне місто.

Скандінавський глетчер — великий льодовик, що насувався з півночі на південь.

Гера — в стародавній грецькій міфології цариця богів, жінка Зевса, покровительниця шлюбів і родів.

Сини Кімера, Кімерія — легендарна країна, згадувана в «Одіссеї», над нею ніколи не сходить сонце. Кімерійською протокою в давні часи звали Керченську протоку.

Бористен, Борисфен — грецька назва Дніпра.

Костянтин Багрянородний — візантійський імператор (913—959).

Цар-город — руська назва міста Константинополя — столиці Візантійської імперії, тепер Стамбул у Туреччині.

Прокенезійський Арістей — грек, жив у III ст. до н. е.; за дорученням Птоломея Філадельфа перекладав на грецьку мову Старий заповіт.

«Арімаспових вістей» — арімаспи — назва міфічного народу на крайньому північному сході стародавнього

світу. За Геродотом, це були одноокі люди. Вони перебували в постійній боротьбі з грифами, що охороняли золото, яке хотіли відібрати арімаспи.

Еллін, елліни — давня назва греків, уживається й тепер.

Даремно ти турбуєшся, поете! Вірш надрукований в «Антології сучасної української поезії», Львів, 1936. Подається за цим виданням. Редактор «Антології...» у передмові вказує, що цей вірш був написаний у 1928 році.

Вертер — герой романа німецького письменника Гете (1749—1832) «Страждання юного Вертера».

Дивлюсь у далеч. Вперше надруковано в журналі «Життя і революція», Київ, 1928, № 9, стор. 4. Подається за цим виданням.

Молох — у стародавніх фінікіян, карфагенян, амонітян та ін. — бог сонця, вогню і війни. Йому приносились людські жертви

Із ранніх поезій

(1909 — 1912)

В автобіографії Д. Загул вказує, що його вірші «вперше появились друком 1906—1907 рр. в місцевій газеті «Буковина». Насправді ж поет уперше надрукував у цій газеті два вірші з циклу «Весняні ночі» в 1909 році. Згодом з'являються цикли поезій «Весняні мрії», «Думки», «В темряві», «Хвилі кохання», підписані криптонімом «З-л». З віршів, друкованих у газеті «Буковина» та її продовженні — «Нова Буковина», була укладена збірка «Мережка», яка вийшла в 1913 році (62 стор., 150 примірників).

Ранні вірші подаються за першодруками.

З циклу «Думки»

Гнуться високі тополі. Вперше надруковано в газеті «Буковина» 30 жовтня 1912 р., № 110.

Крила ночі світ закрили. Вперше надруковано там же.

Власні смутки, власні болі. Вперше надруковано в газеті «Нова Буковина» 3 листопада 1912 р., № 111.

З циклу «Весняні мрії»

Кину жаль і смуток лишу. Вперше надруковано в газеті «Нова Буковина» 3 листопада 1912 р., № 111.

Ніби гріб, хатинка низька. Вперше надруковано там же.

Ждуть нас тучі неминучі. Вперше надруковано в газеті «Нова Буковина» 6 листопада 1912 р., № 112.

В моїй груді дужа сила. Вперше надруковано там же.

Понад пожовклим очеретом. Вперше надруковано там же.

Пісні не списані. Вперше надруковано там же.

Між межами жваво, живо. Вперше надруковано в газеті «Нова Буковина» 10 листопада 1912 р., № 113.

Чорна хмара сонце вкрила. Вперше надруковано там же.

Розвійтеся з вітром, думки невеселі! Вперше надруковано там же.

Граї, легкокрилий вітре, на полі. Вперше надруковано там же.

Віє казкою чудною. Вперше надруковано в газеті «Нова Буковина» 13 листопада 1912 р., № 114.

З циклу «В темряві»

Співи мої легкокрилі. Вперше надруковано в газеті «Нова Буковина» 13 листопада 1912 р., № 114.

Не слухають мене дзвінкії рими. Вперше надруковано в газеті «Нова Буковина» 17 листопада 1912 р., № 115.

Апольон, Аполлон — грецький бог сонця, опікун науки й мистецтва.

Парнас — за уваленням стародавніх греків, гора в Греції, на якій жили Аполлон і музи.

Ой піду ж я в чисте поле. Вперше надруковано в газеті «Нова Буковина» 20 листопада 1912 р., № 116.

Гей! Та доки сумувати? Вперше надруковано в газеті «Нова Буковина» 27 листопада 1912 р., № 118.

З циклу «Хвилі кохання»

Простерся вечір над селом. Вперше надруковано в газеті «Нова Буковина» 15 грудня 1912 р., № 123.

На покоси впали роси. Вперше надруковано там же.

На трави місяць сипав перли. Вперше надруковано в газеті «Нова Буковина» 18 грудня 1912 р., № 124.

Так любо, гарно так, чудово. Вперше надруковано в газеті «Нова Буковина» 22 грудня 1912 р., № 125.

Я лиха не знаю. Вперше надруковано в газеті «Нова Буковина» 29 січня 1913 р., № 5.

ПЕРЕКЛАДИ ТА ПЕРЕСПІВИ

З російської

К. Бальмонт

(1867 — 1942)

Д. Загул захопився творчістю Бальмонта в 1915 — 1917 рр. і тоді переклав значну кількість його віршів, що були надруковані окремим розділом у збірці «З зелених гір».

Запитався я вільного вітру. В столиці. Вперше надруковані в збірці «З зелених гір».

З німецької

Йоганнес Р. Бехер

(1891 — 1958)

Розклад. Вперше надруковано в журналі «Життя й революція», Київ, 1926, № 4, стор. 8—9. Подається за цим виданням.

Туба — духовий музичний інструмент низького звуку (труба).

В вічному бунті. Вперше надруковано в журналі «Життя й революція», Київ, 1926, № 9, стор. 8—10. Подається за цим виданням.

Ваалів день — день принесення людських жертв богу неба, сонця, родючості в релігії семітичних племен стародавньої Сирії (фінікійян, філістимлян та ін.). В переносному значенні служіння Ваалу — гонитва за матеріальними благами.

Луїза Брахман

(1777 — 1822)

Другорядна німецька письменниця, представниця німецького романтизму. Автор книги ліричних віршів «Gedichte» та багатьох збірок оповідань і повістей.

К о л у м б. Переклад уперше надрукований у книзі «Д. Загул, Вибір німецьких балад», в-во «Західна Україна», Київ, 1928, стор. 19—23. Подається за цим виданням.

Вальтер Газенклевер

(1890 — 1940)

Німецький поет і драматург, представник експресіонізму. Автор збірки віршів «Смерть і воскресіння», драми «Син», які принесли йому славу. В 1933 році емігрував до Франції. Під час нападу фашистської Німеччини на Францію покінчив життя самогубством.

Вперед, друзі-люди! Вперше надруковано в журналі «Червоний шлях», Харків, 1924, № 1—2, стор. 62. Подається за цим виданням.

Фрідріх Геббель

(1813 — 1863)

Талановитий німецький буржуазно-ліберальний письменник-драматург, поет, теоретик драматичного мистецтва. Автор соціальної драми «Марія Магдалена», збірок віршів.

Дитина над кринницею (переспів). Вперше надруковано в книзі «Д. Загул, Вибір німецьких балад», в-во «Західна Україна», Київ, 1928, стор. 26—28. Подається за цим виданням.

Генріх Гейне

(1797 — 1856)

До поезії Генріха Гейне Д. Загул виявив значний інтерес з перших початків своєї поетичної творчості, перекладати ж почав значно пізніше. У 1918 і 1919 роках вийшли три перші випуски «Повного зібрання творів Генріха Гейне» в перекладах Д. Загула та В. Кобилянського («Книга пісень», ч. I, Київ, 1918, «Книга пісень», ч. II, Київ, 1918, «Нові поезії», ч. III, Київ, 1919). Восени 1919 року після розгрому, що його вчинили денікінці у видавництві «Серп і молот», дальше видання творів Гейне припинилось. У 1920 році в Державному Видавництві України мала вийти книжка перекладів Д. Загула «Німеччина та інші політичні вірші» Гейне, але, як зазначає сам перекладач, «з невідомих причин вже зверстана і прокорегована книжка світу не побачила». У 1923 році харківське видавництво «Книгоспілка» випустило книгу сатири та ін. політичні поезії Гейне теж у перекладі Д. Загула.

В кінці 20-х років Д. Загул разом з іншими перекладачами задумав видати «Вибрані твори» Гейне в п'яти томах. Це видання, як писав його редактор — Д. Загул у передмові до першого тома, було «розраховане на широкі кола читачів», тому в ньому мали бути поміщені «найхарактерніші для Гейневої творчості твори». З цього видання вийшов, здається, тільки перший том, до якого увійшли «Книга пісень» та «Нові поезії» в перекладі Д. Загула (Гайнріх Гейне. Вибрані твори, т. IV («Книга пісень», «Нові поезії»), ДВУ, Харків—Київ, 1930, стор. 232, тираж 5000 примірників). Другий і третій томи мали складатись також з перекладів Д. Загула («Сучасні поезії», «Романцево», «Єврейські мслодії», «Атта тролль», «Німеччина»).

Всі вміщені в першому томі поезії Гейне Д. Загул подав у нових перекладах. Він вважав, що «старіші переклади слабші технічно й надто далекі від оригіналу». Зважаючи на таке самовизнання поета, упорядники цієї збірки включили тільки ті кращі переклади з Гейне, що були надруковані в першому томі «Вибраних творів» в 5-ти томах.

Постривай, моряче буйний. Еріс (Еріда)—

богиня незгоди й війни. (За Вергілієм вона мала на голові замість волосся гадюку.

Троя — місто на Малоазійському узбережжі, столиця Троянської держави.

Гренадери — в цьому вірші відбилось захоплення молодого Гейне Наполеоном Бонапартом. Пізніше це захоплення розвіялось, коли Гейне зрозумів реакційну роль Наполеона I як душителя революції.

На крилах пісні. Ганг — найбільша річка в Індії, там її води вважають священними.

Хоч тепер признайся, квітко. Василіск — казкова потвора, що нібито самим своїм поглядом убивала людину. Дракон — казковий крилатий змія, що дишає вогнем.

Старі пісні лукаві. «...бочка в Гейдельберг» — уславлена своїми величезними розмірами бочка, що зберігається в м. Гейдельберзі.

Санкт-Хрiстoф — велетенська статуя в Кельнському соборі.

Не знаю, чого та й від чого. Льорелей, Лорелея — легендарна дівчина з старовинних німецьких пісень, яка при місячному сяйві сиділа на скелі і своїм співом зачаровувала тих, хто пропливав повз неї, і вони розбивалися об підводне каміння.

Ніч на побережжі. Едда — збірник стародавніх ісландських міфологічних оповідань, написаних старовинним германським письмом — рунами.

Етна — діючий вулкан на Сіцилії.

Шторм. О море! Мати краси, що родилася в шумі! — мати краси — богиня краси Афродіта, яка, за стародавньою грецькою легендою, народилася з морського шуму. Мати Афродіти — Фетіда — (Тетіда) — богиня моря в еллінській міфології.

Прамати кохання — Афродіта, яка народила бога кохання Ероса.

Алмерс Герман

(1821 — 1897)

Другорядний німецький поет, прозаїк і драматург, автор збірки ліричних віршів і балад — «Римські волокитні дні», драми «Електра».

Матрос із Галліг. Вперше надруковано в книзі «Д. Загул, Вибір німецьких балад», в-во «Західна Україна», Київ, 1928, стор. 17—19. Подається за цим виданням.

Вольфганг Гете

(1749 — 1832)

З творів Гете Д. Загул переклав «Фауста», частина I, вірш «Блоха» та балади «Вільховий король», «Мінйона», «Рибалка».

Вільховий король, Мінйона, Рибалка. Вперше надруковані в збірнику-декламаторі «Слово», Київ, 1922. Подаються за збіркою «Д. Загул, Вибір німецьких балад», в-во «Західна Україна», Київ, 1928, стор. 31—34.

Анастасіус Грін

(псевдонім Антона Олександра Ауерсперга)

(1806 — 1876)

Німецький прогресивний поет, зачинатель нової німецької політичної лірики, виступав проти феодально-католицької реакції.

Дезертир. Вперше надруковано в книзі «Д. Загул, Вибір німецьких балад», в-во «Західна Україна», Київ, 1928, стор. 35—38. Подається за цим виданням.

Людвіг Уланд

(1787 — 1862)

Німецький ліберально-буржуазний поет-романтик, автор багатьох пісень і балад.

Проклін співця (переспів). Вперше надруковано у збірнику-декламаторі «Слово», Київ, 1922. Подається за збіркою «Д. Загул, Вибір німецьких балад», в-во «Західна Україна», Київ, 1928, стор. 43—46.

Теодор Фонтане

(1819 — 1898)

Німецький письменник — поет і прозаїк. Писав вірші і балади в стилі шотландської народної поезії. Більше відомий як прозаїк.

Джон Майнард. Вперше надруковано в збірці «Д. Загул. Вибір німецьких балад», в-во «Західна Україна», Київ, 1928, стор. 47—50. Подається за цим виданням.

Фрідріх Шіллер

(1759 — 1805)

Твори Шіллера Д. Загул почав перекладати в 1913 році і тоді ж надрукував перший свій переклад поеми «Пісня про дзвін» у газеті «Нова Буковина» (№ 7, 8 від 5 і 9 лютого 1913 р.). Згодом, за радянського часу Д. Загул наново переклав цю поему Шіллера і разом із своїми перекладами дев'ятох балад німецького поета («Пегас в ярмі», «Нурець», «Перстень Полікрата», «Лицар Тоггенбург», «Журавлі Ібіка», «Хід до гамарні», «Порука», «Кассандра» та «Полонинський стрілець») надрукував окремою книжкою (Фрідріх Шіллер, Балади, Київ, ДВУ, 1927, стор. 130). В 1928 році вийшла книга перекладів Д. Загула «Вибір німецьких балад», де також було поміщено три балади Шіллера («Граф Ебергард Грайнер із Вюртембергу», «Поділ землі» та «Похоронна пісня надовесів»).

Пегас в ярмі. Вперше надруковано в книзі «Фрідріх Шіллер, Балади, переклад, примітки та вступні статті Дмитра Загула», ДВУ, Київ, 1927. Подаємо за цим виданням. До книги «Балади» Д. Загул написав дві вступні статті — «Життя та творчість Шіллера» і «Дещо про баладу». Статтю «Дещо про баладу» передруковуємо тут повністю:

«Балада як окремий жанр поетичної творчості стоїть на грані поміж лірикою та епосом. З ліричною формою споріднює баладу ліричне освітлення мотивів, особливе, характерне для неї емоціональне окрашення. В баладі пост не ховає свого ліричного хвилювання; під час опо-

відання про вчинки й пригоди людини він виразно співчуває їй і виявляє свої власні почуття й настрої. Тут немає «епічного спокою» (супокійного опису чи розповіді), бо на першому місці тут ставлення самого автора до події і долі «героя». Одрізняє баладу од ліричного твору те, що предметом, об'єктом її не сам автор-поет (як це завжди буває в ліриці), не його почуття, настрої, думки, а хтось інший — «герой» (той герой є індивідуум або й колектив); почування й настрої, пригоди й вчинки, характер і доля того «героя» — ось об'єкт балади. Далі балада різниться од ліричного твору ще й тим, що вона має в своїй основі епічний мотив, фабулу. *Отже із епосом балада споріднена фабульною тематикою, та ще об'єктом свого зображення.*

Отже, балада як окрема поетична форма належить до ліро-епічної словесної творчості.

Назва балади походить з романських літератур (провансальська *balada*, італійська *ballata*, французька *ballade*) од слова середньолатинського *ballare* — танцювати. Колись, за середніх віків, баладою називалась пісня до танцю, як теперішня українська коломийка, чи шумка, або російська «частушка», чи польський «краков'як». Як теперішні пісні до танцю, так і первісна «балада» була чисто ліричною. Темою її було здебільшого кохання. Але вже італійські поети— Данте Аліг'єрі та Петрарка— дали кілька «балад» як ліричних віршів, зовсім не зв'язаних з танком.

Під кінець середньовіччя у північній Франції витворилась так звана *канонічна балада* з строгою строфічною будовою. Являла вона з себе так само ліричну поезію з трьох-чотирьох строфок, причому кожна строфка складалась з вісьмох чи десятих віршових рядків (по вісім чи десять складів кожний). Пізніше до такої балади почали додавати вступ (посилку) «*envoi*», що складався з таких самих чотирьох рядків на ті ж рими, що й уся балада. Так строфки, як і «*envoi*», закінчувались однаковим рядком-приспівом (*refrain*). Канонічна балада стала класичною у Франції XIV—XV вв. Проти неї в XVI віці виступила ціла низка французьких письменників, як Ронсао, Дю Белле, а згодом і теоретик нормативної поезики Буало. Балада канонічна на цілих 100 літ зробилась немодною. Аж в минулому віці пробували її відроджувати в Франції Теодор де Бонвіль та Фран-

суа Коппе. Відродити баладну канонічну строфу їм так і не вдалося¹.

У XVIII віці з'явилась нова балада з вільною строфічною будовою. Запровадили її до літератури романтики. Це вже був епічно-ліричний вірш з історично-легендарним і фантастичним змістом, з виразною фабульною конструкцією. Цей жанр має свої початки в усній народній творчості, і романтики, що так цікавилися народними піснями та повір'ями, перейняли його з фольклору своїх народів. В українській народній творчості відомі балади: про невістку, що стала тополею, про сестру та брата, що стали квіткою «братик і сестричка», про дев'ятьох розбійників і їх сестру Ганну, про полонянку-матір, що потрапила в рабині до своєї власної дочки, і т. д. Елемент фантастики й легендарності — невід'ємний у цих народних баладах. Тут одбилися різні народні повір'я, народний світогляд і мораль народу. Такою бачимо ми баладу і в романтиків, тільки що романтики не цураються й історичних тем, надаючи їм фантастичного забарвлення та накидаючи на історичні події й на історичних осіб своєрідний серпанок чудесного, таємничого, нерозгаданого. Шевченко в романтичний період своєї творчості написав чимало таких балад, що наслідують народні («Русалка», «Лілея», «Утоплена», «Причинна»)². Поети XVIII віку йшли за зразками старовинних пісень-балад менестрелів (співців). 1765 р. англійський письменник Томас Персі опублікував свої «Рештки старої англійської поезії» (в кількох томах) і цим своїм збірником англійських та шотландських балад збудив зацікавлення до цього жанру народної мистецької творчості. Це вплинуло на розвиток смаку до таких балад, і

¹ В українській літературі немає жодного зразка баладної строфічної будови, але в Польщі й у Росії пробували її прищепити, — розуміється, невдало (прим. автора).

² Ще до нього «українську баладу» написав Л. Боровиковський («Маруся»), але не було наслідування російської балади Жуковського «Светлана», написаної за німецьким зразком Бюргера «Ленора». Так само чуже наслідування являє з себе і «українська балада» Гулака-Артемовського («Рибалка»), що написав свою баладу за зразком німецької балади Гете («Рибалка») (прим. автора).

почались наслідування народної балади в Англії, Скандинавії й Шотландії. В Англії звернуто увагу на цікавий цикл балад про Робіна Гуда та інших народних героїв. Баладною творчістю зайнялись насамперед англійські письменники — Роберт Бернс, Вальтер Скотт, Кольрідж, Соуті, Кемпбель і ін., що запровадили баладу до літератури штучної. Це була лірично-епічна поезія невеликого розміру з різним метром. Епічна тема такої балади викладена фрагментарно і залишає широкий простір для уяви читачів. Вона окрашена ліричним настроєм, здебільшого понурим, меланхолійним. Спочатку «героями» в баладах були історичні особи, їх вчинки й пригоди, але дедалі брала верх фантастика, елементи чудесного, надзвичайного. В житті героїв і в ході подій важила, голов-но, доля, якої не обминеш. Надто великі пристрасті родять великі страждання, жахи. Так, у Бюргеровій «Ленорі»¹ дівчина кохає до божевілля померлого юнака і викликає його чарами з могили до себе, через що й гине. Подібне в баладі Гете «Корінфська наречена» і в баладі Шіллера «Геро і Леандер». Подібність сюжетів у різних авторів пояснюється не тільки запозиченнями та наслідуваннями, а й тим, що основа штучних балад — у баладах народних, а ці в різних європейських народів однакові. Взяти хоча б старшотландську баладу із збірника Персі, де мова про брата, що, повертаючи з чужини, взяв собі як жінку свою рідну сестру, не знаючи, хто вона. Ця балада подібна до української балади, що співає про брата, який повернувся з-за Дунаю і взяв за жінку свою рідну сестру, так само не знаючи, хто вона йому².

Під кінець XVIII віку рамки балади поширено. Найбільш за це подбали німецькі поети: Бюргер, Гете, Шіллер, Brentano, Уланд і Гейне. Гете й Шіллер кидають народний ґрунт і беруться опрацьовувати в баладах античні теми (Шіллер: «Геро і Леандер», «Перстень Полікрата», «Порука», «Журавлі Ібіка», «Кассандра» та ін.; Гете: «Корінфська наречена», «Бог і баядера» та ін.). Шіллер

¹ Цю баладу переспівував у нашій літературі шевченківським розміром О. Ю. Федькович («Мерлець») (прим. автора).

² Подібний мотив у переказах стародавніх греків опрацьований у драмі Софокла «Цар Едіп» (прим. автора).

удосконалив у німецькій баладній творчості форму так званих алегоричних балад, «що їх до того ще культивував Віланд» і ін. («Пегас в ярмі», «Дівчина з чужини», «Прочанин», «Засловений ідол в Саїсі», «Поділ землі» і т. д.). До балад не можна зарахувати Шіллерову «Пісню про дзвін», що має темою культурно-історичний розвиток людства.

1883 р. в Англії вийшов перший збірник народних балад Чайльда, що був новим стимулом до баладної творчості не тільки в Англії, а й у Франції, де балади (до того й потім) писали: Мальвуа, Жерар де Нерваль, Віктор Гюго та інші. Найкращі балади в Польщі писали: Міцкевич, Мальчевський, Словацький, а в Росії, крім Жуковського, ще Пушкін, Лермонтов, Ол. Толстой та ін. В українській літературі, крім Шевченка й Федьковича, балади зустрічаємо ще в Старицького, Кузьменка, Франка, Грінченка, Українки, Вороного і інших.

Вже німці — Гете, Шіллер і Гейне — далеко одійшли в своїх баладах від наслідування народної творчості. Згодом баладою почали називати поему з незвичайним, чудесним змістом, потім елемент цієї фантастики помалу відпадав, і зараз під баладою розуміють лірично окрашений фабульний вірш (Терещенко, Яновський, Шкурупій, Сосюра). Балада зараз в занепаді. Пробували її відродити в Росії пролетарські поети під назвою «комунери», але поки що невдало. Бракувало цим «комунерам» баладного тону, незвичайного настрою.

Хоч балада XIX віку й не має вже своїм змістом боротьбу людини зі своєю долею та з надприродними силами (що їх вивітрив матеріалістичний світогляд), але все ж таки на ній залишився деякий «димок» серпанку незвичайного, залишився так званий «баладний настрій», «баладний тон», що показує факти й героїв у трохи зміщеному плані, залишився «романтичний вогник». Так, наприклад, у баладі німецького поета Зейделя «Вбитий солдат» труп убитого вояка лежить не знайдений, всіма позабутий, не оплаканий і не похований. В той же час його батько й мати вже певні, що він помер, бо «раптом годинник став». Батько вбитого і його кохана дівчина посилають йому маленькою хмаринкою свої сльози, щоб він без сліз не лежав «у далекім, чужім краю». У баладі Л. Брахман «Колумб» така незвичайність:

в той час, коли Колумба збунтовані моряки хочуть викинути в море і тягнуть уже за борт корабля, *раптом* показується земля і Колумб одкриває Америку. В баладі Алмерса «Матрос із Галліг» — герой довгий час просить од капітана відпустки додому, але капітан все одтягує час відпустки. Коли матрос хоче вже тікати, він *раптом* довідується, що його село разом з його дружиною й дітьми затопило море вже два роки тому і що йому нікуди вертатися. В баладі О. Ернста «Ніз Рандерс» мати не пускає свого сина рятувати з розбитого корабля на морі останню людину, забуту рятувальниками. Але син таки рятує нещасного і приводить до матері — її другого сина, свого брата і т. д. Але трапляються балади й без цього серпанку надзвичайного, наприклад, «Дитина над криницею» Геббеля: няня спить, дитина прокинулась і біжить до криниці, заглядає в неї — ще хвилинка і дитина впаде, бо її кличе донизу з води подібна до неї дитина. *Раптом* випадає з рук дитини жмуток квітів, образ у воді розбивається і дитина, налякана тим, тікає од криниці. Тут і натяку на щось надзвичайне немає, але є баладний настрій, баладний тон. Автор боїться за дитину, і цей страх передається читачеві.

Ще кілька уваг про балади Шіллера, який написав їх удвоє більше, ніж ми тут подаємо в українському перекладі. Ці балади визначаються поміж іншими німецькими баладами тим, що кожна з них має якусь глибшу життєву мораль. Перше місце щодо цієї моралі займають у Шіллера ті балади, що ми їх назвали алегоричними. Насамперед, балади програмові, де Шіллер висловлює свій погляд на поетичну творчість. Таких у нашій збірці одна — «Пегас в ярмі». Шіллер як ідеаліст тримається того погляду, що поетичне дарування од бога, що поет повинен оспівувати не дочасне, смертне, а «вічне» в людині. Виходячи з такого старого, ідеалістичного погляду на завдання поезії і на її природу й походження, Шіллер у «Пегасі» виводить таку мораль: коли поет примусить свій талант служити «простим» справам (земним, життєвим, буденним), то він втратить його раз назавжди. Поет не має права «продавати» свій талант, бо це однозначне з prostitucією. Оддавати «поетичне дарування» в оренду земних інтересів — це відмовлятися від честі це дарування мати. Розуміється, цей ідеалістичний погляд на мистецтво хибний. Поет — син землі.

на землі його всі блага, і на землі його завдання — служити справам земним, життєвим, громадським. Поета висуває певне суспільство, певний соціальний клас, тож інтересам того класу, інтересам тієї маси, що їх представником поет є, мусить служити його талант. Адже він і не поет без цієї громади, яка його читає й слухає. Але в одному Шіллер має рацію: поет не повинен бути поетом тільки для себе. Сам Шіллер своїми творами зробив якнайкращі послуги німецькій буржуазії; він кінець кінцем продав свого «Пегаса» «орендареві» — буржуазному суспільству і своїм «Дзвоном» довго розганяв грози революції в Німеччині.

Мораль «Нурця» в цих словах: «Хай долі на пробу ніхто не бере». Єсть речі, що їх людина до певного часу не може збагнути; єсть таємниці природи, що їх передчасне розкривання приносить сміливцям смерть. Таку саму мораль виводить Шіллер і в баладі «Заслонений ідол в Саїсі», що не ввійшла до нашої збірки. Правда, що природа не одкриває людині своїх таємниць без жертв, але ж людина мусить їх збагнути і тому йде на ці жертви. Є ще й друга мораль у цій баладі: сліпа відвага завжди приводить людину до катастрофи, не тепер, то згодом.

В баладі «Перстень Полікрата» тиран хвастає своїм щастям. Але боги сміються над щастям людини. Вони сиплють удачі тільки до часу, потім одберуть усе зразу, і Полікрат мусить померти. Не хвастай тим, що маєш з ласки долі, бо доля посміється над тобою. Щасливою людина не може бути навіть у дружбі, навіть у коханні.

Доля злорадісно посміялася з «Лицаря Тоггенбурга». Та, що він її кохає, стала черницею. Бог узяв її любов собі, бо ж боги заздрі, а весь її маєток загарбали «слуги божі» — ченці. Лицар кидає світ і селиться проти монастиря, щоб хоч іноді побачити свою кохану. Але час іде, в серці лицаря гасне кохання, заради якого він одрікся всього. Він даремно відмовився від «благ земних», бо любов його погасла. І він гине, одурений богами.

В «Ібікових журавлях» Шіллер виводить іншу мораль. Коли щасливий поет гине напередодні своєї слави, бо так хочуть боги, то злочинці, що вбили його, мусять понести кару.

Вони не мають супокою, доки їх злочин не буде відкрито, а їх самих по заслuzі покарано. Кожен злочинець

носить засуд свій у власному серці і кожної догідної хвилини він видасть себе.

Балада «Порука» заснована на мотиві боротьби героя з перешкодами. Коли людина не переможе всі перешкоди на своєму життєвому шляху, вона мусить загинути. Меросу перешкодили виконати замах на тиранів; через те він мусить померти на хресті. Кожна перешкода на поворотному шляху Мероса загрожує смерті його другові, а смерть друга — це і його моральна смерть. Мерос мусить вернутися, щоб урятувати друга й урятувати престиж самої ідеї вірного побратимства. Коли одчайдушна відвага кидає людину в вир небезпек із-за земних, особистих благ людини, то ця відвага — злочин, але коли ця відвага на те, щоб доказати правоту своїх кращих моральних ідей, то тут героїчність перемагає.

Найплиткіша мораль у баладі «Хід до гамарні», що її темою є (так само, як і в «Ібікових журавлях») кара за злочин. Стрелець гине за те, що обмовив невинного Фрідоліна. «Так уже саме небо розсудило». Глибшої ідеї од догми католицької церкви Шіллер в цю баладу не вклав.

В «Кассандрі» ж головна мораль та, що людина не повинна знати більше, ніж вона може перенести. Це продовження думки, закладеної в «Заслонений ідол в Саїсі» й у «Нурець». Кассандру мучить знання майбутньої загибелі всієї її батьківщини й рідні. Це кара за те, що вона відкинула любов бога Аполлона, проміняла цю любов на любов земну, в протилежність до коханої «Лицаря Тоггенбурга», в протилежність до поета в «Поділі землі».

Кожному приділено певну частку од долі. Невільно ганятись за чимось більшим, що тобі не належить. «Полонинський стрелець» виводить цю мораль.

Про «Пісню про дзвін» сказано все потрібне в примітках.

До балади «Пегас в ярмі» Д. Загул подав таку примітку: «Пегас в ярмі» — це одна з алегоричних балад Шіллерових. (Про них дивись у передмові «Дещо про баладу»). Раніш вона мала заголовок «Пегас на послугах» і закінчувалась промовою Аполлона, де бог поезії висказував ідею поетичного твору. Потім Шіллер баладу переробив. В баладі виразно відбилась протилежність

реалістичного світогляду до поетичного (ідеалістичного). Нужденні матеріальні обставини примушують поета розмишляти над долею поета і його таланту, коли поет змушений скрутним станом братися до іншої, йому не відповідної праці».

Пегас — крилатий кінь Персея, сина Зевса. Пізніша грецька міфологія зробила з нього коня муз. Одного разу цей кінь вдарив своїм копитом у скелю на горі Гелікон, і на тому місці, за міфічним переказом, відкрилось «джерело муз», вода якого викликає «поетичні натхнення».

Гаймаркет — місцевість в Англії, де був великий кінський ярмарок. За старим звичаєм сюди виводили колись чоловіки своїх невірних жінок на продаж.

Музи — богині мистецтва стародавніх греків (їх було дев'ять: Кліо, Ерато, Терпсіхора, Полігімнія, Уранія, Талія, Евтерпа, Мельпомена, Калліопа; кожна з них доглядала одну галузь мистецтва).

Гіпогриф — легендарний крилатий кінь. Цю потвору вигадано за середньовіччя, про неї пише італійський поет Аріосто та ін. Гіпогриф не тотожний з Пегасом.

Гриф — птиця. За грецькою міфологією, Пегас мав батьком орла.

Фебів кінь — кінь Феба-Аполлона, бога сонця і поезії, керівника муз і опікуна поетів.

Нурець — вперше надруковано в книзі «Балади». Подається за цим виданням. До балади Д. Загул подав таку примітку:

«Ананасій Кірхер у своєму латинському творі «Підземний світ», що появилася 1678 року, оповідає подію, яка й могла стати темою балади. Кірхер каже про славного колись плавця Ніколая Песка, чи Пісдеколу («рибу»), з яким ця пригода трапилась. Сіцилійський король вкинув свою золоту чару в море й обіцяв оддати її на власність Ніколаєві Рибі, якщо цей кинеється в вир Харібди й винесе кубка наверх. Нурець знайшов кубка під водою в заглибленні скелі і виринув з ним, пробувши $\frac{3}{4}$ години під водою. Коли він виліз на берег і розказав королеві про ті підводні жахи, які він бачив, король захотів знати докладніше про підводне царство і вкинув кубка та ще й мішечок золота знову в море. Ніколай Пісдекола пірнув знову, бо спокусився на золото, але вже

не вирнув на світ. Легенда ця дуже стара. Ще в XII віці згадує її трубадур (співець) Йордан. Цей трубадур каже, що Ніколай-плавець походив з м. Бари. Опрацювання цієї теми знаходимо ще в німецького письменника Отта («Нарис природи моря»), Франца Клейста (Nicolaus der Taucher — Микола-нурець), в італійців — Оронція де Бернарді («Мистецтво плавати») та в інших. Опис виру Харібди біля Сіцилії є в Гомеровій «Одіссеї» (пісня XII)».

Перстень Полікрата. Вперше надруковано в книзі «Балади». Подається за цим виданням. Про джерела балади Д. Загул у примітці каже: «В цій баладі роллю «героя» відіграє «доля». Джерелом для написання цієї балади послужило Шіллерові оповідання Геродота (в творі «Муза», кн. III, 39—126). Полікрат щасливо царював (535 — 522 рр. до нашої ери) і у всьому мав щастя. Його приятель — єгипетський король Амазіс II (правив 570—520 рр. до нашої ери) був дуже стурбований таким щастям свого друга, бо вірив, що удача веде завжди за собою горе. Амазіс написав Полікратові листа з порадою добровільно позбутися найдорожчої речі з його скарбів, щоб хоч цією мізерною втраченою уласкавити заздрих богів, що мстяться за надмірне щастя. Полікрат вибрав персня із дорогим, дуже рідким смарагдом (який був цінний ще й тим, що його вирізьбив славний майстер Теодор Самоський) і вкинув його в море. За короткий час рибалка приніс у подарунок тиранові велику рибу, а в ній знайдено викинутого персня. Коли довідався Амазіс, що боги цієї добровільної жертви Полікратові не прийняли, то зірвав зі своїм другом усяке знайомство, бо не хотів бути другом людини, яку боги, очевидно, хочуть жахливо покарати. Після цього Полікрат посварився з перським сатрапом Орестом і образив його. Під час війни Орест взяв Полікрата до неволі, довго знущався над ним, а потім розп'яв на хресті. Так, каже Геродот, здійснилось процтво єгипетського короля Амазіса.

Що ж зробив Шіллер із цього сюжету? Він зв'язав усю історію одним місцем. Епізодичні удачі тирана Шіллер зв'язав двома днями і тим зміцнив враження од Полікратового щастя. Коли в Геродота єгиптянин боїться лише скорботи по втраті свого друга, то в Шіллера Амазіс із жахом одвертається од щасливої людини,

як од зачумленої, щоб і собі не загинути разом. Дуже влучно замовчано кінець історії з Полікратом. Головну ідею твору вкладено в уста Амазісові. Ясно, що коли цей головний носій ідеї зникає, то твір закінчений. Покинутий своїм найкращим другом, одкинутий богами, Полікрат мусить загинути. Цікаво, що в баладі немає імен Полікрата й Амазіса. Це тому, що не вони герої, а Ерінії — богині помсти.

Подібний переказ про рибу й перстень зустрічається в літературі досить часто. Так, подибується він в «Тисяча й одній ночі» Шехерезади, в нідерландських сагах, в німецьких казках (Грімм, «Німецькі казки», том I, 239-а казка п. з. «Глухе зерно»), в одній із легенд про св. Бена, в староукраїнському «Моленію Данила Заточника» з XII в. і т. п.».

Полікрат — тиран-самодержець багатого у старовину острова Самос в Егейському морі. За переказами, Полікрат поскидав у море володарів-олігархів Самосу і сам став володарем-самодержцем Самоської країни.

Мілет — колись могутнє місто на побережжі Малої Азії, яке довго не піддавалося Полікратові.

Полідор — ватажок самоської армії, що здобула місто Мілет.

Знайома голова — голова вбитого Полідором останнього самоського князя, що втік до Мілета.

Крит, або Кандія — один з найбільших островів Іонійського моря.

«Та мав я сина дорогого» — син короля Амазіса, на ім'я Псаменіт, не помер, як гадає Шіллер, а царював по смерті свого батька в Єгипті (примітка Д. Загула).

Ерінії, або Евменіди (міф.) — богині помсти.

Лицар Тоггенбург. Вперше надруковано в книзі «Балади». Подаємо за цим виданням з приміткою Д. Загула.

«Звідки взяв Шіллер тему до цієї балади, невідомо. Легенда про св. Іду Тоггенбурзьку, що її чоловік прогнав, гадаючи, що вона його зрадила в коханні, не має нічого спільного з Шіллеровою баладою, але деякі критики все-таки вказують на цю легенду монастиря Волкенвігт в Тіролі як на джерело Шіллерового твору. Подібна тема зустрічається ще в переказі про «Роланда й Гільдегунду», знайденому в оповіданні Бонна, та це опо-

відання, мабуть, і саме запозичене в Шіллера. Зміст його дуже нагадує фабулу Шіллерової балади. Дехто гадає, що Шіллер вичитав фабулу для своєї балади з якогось французького роману. Замок і місцевість Тоггенбург знаходяться в Швейцарії в кантоні Тургав (Сентгаллен — графство з головним містом Ватвіль — Wattvyl)».

Яффа, або Йоппе — твердиня в Сирії, куди причалювали хрестоносці зі своїми кораблями.

Журавлі Ібіка. Вперше надруковано в книзі «Балади». Подаємо за цим виданням. До балади додана така примітка Д. Загула:

«На думку німецького критика Роденбуша, Шіллерові допомагали збирати матеріали для цієї балади Гете й проф. Бетінгер. Гете дав Шіллерові збірник приповідок Еразма Роттердамського п. з. «Адажія» і словник Гуїди, де під словом «Ібікус» подано історію грецького співця. Бетінгер звернув увагу Шіллера на грецьку антологію, де була епіграма грецького поета Антіпатра Сідонського (А. УП, 745), та на твір Плутарха «Про балакучість» (Гол. 14), де подано було історію Ібікової смерті й журавлів, що стали його месниками. Можливо, що Шіллер скористався ще з твору Томи Фацеллі «De ribus Liculis», звідкіля брав матеріал і для своїх «Мальтензів».

Користуючись із готового сюжету, Шіллер з'єднав дію балади з грецьким театром. Злочинці проговорились не через свою балакучість, як у Плутарха чи в Гуїди, а вони спонукані до цього впливом грецької трагедії, враженням од співу Евменід. До речі, Шіллер, за порадою Гете, вивів журавлів ще на початку дії, — в дорозі поета до Корінфа. Журавлі мають з Ібіком однакову долю, тому й стають вони месниками за його смерть. Убивство в Шіллера сталося саме перед корінфськими змаганнями, в Посейдоновім гаю, що в його честь і відбувались істмійські ігрища, куди й Ібік ішов. Все це значно зміцнює фабулу твору. Чудесне цієї балади — у внутрішньому переживанні вбивців, а не в голому випадкові з журавлями. Журавлі — це тільки мотив. Тема балади — в літературі дуже звичайна. Вона розроблена і в оповіданні Квітки-Основ'яненка «Перекотиполе».

Ібік, Івік — старовинний грецький поет, народився в місті Регіум (суч. Реджіо) в Італії. Потім переїхав на

острів Самос, де винайшов так звану «самбуку» — триструнну цитру. Залишив після себе сім книг поезії. Збереглися перекази, що Івік помер у пустелі, вбитий розбійниками. Коли вмирав під ударами вбивців, то кликав у свідки своєї смерті журавлів, що пролітали над ним. Згодом у місті розбійники побачили ключ журавлів і посміялися з «Івікових месників». Але про убивство довідались і покарали розбійників смертю.

На боротьбу коляски і пісні — змагання коляски і пісні — урочисті ігрища (олімпійські та істмійські) стародавніх греків, що відбувалися кожних два роки і складалися зі змагань у бігові, боротьбі, метанні диска, перегонах колясок, а згодом — у змаганні співців.

Корінф — стародавнє місто в Греції над рікою Істмом.

Аполлон — див. примітку до вірша «Не слухають мене дзвінкі рими».

Акрокорінф — твердиня міста, замок, що був на південь од міста, на висоті 1770 м.

Гай Посейдона — лісок, біля якого відбувалися істмійські ігри на честь бога моря Посейдона.

Еллада — стародавня назва Греції, тепер офіційна назва грецької держави.

Живий вінок — у Шіллера «сосновий вінок», яким вінчав на змаганнях той горожанин, що в нього зупинився в гостині співець (примітка Д. Загула).

Притан — найвищий виборний урядовець у місті.

Геліос — грецька назва сонця, божество-сонце.

«Довгії змії замість волосся» — мали, за повір'ям стародавніх греків, богині помсти, Ерінії, або Евменіди. «Поважний хор», що тут говорить про нього, — був хор Еріній.

Хід до гамарні. Вперше надруковано в книзі «Балади». Подається за цим виданням. До балади Д. Загул подав таку примітку:

«На матеріал до цієї балади Шіллер натрапив випадково. Джерелом послужила тут поетові збірка оповідань відомого колись французького новеліста Ретіфа де ля Бретонь (нар. 1734 р., помер 1805 р.), а саме — новела «La fille garçon», вміщена в третьому томі збірки «Les Contemporains» (Vol. III, 21—25) під ч. 13. Порівнюючи «Дівчину-наймичку» з «наймитом-Фрідоліном» і зі всім змістом Шіллерової балади, бачимо, що Шіллер дослів-

но тримався сюжету новели. В Ретіфа слуга називається Шампань, пані — графиня К, стрілець — Блеро, дія у Франції (а не в Німеччині, як у Шіллера). Деякі критики добачають у баладі Шіллера ще й вплив одної старофранцузької казки зі збірки «*Fabliaux, ou contes du XII et XIII siècle*», інші знову порівнюють баладу з драмою португальського письменника Б'янкі «*Le Don Alfonso*». Всі ці здогади одкинув Гецінгер на підставі листа Ш. Штейн, яка дружині Шіллера послала згадану збірку новел Ретіфа. Це єдиний твір Шіллера, де заховався дух католицької церковщини. Поет залишив його в фабулі і у всій ідеї твору так, як він був у французького новеліста. Невідомо, що спонукало Шіллера написати цю баладу, таку чужу по духу самому світогляді поета, як і невідомо, чому поет переніс дію до Ельзасії, змінивши імена героїв французької новели німецькими іменами».

Саверне, Цабери — місцевість в Ельзасі.

Гамарня — металолитня.

Стихар — одяг, що його вдягає священник під час відправи.

Требник — церковна книжка, де зазначено порядок церковної відправи.

Літанія — католицька церковна відправа.

Порука — вперше надруковано в книзі «Балади», подається за цим виданням з приміткою Д. Загула.

«Подію, що її змальював Шіллер у цій баладі, знайшов він у латинського письменника Гігіна, в його книзі байок («*Huginus Fabularum*», 257). Сталась ця подія за часів сцилійського короля-тирана Діонісія Старшого (помер 368 р. до нашої ери), що гнобив сцилійський народ далеко гірше од своїх попередників. Один з громадян, на ім'я Мерос, вирішив убити тирана, але замах не вдавсь. Тиран наказав його розп'яти. Мерос випрохав собі в тирана три дні речинцю, доки не повинчає свою сестру, що залишилась без нього в голоді й нестатках, але він повернеться, на те в поруку (як закладника) Мерос дав королеві свого вірного друга Селіунція. Король погодився, але був певен, що Мерос не повернеться і замість нього загине на хресті неповинний Селіунцій. Річка од зливи вийшла з берегів і затримала Мероса. Коли Селіунція вели вже на страту, появився Мерос. Тиран, здивований

такою дружбою, подарував життя обом приятелям і прохав їх, щоб вони взяли його до себе за друга. Інші письменники латинські (Ямблїх, Порфірій, Діодор і Цицерон) розповідають таку ж подію з двома піфагорейцями (прихильниками школи філософа Піфагора) — Дамоном і Пітієм (Шіллер замінив пізніше ім'я Мероса Дамоном). Валерій Максим називає останнього Пітієм (Шіллер замінив згодом заголовок балади на «Дамон і Пітій»). Ямблїх і Діодор переносять подію на часи Діонісія Молодшого. Шіллер збільшив перешкоди під час повороту Мероса. Щоб зробити втечу для Мероса спокусливою, тиран у Шіллера вже Меросові заявляє, що він буде вільний, як не повернеться. В Шіллера на перший план виступає не вірність Селінуція, а твердість Мероса. Не так любов до друга спонукає Мероса вернутись, як вищий стимул: переконати тирана, що правда і дружба — це не марні слова».

Сіракузи — місто в Італії на острові Сіцилії.

К а с с а н д р а — вперше надруковано в книзі «Балади». Подається за цим виданням з приміткою Д. Загула.

«Шіллер в середній період своєї творчості займався чимало грецькою міфологією й історією. Взагалі, це був час неоеллінізму в німецькій літературі. За того часу Шіллер переробляє по-своєму Вергілієву «Енеїду» та написав багато ліро-епічних творів на класичні теми. Балада «Кассандра» — останній відгомін того періоду захоплення грецькою історією й міфологією.

Фабула «Кассандри» зустрічається вже в «Іліаді» Гомера, але тут Кассандра ще не пророчиця. За пізнішими переказами, їй дав цей талант закоханий в неї бог Аполлон, щоб прихилити її серце до себе, але вона одурила Аполлона і розгніваний бог наклав за те на неї прокляття, щоб її пророкуванням ніхто не вірив. Ці перекази знаходяться в Есхіловій трагедії «Агамемнон», в Евріпідових «Троянках» та в Вергілієвій «Енеїді» (пісня II, 341—346). Ця сама тема зустрічається ще в Квінта зі Смирни (XI, 525—585), у Тріфідора (358—443), в Цетеса, Гігіна («Книга казок») та в Айкофрона (Александрійська «Грамматика»). В німецькій літературі використав цю тему ще Штольберг, що написав «Оду до Кассандри», а з українських письменників — Л. Українка (драма «Кассандра»).

В Шіллера Кассандра не так страждає од того, що їй не вірять, як од знання, що близько кінець її рідні й батьківщини. Дар пророцтва — жажливий дар; краще не знати майбутнього горя і жити спокійно — це основна думка твору. Її подибуємо і в інших творах Шіллера».

Кассандра — за грецькою міфологією, найкраща дочка останнього троянського царя Пріама, віщунка, пророцтвам якої ніхто не вірив.

Троя — див. примітку до вірша «Постривай, моряче буйний».

Пелід — син Пелея, Ахіллес.

Тімбрійський — назва Аполлона з троянської місцевості Тімбра.

Гімен, Гіменей — шлюбне божество.

Поліксена — сестра Кассандри.

«Бачу й я свого друга» — наречений Кассандри, фрігійський цар Кореб, якому вона сама пророкувала загибель (Кореб збожеволів од кохання).

«Примара страшна» — примара Коребової смерті.

Прозерпіна — богиня підземної країни, дочка богині землі Деметри-Церери й дружина підземного бога Плутона.

Фетід — син Фетіди (Тетіди) — Ахілл, найхоробріший ахейський воїн.

Еріс — див. примітку до вірша «Постривай, моряче буйний».

Іліон — інша назва Трої.

Полонинський стрілець — вперше надруковано в книзі «Балади». Подається за цим виданням. До балади додана примітка Д. Загула, яку передруковуємо.

«Це остання Шіллерова балада. З'явилась вона під час того, як поет працював над своєю п'єсою «Вільгельм Телль» і для цього вивчав літературу про Швейцарію. Переказ про цього стрільця, що полює на стадо гірського духа, знаходять в м. Сарнен. В книзі Бонштетена «Листи про країну швейцарських пастухів» є варіант цього переказу, звідки, мабуть, Шіллер і взяв тему. В Бонштетена гірський дух з'явився стрільцеві, що, полюючи сарну, загнався в сніги й глетчери альпійські й тут заблудився. Дух посварив стрільця за те, що він ганявся за його стадом, але показав йому дорогу назад додому. З того часу стрілець пас свою худобу. Шіллер

дав інше закінчення, йому подобалась горда й уперта воля людини, що її може стримати лише якась надприродна сила. В українській літературі таку саму тему, очевидно, під впливом Шіллерової балади, опрацював Федькович у своїй баладі «Кидра-княгиня».

Геній полонини — гірський дух.

Граф Ебергард Грайнер із Вюртембергу. Вперше надруковано в книзі «Вибір німецьких балад», Київ, ДВУ, 1928, подається за цим виданням.

Швабія — середньовічне німецьке герцогство.

Рейтлінген — місто в Західній Німеччині в землі Вюртемберг.

Дефінген — місто в Західній Німеччині, в битві біля якого в 1388 році загинув Ульріх, син Грайнера.

Поділ землі — вперше надруковано в книзі «Вибір німецьких балад», Київ, ДВУ, 1928, подається за цим виданням.

Похоронна пісня надовесів. Вперше надруковано в журналі «Плужанин», Харків, 1927, № 4. Подається за цим виданням.

Надовеси — індієське плем'я в Північній Америці.

Пісня про дзвін. Подається другий переклад Д. Загула цієї поеми, що був надрукований у книзі «Балади». У примітці до поеми Д. Загул писав:

«Це найбільший і найвидатніший твір німецького поета. В ньому, як у фокусі, сконцентровані майже всі теми, настрої і форми ліро-епічної творчості Шіллера. В ньому найвиразніше виступає спеціально шіллерівська «лірика думки» (Gedankenlyrik), що її творцем був поет. Це своєрідне громадсько-політичне «вірую» поета. Ідея написати пісню майстра, що виливає дзвона, і дати у ній свої погляди на родинне й громадське життя людини, займала поета ще славного «баладного» 1797 року. Він тоді вже вивчає «Економічну Енциклопедію» Крюніца, де почерпнув потрібні технічні відомості. Але ще й до цього, 1788 р., Шіллер часто відвідував дзвонолитню в Рудольштадті, щоб познайомитись із технікою виливання дзвонів. Мабуть, вже тоді поет мав на думці писати про дзвін, хоч ідея твору могла тоді бути трохи вужчою, ніж 1797 року. Дзвін не зразу вдавався Шіллерові. Твір появився аж 1799 року. В тодішній критиці його одзначили як величезну подію, як твір з кожного

боку досконалий. «На жодній іншій мові,— писав Гумбольдт,— я не знаю поетичного твору, що таким малим змістом охопив би таке широке поетичне коло, проходив би всю скалю щонайглибших людських переживань і почувань та показав би в цілком ліричному зображенні людське життя зі всіма його важливішими подіями й епохами,— наче безмежна епопея». Щоб зв'язати в одну органічну цілість всю оту непереглядну масу матеріалу, поет вжив якнайкращого прийому, що цілком до пари глибокому задуму ідеї твору. З кожним моментом праці над одливанням дзвона Шіллер зв'язав найбільш підходящі думи про окремі періоди життя людини. Весь твір — це монолог майстра, що складається з десяти стислих й одноманітних віршовою формою строф, в яких майстер дає накази і вказівки своїм челядникам, і з дев'яти вільних різноманітних своєю метричною будовою строф, що містять думки майстра, викликані правильним ходом роботи. Крім першої вступної строфки, де майстер розважає над корисністю такого словесного супроводу фізичної праці й над потребою розумного підходу до всякої роботи,— це широкі узагальнення, що займають щоразу ширший обсяг людського життя. Всі ці узагальнення йдуть од ролі дзвона в житті людини як окремого індивідуума, як родинного колективу — сім'ї, як одної сільської чи міської громади, як нації, як класу, як державного колективу і, нарешті, як людства взагалі. Менші узагальнення завжди попереджують ширші. Поруч із цими вони стосуються долі однієї людини на землі: дитячі роки, юнацькі, мандрівні, роки кохання, матеріальних надбань, руїни, старечі роки, смерть. Сюжет так скомпоновано, ніби перед нами проходить доля однієї людини, однієї сім'ї, однієї місцевості. І всюди голос дзвона має інакше призначення, інакше значення.

Останні строфи «Пісні про дзвін» малюють мирне супокійне життя громадян, що кінчиться революцією. Ці картинки — ширше узагальнення з мирного й супокійного життя однієї сім'ї, що кінчиться пожежею. Тут порівняння: пожежа в селі — революція в державі. «Дзвін» Шіллера — це дійсно «дзвін на сполох» під час громадянської війни, що її Шіллер малює жахливими рисами. Доки французька революція (що вибухла кілька років перед написанням «Дзвона») не виходила з рамок

революції буржуазної проти аристократії й католицької церкви, доти німецька поступова буржуазія цій революції співчувала. Найгарячіше привітали її були молоді письменники періоду «бурі й натиску». Тоді й Шіллер писав свою революційну трагедію «Розбійники», й Гете свого «Геца з Берліхінген». Але згодом, коли після перемоги буржуазії революція почала ширшати й глибшати, коли новонароджений клас пролетаріату почав домагаться своїх прав, німецькі письменники почали від революції відходити, розчаровуються в ній. Шіллер жахає перед такою революцією громадянство Німеччини своїм «Дзвоном», а Гете — «Германом і Доротеєю». Хіба могло бути інакше? Адже ж революція нищить усі «святі права власника», нищить його «матеріальні надбання», нищить його «святий міщанський спокій і добробут», так гарно й привабно змальований Шіллером на початку «Дзвона», з таким епічним супокоем зображений Гете в «Германі і Доротеї». «Порядний німець» не міг стерпіти такого ламання «старого доброго ладу», такої «незгоди», тож кличе устами Шіллера до класового миру, до «бургфрідену» між поневоленими й гнобителями. З цього погляду «Пісня про дзвін» — безперечно, контрреволюційний твір. «Дзвін» Шіллера робить те саме, що й церковний дзвін: він кличе до згоди, натякає на бога, на царство небесне, а революцію називає бунтом. Він хоче, щоб усе було по-старому. З цього погляду — твір Шіллера реакційний. Він має присипляти класову свідомість поневолених кріпаків красою «мирного життя», так, як церковний дзвін «красою потойбічного» неіснуючого «царства небесного». Шіллер одверто каже це в останніх строфах «Пісні про дзвін», яку ми й сприймаємо як тенденційно-класовий твір.

Тенденція твору, його класовий зміст — не перешкодили йому бути високохудожнім, технічно досконалим. У світовій поезії ви не знайдете, наприклад, такого вірного, динамічного, емоціонально-напруженого опису пожежі, як у «Дзвоні» Шіллера. Ніде інде не знайдете таких прозорих картин осіннього вечора, тривожної ночі і т. д. Навряд чи ще десь у всесвітній поезії знайдете таку строго-мистецьку будову ліро-епічного твору, як тут, таке вміле використання виробничого процесу, поєднання його з такими широкими й глибокими узагальнення-

ми і т. д. «Пісня про дзвін» — це зразок класового твору, і наша революційна поезія може з нього багато дечому навчитися.

Лірично-епічний тон Шіллерового твору, малювання змінливої долі людини на землі, строго строфічна будова «Дзвона» і т. п. дозволяють зачислити і його до баладної творчості, але цей твір все-таки виходить з рамок балади — він далеко ширший.

Епіграф «Vivos voco, mortuos plango, fulgura frango» Шіллер взяв з «Економічної Енциклопедії» Крюніца (част. XIX, 1780 р.), звідкіля поет вивчав і техніку одливання дзвона. Тут було вказано, що на великому дзвоні собору в Шафгаузені є цей напис: «Живих скликаю, мертвих оплакую, блискавиці ламаю».

З М І С Т

Шлях поета. *Н. Томашук, Л. Чернець* . . . 3

ОРИГІНАЛЬНІ ТВОРИ

Заграли дзвони 57

Із збірки «З зелених гір»

З циклу «Лірика I»

Пісня — то мрія про щастя майбутнє . . . 59
З глибин руїни і пустелі 60
Багато акордів на струнах моїх 60
Слова недоговорені, приборкані пісні . . . 61
Як душа до душі заговоре 61
Тихше, серце моє! 62

З циклу «Лірика II»

Голубонько мила, не сердься 63
Ти чудова, як вечір весною 64
Де взяти слів таких жагучих 64
Вечірньою годиною за мрією огнистою . . 65
Із буйнесеньким вітром в погоні 65
Мов та лілія ніжна і біла 66
Мрії зеліяні, сни перемріяні 66
Не ходи, моя квітко, в садочок 67
Я спитав, чи ти кохала 67
Ти приходиш до мене щоночі 68

З циклу «З Підгір'я»

Коли на долоню наклоню чоло 69
Зеленими листками шумлять старі ліси . . 69

В дзеркалі Черемшу скелі високії	70
Далеко від рідного краю	70
Розіслалась далека дорога	71
Ти звідки, пісенько весела	71

К о л о м и й к и:

Як деколи здрімається, то сниться Підгір'я	72
Покотилися по заріночку	72
Ой полиньте, мої думи, на зелені гори	73

З циклу «На біблійні теми»

Вже давно перестали морози	74
Повійте, вітри полудневі	75
Голос милого далеко	75
Скажи мені, любий мій, де ти блукаєш?	76

Із збірки «На грані»

Не схиляйтеся, стебельця	77
Я йду в країну мрій	77
І невже ж це правда, що напередодні	78
Бувають хвилини спокою порожнього	79
Деколи	79
Хочеться ніжний подих вітру	80
Згасає день за синіми лісами	80
Я чую пісню, мов крізь сон	80
Як тільки на арфі плачевній	81

Із збірки «Наш день»

Жовтневий вихор

Жовтневий вихор	82
Майбутнє	84
Захід	86
Братам поза межі	88
Ворожим городам	90
Гімн-прокламація	91
Привіт осінньому	95
Обжинкова	96
Авіапісня	98
Над Черемош	98

З циклу «Сурмач»

Сурмач	100
Марія і Мара	101
Наш день	102
На полях	103
Згадка (Хто косить під осінь отави)	105
Може й так	106
Пам'яті друга (В п'яту річницю смерті В. Ко- билянського)	107
Настрій	108

З циклу «Ранкове сонце»

Ранкове сонце	110
Серце одчинене	111
Сьогодні я не той, що вчора	112
Бабине літо	113
Згадка (Бувало: в сутінку вечірнім)	114

Із збірки «Мотиви»

Мотиви

Різні мотиви	117
------------------------	-----

Дифірамби

Дифірамб пісні	119
Дифірамб водоспаду	121
Дифірамб весні	124
Перший мій погляд	126
Будівля майбутнього	127
Сонце і серце	128

На відпочинку

На селі	
I Лежать покошені, порожні	130
II Такі ж убогі ви і прості	130
III Яка глибока тиша скрізь!	131
Два світи	132
Вечірне	135

Сон лісів	137
Осінній вечір	138
Осінній мотив	139
Над морем	141
Далекі заклики	
I Прозора мла довкола	142
II Забудь за бурю й за турботу!	143
III Ні! я ненавиджу спокій!	143
IV Нема спокою без турботи	144

Heimweh

Heimweh	145
З-за буйних річок	147
Черемош	148
Спомин	143
Отчизно дорога! (Пам'яті Володимира Кобилянського)	152

Rizne

Дівоча туга	155
О моя остання світла мріє	158
Перед осінню	160
Молодим співцям	162

Поза збірками

З рідного поля — VII	163
Тихі води зашуміли	164
Так любить душа одинока	164

З циклу «Вогні»

IV Очі заплачуть — і бачу	166
V Підкрався круком до душі	167
VI На варті шляхетської ватри	168
IX Прийшов, як звір із нор пустелі	168

Poesia militans

I Pereant morituri!	170
II Odi profanum vulgus	171
III Sic transit	171

1 Порозпліталися гірлянди	172
2 Вороногривий кінь	173
3 Там, де втомно в темінь тоне	174
Будка 440	174
Марійка	178
Грими, грими, могутня пісне!	181
Моя сердечна Україно	182
Геліополіс	183
Даремно ти турбуєшся, поете!	188
Дивлюсь у далеч	189

Із ранніх поезій

З циклу «Думки»

Гнуться високі тополі	191
Крила ночі світ закрили	192
Власні смутки, власні болі	192

З циклу «Весняні мрії»

Кину жаль і смуток лишу	194
Ніби гріб, хатинка низька	194
Ждуть нас тучі неминучі	195
Понад пожовклим очеретом	197
Пісні не списані	198
В моїй груді дужа сила	196
Між межами жваво, живо	198
Чорна хмара сонце вкрила	199
Розвійтеся з вітром, думки невеселі!	200
Грай, легкокрилий вітре, на полі	200
Віє казкою чудною	201

З циклу «В темряві»

Співи мої легкокрилі	202
Не слухають мене дзвінкії рими	203
Ой піду ж я в чисте поле	203
Гей! Та доки сумувати?	204

З циклу «Хвилі кохання»

Простерся вечір над селом	205
На покоси	205

На трави місяць сипав перли	206
Так любо, гарно так, чудово	207
Я лиха не знаю, не знаю недолі	208

ПЕРЕКЛАДИ ТА ПЕРЕСПІВИ

З російської

К. Бальмонт

Запитався я в вільного вітру	211
В столиці	212

З німецької

Йоганнес Р. Бехер

Розклад	213
В вічному бунті	216

Луїза Брахман

Колумб	219
------------------	-----

Вальтер Газенклевер

Вперед, друзі-люди!	223
-------------------------------	-----

Фрідріх Геббель

Дитина над криницею	225
-------------------------------	-----

Генріх Гейне

Книга пісень

Примари снів	227
З циклу «Пісні»	232
З циклу «Романси»	235
Ліричне інтермеццо	237
З циклу «Поворот на батьківщину»	256
Донна Клара	268

З «Подорожі на Гарц»	272
Північне море	282
З «Другого циклу»	293

Альмерс Герман

Матрос із Галліг	294
----------------------------	-----

Вольфанг Гете

Вільховий король	296
Міньйона	297
Рибалка	298

Анастасіус Грін

Дезертир	300
--------------------	-----

Людвіг Уланд

Проклін співця	304
--------------------------	-----

Теодор Фонтане

Джон Майнард	307
------------------------	-----

Фрідріх Шіллер

Пегас в ярмі	310
Нурець	313
Перстень Полікрата	319
Лицар Тоггенбург	322
Журавлі Ібіка	325
Хід до гамарні	331
Порука	339
Кассандра	343
Полонинський стрілець	348
Граф Ебергард Грайнер із Вюртембергу	349
Поділ землі	352
Похоронна пісня надовесів	353
Пісня про дзвін	355

Примітки та пояснення	371
---------------------------------	-----

Загул Дмитрій Юрьевич
Избранное

Издательство «Радянський письменник»
(На українском языке)

Редактор *М. Л. Нагнибіда*
Художник *А. С. Мистецький*
Художній редактор *К. І. Золотарьова*
Технічний редактор *К. П. Лапченко*
Коректор *К. Є. Рожківська*

Здано на виробництво 9/III 1961 р. Підписано до друку 14/VIII 1961 р.
Формат 70×90/32. 12^{15/16} фіз.-друк. арк., 15,14 ум.-друк. арк.,
16,41 обл.-вид. арк. +/1 вклейка. БФ 00626. Тираж 2 000. Зам. 96.
Ціна в оправі 98 коп.

Радянський письменник, Київ, Госпітальна. 20.

Книжкова фабрика Головополіграфвидаву Міністерства культури УРСР,
Одеса, Купальний зав., 5.

98kon.

